

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΜΠΟΥΛΜΠΟΥ
(Α.Μ.: 1012202103034)

Θέμα: «Ο αθλητισμός στη Μικρά Ασία (1890-1922): Αθλητικά Σωματεία και εκπρόσωποι»

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ιωάννα-Σουλτάνα Κοτσώρη

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	2
Εισαγωγή	3
Α΄ Κεφάλαιο	
Η πόλη της Σμύρνης (1890-1922) και οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που οδήγησαν στην άνθιση του αθλητισμού.....	6
Β΄ Κεφάλαιο	
Ο ελληνικός αθλητισμός στη Σμύρνη και η ίδρυση των αθλητικών σωματείων στη Μικρά Ασία	12
2.1. Αθλητικά σωματεία στη Σμύρνη.....	12
2.2. Αθλητικά Σωματεία στην ευρύτερη Μ. Ασία και στον Πόντο.....	21
Γ΄ Κεφάλαιο	
Οι Ολυμπιακοί, οι Πανιώνιοι Αγώνες και οι αθλητικές δραστηριότητες στη Σμύρνη	26
3.1. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1906.....	26
3.2. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896.....	30
3.3. Οι Πανελλήνιοι Αγώνες.....	34
3.4. Οι Σχολικοί Αγώνες.....	36
3.5. Οι Πανιώνιοι Αγώνες	36
3.6. Οι διοργανώσεις	43
3.7. Το μάθημα της Γυμναστικής Αγωγής στη Σμύρνη	49
3.8. Η δραστηριότητα του εκστρατευτικού σώματος των Ελλήνων στη Μικρά Ασία στον τομέα του αθλητισμού.....	52
3.9. Επισκόπηση των κυριοτέρων αθλημάτων	55
Δ΄ Κεφάλαιο	
Η επίδραση της μικρασιατικής καταστροφής στην εξέλιξη του αθλητισμού στη Μικρά Ασία	61
4.1. Το ιστορικό υπόβαθρο της μικρασιατικής καταστροφής του 1922	61
4.2. Επιπτώσεις της μικρασιατικής καταστροφής στον αθλητισμό.....	64
Επίλογος	67
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	69
Παράρτημα	76
Περίληψη	85

Πρόλογος

Η παρούσα διατριβή μεταπτυχιακής ειδίκευσης εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και πραγματεύεται τον αθλητισμό στη Μικρά Ασία κατά την περίοδο 1890-1922 και πιο συγκεκριμένα την ίδρυση των αθλητικών σωματείων και των κυριότερων εκπροσώπων τους. Πράγματι, στον τομέα του αθλητισμού στη Μικρά Ασία την εν λόγω περίοδο (1890-1922) σημειώνεται εντυπωσιακή αθλητική δραστηριότητα η οποία είχε αναπτυχθεί προοδευτικά στην πρωτεύουσα της Ιωνίας, τη Σμύρνη, μέχρι και τη δύση της ελληνικής της ζωής. Οι απαρχές της αθλητικής αυτής δραστηριότητας εντοπίζονται ήδη από το 1890, όταν ιδρύθηκαν σπουδαία σωματεία, όπως ο «*Απόλλων*» και ο «*Πανιώνιος*», και έφτασε στο απόγειό της στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με τη διοργάνωση των επονομαζόμενων «*Πανιώνιων Αγώνων*». Έκτοτε διαδόθηκε το αθλητικό πνεύμα μεταξύ των Ελλήνων της Μικράς Ασίας με την αθρόα συμμετοχή τους σε μικρές αλλά και μεγάλες αθλητικές εκδηλώσεις του Ελληνισμού.

Στο σημείο αυτό επιθυμώ να ευχαριστήσω θερμά τον επόπτη καθηγητή της διπλωματικής μου εργασίας τον καθηγητή κ. Ιάκωβο Μιχαηλίδη, ο οποίος με ιδιαίτερο ενδιαφέρον μου υπέδειξε ένα ιδιαίτερος σημαντικό θέμα και με τη δική του συμβολή, εποπτεία και καθοδήγηση κατόρθωσα να το φέρω σε πέρας.

Εισαγωγή

Σκοπός της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας είναι να μελετηθεί και να διερευνηθεί η εξέλιξη του ελληνικού αθλητισμού στη Μικρά Ασία μεταξύ των 1890-1922 τόσο σε ιστορικό όσο και σε κοινωνικόπολιτικό επίπεδο.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** αποπειράται μία ανάλυση η οποία αφορά στο υπόβαθρο της πόλης της Σμύρνης τόσο ιστορικά όσο και σε συνάρτηση με τον αθλητισμό εν γένει. Η Σμύρνη γεωγραφικά βρίσκεται στην Ιωνία, στην καρδιά της δυτικής Μικράς Ασίας. Στην παραθαλάσσια αυτή περιοχή, από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι το 1922, ζούσαν πολυάριθμοι Έλληνες μετανάστες οι οποίοι σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελούσαν πλειονότητα και σε άλλες μειονότητα στο σύνολο του πληθυσμού. Κατά την ίδια περίοδο, η ίδια η πόλη της Σμύρνης μετεβλήθη στο μεγαλύτερο οικονομικό και εμπορικό κέντρο της Μικράς Ασίας, όχι μόνο λόγω του λιμανιού της, αλλά και λόγω της γεωγραφικής της θέσης.

Η Ιωνία ήταν ο φυσικός τερματικός σταθμός στο Αιγαίο των μεγάλων οδικών αξόνων. από το εσωτερικό μικρασιατικό οροπέδιο. Χάρη σε αυτούς τους λόγους, η Σμύρνη γνώρισε μεγάλη δημογραφική, εμπορική και πολιτιστική ευημερία. Η τραπεζιτική, και η εμπορική δραστηριότητα αναπτύχθηκαν ραγδαία, διαμόρφωσαν μια νέα πραγματικότητα, η οποία επηρέασε το σύνολο της κοινωνίας της Σμύρνης. Η μεγάλη ελληνορθόδοξη κοινότητα - η μεγαλύτερη της πόλης - ήταν το οικονομικό, πολιτιστικό, και πολιτικό σημείο αναφοράς για όλες τις κοινότητες της ευρύτερης περιοχής της πόλης της Ιωνίας.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** μελετάται εκτενώς το ζήτημα του ελληνικού αθλητισμού στη Μικρά Ασία της περιόδου 1890-1922 όπου καταγράφεται σπουδαία αθλητική δραστηριότητα η οποία είχε αναπτυχθεί προοδευτικά στην πρωτεύουσα της Ιωνίας, τη Σμύρνη, μέχρι και τη δύση της ελληνικής της ζωής. Οι απαρχές της αθλητικής αυτής δραστηριότητας εντοπίζονται ήδη από το 1890, όταν ιδρύθηκαν σπουδαία σωματεία, όπως ο «*Απόλλων*» και ο «*Πανιώνιος*», και έφτασε στο απόγειό της στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με τη διοργάνωση των επονομαζόμενων «*Πανιώνιων Αγώνων*». Πράγματι, έκτοτε διαδόθηκε το αθλητικό πνεύμα μεταξύ των Ελλήνων της

Μικράς Ασίας με την αθρόα συμμετοχή τους σε μικρές αλλά και μεγάλες αθλητικές εκδηλώσεις του Ελληνισμού.

Βασική πηγή της αθλητικής δραστηριότητας μεταξύ των ετών 1890-1922 υπήρξε και ο τύπος της εποχής, όπως επίσης και τα περιοδικά τόσο στη Σμύρνη όσο και στην Αθήνα. Με τον τρόπο αυτόν παρέχονταν οι πρωτογενείς πληροφορίες που σχετίζονταν με την καθημερινή αθλητική δραστηριότητα, ενώ ταυτόχρονα αποτυπωνόταν και η γνώμη των φιλάθλων.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** παρουσιάζονται οι κυριότεροι αγώνες οι οποίοι διεξάγονταν στη Σμύρνη (*Ολυμπιακοί* και *Πανιώνιοι*) αλλά και οι υπόλοιπες αθλητικές δραστηριότητες. Σχετικά με τον σχολικό αθλητισμό στη Σμύρνη αντίστοιχη δραστηριότητα αναπτύχθηκε και από άλλες κοινότητες πλην των Ελλήνων, όπως των Λεβαντίνων, των Τούρκων ή των Αρμενίων, οι οποίοι μέσω της πρωτοπορίας τους στον αθλητισμό μετέφεραν στην πόλη νέες τάσεις από τον δυτικό κόσμο. Επιπλέον, η πορεία της άνοδου του ελληνικού αθλητισμού στη Μικρά Ασία ταυτίστηκε ιστορικά με την άνοδο της μέσης ελληνικής αστικής τάξης και την παρέμβαση των ελληνικών πολιτικών και αθλητικών παραγόντων όπως ήταν ο ΣΕΑΓΣ. Προς αυτή την κατεύθυνση, ωστόσο, συνέβαλαν και οι κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις στην οθωμανική αυτοκρατορία με χαρακτηριστικό το γεγονός της επανάστασης των Νεοτούρκων το 1908.

Ο ελληνικός αθλητισμός, εντός του πλαισίου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με αυτή την εξέλιξη της αστικής τάξης. Κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα και ύστερα από τις παραχωρήσεις προς τους χριστιανούς (Χάτι Χουμαγιούν 1856) οι ορθόδοξοι Έλληνες προέβησαν σε ανασυγκρότηση των κοινοτήτων τους αναπτύσσοντας μία πολυσύνθετη δραστηριότητα όσον αφορά στην ίδρυση των σωματείων. Έτσι μέσω της άνοδου του αθλητισμού στη Μικρά Ασία αποκρυσταλλώθηκε η νέα δυναμική των μελών της αστικής τάξης η οποία θεωρούσε τον αθλητισμό μέσο ψυχαγωγίας και φυσικής ευεξίας για τον άνθρωπο.

Στο **τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο** διερευνάται η επίδραση της μικρασιαστικής καταστροφής στην εξέλιξη του ελληνικού αθλητισμού. Πράγματι, η Μικρασιατική καταστροφή του 1922 επέφερε και το τέλος κάθε ελληνικής αθλητικής

δραστηριότητας στη Μικρά Ασία, ενώ τα μέλη των μικρασιατικών σωματείων συνέχισαν την αθλητική τους δραστηριότητα ως πρόσφυγες.

Η δραστηριότητα των Ελλήνων της Σμύρνης στον τομέα του αθλητισμού από το 1890 έως το 1922 αποτελεί μόνο ένα τμήμα επί του συνόλου της αθλητικής δραστηριότητας των ελληνικών κοινοτήτων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Με περαιτέρω έρευνα, συμπεριλαμβανομένου και του ελληνικού αθλητισμού σε ολόκληρη τη Μικρά Ασία και την Κωνσταντινούπολη, το πεδίο της έρευνας μετατίθεται προγενέστερα, όταν είχαν ιδρυθεί και άλλοι αθλητικοί σύλλογοι. Οι απόπειρες καταγραφής της ιστορίας του ελληνικού αθλητισμού στη Μικρά Ασία μέχρι τώρα είναι αποσπασματικές και αφορούν ξεχωριστές περιοχές και πόλεις ή και μεμονωμένους συλλόγους. Η συνολική ιστορική καταγραφή του ελληνικού αθλητισμού στη Μικρά Ασία και στην Κωνσταντινούπολη αποτελεί πράγματι ενδιαφέρον αντικείμενο έρευνας άξιο μελέτης στο μέλλον.

Α΄ Κεφάλαιο

Η πόλη της Σμύρνης (1890-1922) και οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που οδήγησαν στην άνθιση του αθλητισμού

Αναμφίβολα η πόλη της Σμύρνης ούσα η τρίτη σε πληθυσμό στη Μικρά Ασία κατέχει στρατηγικής σημασίας θέση στο Αιγαίο Πέλαγος έχοντας προσδώσει στην ευρύτερη περιοχή τεράστια πολιτικά και οικονομικά πλεονεκτήματα σε ιστορικό επίπεδο¹. Η Σμύρνη ιδρύθηκε τον 11ο αιώνα π. Χ. από τους Αιολείς, ενώ καταλήφθηκε από τους Έλληνες πριν από την 688 π. Χ. Ο Αντίγονος Α΄, βασιλιάς της Μακεδονίας, αποκατέστησε τη Σμύρνη την πόλη τον 4ο αιώνα π. Χ. Τον 4^ο αιώνα μ. Χ. η Σμύρνη αποτέλεσε τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και το 1424 καταλήφθηκε από τη από τους Οθωμανούς Τούρκους.

Η Σμύρνη τοποθετείται γεωγραφικά στην ευρύτερη περιοχή της Ιωνίας και πιο συγκεκριμένα στην καρδιά της δυτικής Μικράς Ασίας. Σε αυτή την παραθαλάσσια περιοχή, ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι και το 1922, κατοικούσαν πολυάριθμοι Έλληνες μετανάστες, όπως για παράδειγμα στη χερσόνησο της Ερυθραίας). Οι Έλληνες εκεί σε πολλές περιπτώσεις αποτελούσαν τη μειονότητα (όπως για παράδειγμα στον κάμπο της Μαγνησίας) και σε άλλες την πλειονότητα στο σύνολο του πληθυσμού. Κατά την ίδια περίοδο, η ίδια η πόλη της Σμύρνης μετεβλήθη στο μεγαλύτερο οικονομικό και εμπορικό κέντρο της Μικράς Ασίας, όχι μόνο εξαιτίας του λιμανιού της, αλλά και λόγω της γεωγραφικής της θέσης.

Η Ιωνία ήταν ο φυσικός τερματικός σταθμός στο Αιγαίο των μεγάλων οδικών αξόνων. από το εσωτερικό μικρασιατικό οροπέδιο. Χάρη σε αυτούς τους λόγους, η Σμύρνη γνώρισε μεγάλη δημογραφική, εμπορική και πολιτιστική ευημερία. Η τραπεζιτική και η εμπορική δραστηριότητα αναπτύχθηκαν ραγδαία, διαμορφώνοντας μια νέα πραγματικότητα, η οποία επηρέασε το σύνολο της κοινωνίας της Σμύρνης. Η μεγάλη ελληνορθόδοξη κοινότητα - η μεγαλύτερη της πόλης - ήταν η οικονομική,

¹ C. J. Cadoux, *Ancient Smyrna. A history of the city from the earliest times to 324 A.D.*, Οξφόρδη 1938, σ. 12-36

πολιτιστική, και το πολιτικό σημείο αναφοράς για όλες τις κοινότητες της ευρύτερης περιοχής².

Το 1830, μόνο ένα μικρό μέρος του ελληνικού έθνους απέκτησε ανεξαρτησία σε πολιτικό επίπεδο. Εκατομμύρια Έλληνες παρέμειναν εκτός των συνόρων του νέου ανεξάρτητου κράτους, ελάχιστοι από αυτούς για ένα μικρό χρονικό διάστημα (μέχρι το 1864) υπό βρετανική κατοχή (οι μόνοι Έλληνες πολίτες στο νέο ανεξάρτητο κράτος ήταν μόνο ένας μικρός αριθμός Ελλήνων), αλλά οι περισσότεροι από αυτούς για μεγάλο χρονικό διάστημα υπό οθωμανική κυριαρχία. Οι τελευταίοι, συσπειρώθηκαν γύρω από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο θεωρούσαν ως την ανώτατη πνευματική αρχή και συνέχισαν να ζουν τη ζωή τους στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Επιπλέον, απολάμβαναν κοινοτική αυτοδιοίκηση και ορισμένα τοπικά προνόμια, ενώ από τις αρχές του 19ου αιώνα είχαν αρχίσει να καλλιεργούν σχεδόν συστηματικά τα γράμματα προβάλλοντας την ελληνική παιδεία, σύμφωνα με τον τρόπο κατά τον οποίο είχαν καθορισθεί από την Εκκλησία και τις κοινότητες³.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου του *Tanzimat*⁴ (δηλαδή των μεταρρυθμίσεων που υιοθετήθηκαν από τους 1839 και μετά), αλλά κυρίως μετά το Συνέδριο των Παρισίων (1856)⁵, υπό την πίεση του υπό την πίεση των ευρωπαϊκών χωρών, ο σουλτάνος Αμπντούλ Ματζίντ εξέδωσε το διάταγμα *Χατί Χουμαγιούν*, με το οποίο παραχωρήθηκαν πολλά και διάφορα δικαιώματα στους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Αν και υπάρχουν χιλιάδες *Χάτι Χουμαγιούν*, το Αυτοκρατορικό Διάταγμα Μεταρρύθμισης του 1856 (ή *Islâhat Fermânî*) είναι αρκετά γνωστό ώστε τα περισσότερα ιστορικά κείμενα να αναφέρονται σε αυτό απλά ως "*Hatt-i Hümayun*". Αυτό το διάταγμα του σουλτάνου Αμπντουλμεκίντ Α' υποσχέθηκε ισότητα στην εκπαίδευση, τους κυβερνητικούς διορισμούς και την απονομή δικαιοσύνης σε όλους, ανεξαρτήτως θρησκείας. Στο *Düstur*, τον οθωμανικό κώδικα νόμων, το κείμενο αυτού του *fermanu* εισάγεται ως «αντίγραφο του ανώτατου *fermanu* που γράφτηκε στον

² Σ. Αναγνωστοπούλου, *Μικρά Ασία 19^{ος} αι. – 1919, Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες*, Αθήνα 1998, σ. 331-332

³ Κ. Μαμώνη, Λ. Ιστικοπούλου, *Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία (1861-1922)*, Αθήνα 2006, σ. 13

⁴ W. L. Cleveland, M. P. Bunton, *A history of the modern Middle East*, Κολοράντο 2012, σ. 82

⁵ "Paris, Treaty of (1856)", *The New Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica Inc 2007, τ. 9, σ. 153-154

μεγάλο βεζίρη, το οποίο τελειοποιήθηκε με την παραπάνω διακόσμηση με ένα *hatt-i hümayun*». Έτσι, τεχνικά αυτό το διάταγμα ήταν τεχνικά ένα *hatt-i hümayun* σε βαθμό. Το μεταρρυθμιστικό διάταγμα του 1856 αναφέρεται μερικές φορές με άλλο όνομα, «*Το μεταρρυθμιστικό διάταγμα*». Εδώ, η λέξη «*μεταρρυθμιστικό διάταγμα*» χρησιμοποιείται με την έννοια του «*διατάγματος*» και όχι με την έννοια της «*απάντησης σε ερώτηση ή άλλου εγγράφου*».

Το *Hatt-i Hümayun* του 1856 αποτελούσε επέκταση ενός άλλου σημαντικού μεταρρυθμιστικού διατάγματος, του *Hatt-i Sharif* του *Gülhane* του 1839, και ήταν μέρος των μεταρρυθμίσεων του *Tanzimat*. Το εν λόγω έγγραφο αναφέρεται επίσης γενικά ως Το «*Hatt-i Sharif*», αν και υπάρχουν πολλά άλλα *hatt-i sharifs*, όρος που είναι συνώνυμος του *hatt-i hümayun*⁶.

Την ίδια περίπου εποχή (1856-1860), ψηφίσθηκαν επίσης από το οθωμανικό κοινοβούλιο οι Γενικοί Κανονισμοί, ενώ εκδόθηκαν και τα Γενικά Διατάγματα από το Γενικό Πατριαρχείο. Με βάση αυτά τα δύο σημαντικά γεγονότα, οι υπόδουλοι Ρωμιοί απέκτησαν περισσότερες ελευθερίες, θρησκευτικές, εκπαιδευτικές, πολιτικές και οικονομικές, ανασυγκρότησαν τις κοινότητές τους και ανέπτυξαν μια πολύπλευρη κοινωνική και πολιτική ζωή. δραστηριότητα. Τώρα οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, έχοντας πάντα ως ύψιστη πνευματική και πολιτική εξουσία, το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, αποτελούσαν το *Rum millet* (έθνος των Ρωμιών), στο πλαίσιο του οποίου νομιμοποιήθηκαν απέναντι στην οθωμανική κοινωνία και ενσωματώθηκαν στο οθωμανικό κράτος⁷.

Μετά το 1856 εμφανίστηκε στη Σμύρνη μια μεσαία αστική τάξη, η λεγόμενη ελληνική η οποία αντικατέστησε τη μεγάλη ελληνο-οθωμανική αστική τάξη, η οποία λειτουργούσε παραδοσιακά για αιώνες, με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Αυτή η φαναριώτικη καπιταλιστική τάξη αποτελούνταν κυρίως από μεγάλες και ονομαστές οικογένειες τραπεζιτών, χρηματιστών και μεγαλεμπόρων, οι οποίοι δάνειζαν χρήματα ακόμη και στον σουλτάνο. Από την τάξη αυτή προέρχονταν επίσης και πολλοί ανώτεροι κρατικοί αξιωματούχοι και επιστήμονες (γιατροί, αρχιτέκτονες, διπλωμάτες, δικηγόροι κ.λπ.), οι οποίοι χρησιμοποιούνταν από τους σουλτάνους σε θέσεις κλειδιά. Οι σουλτάνοι συνήθιζαν να διορίζουν σουλτάνους σε τέτοιες θέσεις,

⁶ S. J. Shaw, Gökhan Çetinsaya, "Ottoman Empire", στο: *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*. Oxford Islamic Studies, Οξφόρδη 2002, σ. 176

⁷ Σ. Αναγνωστοπούλου, *ό. π.*, σ. 302-305

ενώ τα μέλη αυτής της ελληνο-οθωμανικής τάξης ήταν πλήρως αφοσιωμένα στην οθωμανική πολιτική τάξη και διαπνέονταν από τον λεγόμενο οθωμανικό πατριωτισμό, διότι επιθυμούσαν την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά επίσης εργάζονταν και για την ελληνική ταυτότητα⁸.

Ο ευρωπαϊκός καπιταλισμός ήταν εκείνος στον οποίο ενσωματώθηκε η Οθωμανική Αυτοκρατορία ύστερα και από τις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν τον 19^ο αιώνα. Συνεπώς, σε συνδυασμό με την πρόοδο τόσο της οικονομίας όσο και της εκπαίδευσης και σε συνάρτηση με τα εμπορικά ή τεχνικά επαγγέλματα τα οποία υπήρχαν σε λιμάνια ή σημαντικά κέντρα εμπορίου όπως η Σμύρνη, το Αϊβαλί, τα Βουρλά, το Αϊδίνι και η Μαγνησία, προέκυψαν νέα επαγγέλματα που αφορούσαν στις επιστήμες και τα οποία είχαν αυξημένη ζήτηση.

Η ανάδυση μιας μεσαιάς ελληνικής αστικής τάξης ήταν πλέον γεγονός στη Μικρά Ασία. Σε αυτό δεν συνέβαλαν μόνο οι προαναφερθέντες παράγοντες, αλλά και δύο άλλοι σημαντικοί παράγοντες, οι οποίοι ήταν καταλυτικοί στην εμφάνιση και ανάδειξη της και την ανάδυση αυτής της τάξης: πρώτον, οι *επονομαζόμενες* διομολογήσεις, δηλαδή οι ειδικοί προνομιακοί ορισμοί, που προσέφερε η Οθωμανική Αυτοκρατορία στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, και δεύτερον, οι η δυσκολία των οθωμανικών αρχών να διακρίνουν τους Έλληνες υπηκόους από τους Ρωμιούς Οθωμανούς υπηκόους. Αυτοί οι Έλληνες υπήκοοι, δηλαδή οι πολίτες του ελληνικού κράτους, οι οποίοι είχαν φορολογικές απαλλαγές και άλλα προνόμια, αποτελούσαν ένα σημαντικό μέρος των της μεσαιάς ελληνικής αστικής τάξης της Σμύρνης, αλλά ταυτόχρονα ήταν και μέλη της ελληνορθόδοξης πολιτοφυλακής⁹. Ήταν επίσης οι κύριοι φορείς του ελληνοποίησης της κοινότητας και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων του *μιλλέτ*¹⁰ εντός της ελληνικής κοινότητας της Σμύρνης.

Μέσω του διαχωρισμού των Οθωμανών υπηκόων σε *μιλέτια*, κυρίως σε θρησκευτική βάση (μουσουλμάνοι, ελληνορθόδοξοι, Αρμένιοι, Εβραίοι, Φράγκοι, «Κατολίκ» και «Προτεστάν» κ.λπ.), δεν προέκυψαν ομοιογενείς κοινωνικές ομάδες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά, όπως ήταν φυσικό, σχηματίστηκαν μόνο εθνοθρησκευτικές ομάδες. Μπορεί βέβαια να υπήρχε ένας κοινός τρόπος ζωής

⁸ Σ. Αναγνωστοπούλου, *ό. π.*, σ. 307-308

⁹ B. Masters, "Christians in a changing world", *The Cambridge History of Turkey*: τ. 3: *The Larger Ottoman Empire, 1603-1839*, Καίμπριτζ 2006, σ. 272-279

¹⁰ D. Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922. New Approaches to European History*, Καίμπριτζ 2005, σ. 175-176

μεταξύ των μελών των οικονομικά ισχυρών οικογενειών της Σμύρνης, ανεξάρτητα από φυλή, θρησκεία ή γλώσσα, ή δημιουργήθηκε μια εργατική τάξη, με χαρακτηριστικά που υπερέβαιναν τις εθνοθρησκευτικές διαφορές. Ωστόσο, οι εθνοθρησκευτικές κοινότητες είχαν τον πρώτο και κύριο λόγο, σε αντίθεση με τις κοινωνικές, από την εποχή της απολυταρχίας του Αμπντούλ Χαμίτ¹¹ και ιδιαίτερα μετά την επανάσταση των Νεότουρκων¹².

Η αθλητική δραστηριότητα των Ελλήνων της Σμύρνης σε επίπεδο συλλόγων ήταν αναμφίβολα αξιοσημείωτη και πρωτοποριακή στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων. Ο αθλητισμός λειτούργησε ως μέσο για την ανάπτυξη της εθνικής ιδεολογίας και ως σύνδεσμος μεταξύ των Ελλήνων της Σμύρνης και της Ασίας. Μέσω του στίβου οι ελληνικοί σύλλογοι στη Σμύρνη σύσφιζαν τις σχέσεις τους με την ηπειρωτική χώρα. Ελλάδα. Η ενοποίηση των γλωσσικών και πολιτισμικά διαφοροποιημένων πληθυσμών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ήταν το κύριο μέλημα όλων των πολιτιστικών, μουσικών ή αμιγώς αθλητικών συλλόγων, που λειτουργούσαν στην Σμύρνη. Η ελληνική κυβέρνηση από την πλευρά της παρείχε την οικονομική της υποστήριξη στον αθλητισμό στη Σμύρνη και προσκαλούσε αθλητές από τη Σμύρνη να λάβουν μέρος στους Πανελλήνιους Αγώνες αλλά και στους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι κάτοικοι της Σμύρνης, γοητευμένοι από τις βρετανικές ιδέες σχετικά με την αθλητισμό, άρχισαν να εξειδικεύονται σε αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο, βόλεϊ, τένις ή ποδηλασία. Το 1906, το ποδόσφαιρο ομάδα της Σμύρνης πήρε μέρος στο Διασυνοριακό Ολυμπιακούς Αγώνες. Το γυμναστήριο και το στάδιο της Σμύρνη δεν ήταν μόνο τα κέντρα της ελληνικής εθνικής επιβίωσης, αλλά προσέλκυαν επίσης ανθρώπους διαφορετικών καταγωγής, και έτσι λειτουργούσαν ως σημαντικά πολυπολιτισμικοί θεσμοί.

Η καταστροφή της Μικράς Ασίας το 1922 σηματοδότησε το τέλος της αθλητικής δραστηριότητας στη Σμύρνη, καθώς ο γηγενής ελληνικός πληθυσμός αναγκάστηκε να φύγει. Μετά την άφιξή τους στην ηπειρωτική Ελλάδα, οι πρόσφυγες από τη Σμύρνη μετέφεραν τις αθλητικές τους συνήθειες στη νέα τους πατρίδα, την Αθήνα, και ίδρυσαν αθλητικούς συλλόγους με παρόμοια ονόματα (Πανιώνιος,

¹¹ H. Chisholm, (*Επιμ.*), "Abd-ul-Hamid II", *Encyclopædia Britannica*. τ. 1, Καίμπριτζ 1911, σ. 36

¹² Σ. Αναγνωστοπούλου, *ό. π.*, σ. 333

Απόλλων, κ.λπ.), τα οποία αργότερα αναπτύχθηκαν τις φημισμένες δραστηριότητές τους.

Η περίοδος από το 1890, έτος ίδρυσης του αρχαιότερου ελληνικού αθλητικού συλλόγου «*Ορφεύς*», μέχρι το 1922, έτος της Μικρασιατικής Καταστροφής, μπορεί να διαιρεθεί σε τρεις επιμέρους χρονικές περιόδους. Η πρώτη (1890-1907) εντάσσεται στην περίοδο του αντιδραστικού δεσποτισμού στην οποία κύριος εκφραστής ήταν ο σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ (1876-1909), ο οποίος βασίλευσε ως απόλυτος μονάρχης. Η δεύτερη αρχίζει το 1908, με την επανάσταση των Νεότουρκων, και τελειώνει τον Μάιο του 1919, όταν έλαβε χώρα η κατοχή του Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό. Η τρίτη συμπίπτει με την κατάληψη της Σμύρνης από τα ελληνικά στρατεύματα και έληξε με την είσοδο των τουρκικών στρατευμάτων στην πόλη, την καταστροφή της και τη φυγή των Ελλήνων κατοίκων της.

Η άνθιση της Γυμναστικής και ο εξέχων ρόλος του αθλητισμού στη Σμύρνη κατά τα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα και τα πρώτα χρόνια του 20ού συνδέεται με τη Μεγάλη Ιδέα, την καλλιέργεια του εθνικού πνεύματος των Ελλήνων και οφείλεται στην περίφημη Ευαγγελική Σχολή, τις πρωτοβουλίες του Μητροπολίτη Χρυσόστομου, την επιρροή των Λεβαντίνων (ευρωπαϊκές οικογένειες που ζούσαν επί γενεές στην Ανατολή) της πόλης, την άνοδο της ελληνικής αστικής τάξης και την παρέμβαση των πολιτικών και αθλητικών αρχών του ελληνικού κράτους. Η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 έφερε το τέλος του ελληνικού αθλητισμού στη Σμύρνη. Ωστόσο, τα μέλη των μικρασιατικών συλλόγων και σχολών συνέχισαν τη γυμναστική και αθλητική τους δραστηριότητα στον προσφυγικό καταυλισμό, επιβιώνοντας ακόμη και σήμερα.

Β' Κεφάλαιο

Ο ελληνικός αθλητισμός στη Σμύρνη και η ίδρυση των αθλητικών σωματείων στη Μικρά Ασία

2.1. Αθλητικά σωματεία στη Σμύρνη

Αρκετοί ελληνικοί αθλητικοί σύλλογοι δραστηριοποιούνταν στην πόλη της Σμύρνης, με πρώτο τον «Ορφέα», ο οποίος υπήρξε πρόγονος του Πανιώνιου Γυμναστικού Συλλόγου Σμύρνης, και ιδρύθηκε το 1890¹³:

«Το αυτό έτος έλαβε χώραν και στην Σμύρνη η φίλαθλη ανάνηψις, με την ίδρυσιν του Συλλόγου «Ορφέυς» με τον διττόν προορισμόν της καλλιιεργείας των καλών τεχνών, ιδία δε της μουσικής, και της σωμασκίας. Κατά τα πρώτα χρόνια το καλλιτεχνικόν τμήμα είχε την υπεροχήν, ταχέως όμως ανεπτύχθη και το αθλητικόν, επιβληθέν τελικά σε βαθμό που επέφερε, από το 1898, την αλλαγή του τίτλου του Συλλόγου εις «Πανιώνιον Γυμν. Σύλλογον», την σημαντικώτατην δράσιν του οποίου, στην Σμύρνη μεν έως τα 1922, στην Αθήνα δε από το 1923, θα την συναντήσουμε σε όλο το μήκος της ιστορίας μας»¹⁴.

Νωρίτερα δεν έχει καταγραφεί ίδρυση κάποιου άλλου συλλόγου ή γυμναστηρίου¹⁵. Οι μόνες αναφορές που διαθέτουμε είναι καταρχήν στην εφημερίδα «Ιωνική», στις 21 Ιουλίου 1874, για το γυμναστήριο του ιδιωτικού σχολείου «Ισοκράτης», όπου γίνονταν μαθήματα ξιφασκίας, ραβδοσκοπίας και γυμναστικής, καθώς και πληροφορίες για τη λειτουργία ενός υποτυπώδους γυμναστηρίου από μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής το 1880, το οποίο ήταν πρόδρομος του γυμναστηρίου του Απόλλωνα.

Ύστερα από την ίδρυσή τους οι μουσικοί και γυμναστικοί σύλλογοι της Σμύρνης, έρεπαν προς την αρχαιότητα και την επιθυμία ανάδειξης των σύγχρονων αθλητικών σωματείων ως φορέων της συνέχειας του αρχαίου ελληνικού

¹³ Χ. Σολομωνίδης, Ν. Λωρέντης, *Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος*, Αθήνα 1967, σ. 19

¹⁴ Π. Ν. Μανιτάκης, *100 χρόνια νεοελληνικού αθλητισμού 1830-1930*, Αθήνα 1962, σ. 27

¹⁵ Π. Λινάρδος, *Η Σμύρνη του Πανιωνίου*, Οι φίλοι των Τεχνών, Νέα Σμύρνη 1998, σ. 42

αθλητισμού¹⁶. Τα ονόματα «*Ορφέας*» και «*Απόλλων*», που συμβολίζουν τη μουσική, είχαν άμεση αναφορά στην αρχαία Ελλάδα, ενώ και οι εκδηλώσεις των σωματείων παρέπεμπαν σε αυτήν. Άξια αναφοράς στο σημείο αυτό είναι και η περιγραφή της τρίτης επετείου από την ίδρυση του Απόλλωνα της Σμύρνης η οποία εορτάστηκε πανηγυρικά:

«Ο πρόεδρος του Νίκος Κουλμάσης εξεφώνησε τον πανηγυρικό, ο δε λόγιος Στίλπων Πιττακής μίλησε για το μαντείο των Δελφών και για τον ύμνο προς τον Απόλλωνα. Πάνω σε ειδικό βήθρο είχε στηθεί βωμός προς τον θεό της μουσικής. Οκτώ Σμυρναίοι νεανίες, στεφανωμένοι και περιβεβλημένοι χλαμύδες, έψαλαν τον Πινδαρικό προς τον Απόλλωνα ύμνο, που η αρχαιολογική σκαπάνη ανεκάλυψε προ διετίας στους Δελφούς... Την απαγγελία του ύμνου συνώδευαν αυλοί και τρεις άρπες».

Οι Πανιώνιοι Αγώνες παρέπεμπαν άμεσα στους Πανιώνιους Αγώνες, οι οποίοι λάμβαναν χώρα στην αρχαιότητα, όπου οι Ίωνες συγκεντρώνονταν στον ιερό τόπο της Πριήνης, στους πρόποδες της Μυκάλης, και διεκδικούσαν το στέμμα της νίκης. Όπως και ο σχηματισμός των αρχαίων Ιωνικής Ομοσπονδίας και οι λατρευτικές εκδηλώσεις στο Πανιώνιο:

«σηματοδότησαν την αρχή της ωριμότητας των Ιώνων, αποκάλυψαν την ανάγκη για την κοινή θεσμοθέτηση της του μύθου της κοινής καταγωγής και έδειξαν τη διάθεση συνεργασίας για την πραγματοποίηση της κοινών πολιτικών στόχων».

Συνεπώς, η αναβίωση των Πανιώνιων Αγώνων από τους νεότερους Σμυρνιούς προσέφερε την αίσθηση της μεταβίβασης της ιδέας των αρχαίων ελληνικών αγώνων και της προέλευσής της από τους προγόνους τους Ίωνες.

Η απόπειρα προβολής και ανάδειξης της μακρόχρονης συνέχειας του ελληνικού αθλητισμού και της εθνικής ενότητας στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας καθίσταται αντιληπτή και μέσω συγκεκριμένων μελετών που πραγματεύονταν τους αθλητικούς αγώνες οι οποίοι διεξάγονταν στη Σμύρνη. Σε αυτού του είδους τις παραδοσιακές εορταστικές εκδηλώσεις, αναδεικνύονται στοιχεία από την αρχαία ελληνική ζωή που παραπέμπουν σε αυθεντικά ομηρικά έθιμα και παραδόσεις.

¹⁶ C. Koulouri, "From Antiquity to Olympic Revival: Sports and Greek National Historiography (Nineteenth-Twentieth Centuries)", *The International Journal of the History of Sports*, τ. 27, αριθμ. 12, Λονδίνο 2010, σ. 2014-2052

Οι πιστοί, ύστερα από την πρωινή δοξολογία στο ναό του Αγίου Γεωργίου, πήγαιναν στο ναό για να γιορτάσουν την εορτή του. Επρόκειτο να μεταβούν σε μια υπαίθρια τοποθεσία όπου οι νέοι Ορταίοι θα επιδίδονταν σε αγώνες, όπως ιπποδρομίες, πάλη, στίβο, άλματα, δισκοβολία, ακοντισμό και πυγμαχία. Δεδομένων των πολλών κοινών στοιχείων τα οποία έχουν εντοπισθεί στους αγώνες των θρησκευτικών με το τελετουργικό των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων, τονίζεται και η συνέχεια του αρχαίου ελληνικού αθλητισμού, με αποτέλεσμα να λάβουν την ονομασία «*Ολυμπιακοί Αγώνες στη Βιθυνία*»¹⁷.

Εκτός αυτού προς την κατεύθυνση της ανάδειξης του αθλητισμού στη Σμύρνη και γενικότερα στη Μικρά Ασία συνέβαλε και η ελίτ που κατοικούσε εκεί και η οποία φαίνεται ότι είχε εντάξει τον αθλητισμό ως ιδέα στην ίδια την καθημερινή ζωή:

*«την κοινωνική δυναμική μιας νέας ανερχόμενης αστικής τάξης, τα μέλη της οποίας αντιλαμβάνονταν τα σπορ ως μέσον ψυχαγωγίας και φυσικής ευεξίας, ενώ η αξία του ανθρώπινου σώματος μετασχηματιζόταν συνεχώς ιδεολογικά»*¹⁸.

Στις 14 Σεπτεμβρίου 1890 ιδρύθηκε ο μουσικός και γυμναστικός σύλλογος με την ονομασία «*Ορφεύς*» από νέους της Σμύρνης με έφεση στις μουσικές σπουδές και στη γυμναστική αλλά και από σπουδαστές της Σχολής Αρώνη¹⁹. Σκοπός του συλλόγου, τα γραφεία του οποίου βρίσκονταν στο παράλληλο με το Μέγαρο Λαδά στη Σμύρνη, ήταν η καλλιέργεια της μουσικής και η σωματική αγωγή των μελών του. Στην ίδρυση του εν λόγω συλλόγου συνέβαλαν οι Ανδρέας Βουλγαρίδης, Πάνος Αργυρόπουλος, Νικόλαος Μανωλίδης, Αμιίλιος Κάρταλης και Κωνσταντίνος Τομπρόφ.

Ο χώρος στον οποίο φιλοξενήθηκαν οι πρώτες δραστηριότητες των μελών του συλλόγου ήταν ένα σπίτι, ιδιοκτησίας Καπόγροσου, στην οδό Ρόδων. Τα πρώτα μαθήματα μουσικής παιδείας έγιναν από τον καθηγητή μουσικής Νικία Τζέτζο και ο αριθμός των μελών του συλλόγου που τα παρακολούθησαν ικανοποίησε και με το παραπάνω τους εμπνευστές του εγχειρήματος. Πολύ σύντομα, με τη βοήθεια του

¹⁷ Γ. Δ. Παχτίκος, *Ολυμπιακοί Αγώνες εν Βιθυνία*, Αθήνα 1893. Βλ. ακόμα και Κ. Georgiadis, *Die Ideengeschichtliche Grundlage der Erneuerung der Olympischen Spielen im 19. Jahrhundert in Griechenland und Ihre Umsetzung 1896 in Athen*, Κάσσελ 2000, σ. 98

¹⁸ Χ. Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας, Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1970-1922*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1997, σ. 12

¹⁹ Χ. Σολομωνίδης, Ν. Λωρέντης, *Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος*, Αθήνα 1967, σ. 19

γυμνασιάρχη Αρώνη, ο σύλλογος απέκτησε τον απαιτούμενο αριθμό μουσικών οργάνων και συγκρότησε μόνιμη ορχήστρα.

Η πρώτη δημόσια εμφάνιση των μελών του «*Ορφέα*» πραγματοποιήθηκε στις 23 Απριλίου 1891, ανήμερα της εορτής του Αγίου Γεωργίου. Η επιτυχημένη παρουσία του συλλόγου στα καλλιτεχνικά δρώμενα της Σμύρνης ώθησε αρκετούς πλούσιους πολίτες να κάνουν δωρεές προς τον σύλλογο, συμβάλλοντας έτσι στην περαιτέρω ανάπτυξή του. Μεταξύ των σημαντικότερων δωρητών υπήρξε ο ιατρός Θεμιστοκλής Ιατρού, οι δικηγόροι Αρμόδιος Χαμουδόπουλος και Ιπποκράτης Λέων, οι οποίοι ήταν και σύμβουλοι του συλλόγου, ο ποιητής Αλέκος Φωτιάδης και άλλοι.

Στις 23 Μαΐου 1893, τα μέλη του «*Ορφέα*» ξεκίνησαν μουσικές περιοδείες από τη Μυτιλήνη, όπου οι τοπικές αρχές τους υποδέχθηκαν με πρωτοφανή λαμπρότητα και τιμές. Έκτοτε, ο σύλλογος έδωσε πολλές παραστάσεις με σημαντική επιτυχία, αν κρίνουμε από τον αριθμό των προσκλήσεων που έλαβαν τα μέλη του για να εμφανιστούν²⁰.

Τα μέλη του συλλόγου, παράλληλα με την ενασχόλησή τους με τη μουσική, ασχολούνται επίσης με δραστηριότητες που σχετίζονται με τον αθλητισμό. Αυτό ήταν μια σημαντική εξέλιξη για την κοινωνία της εποχής, καθώς το επίπεδο ενασχόλησης με την άσκηση και τις αθλητικές δραστηριότητες γενικά ήταν πολύ χαμηλό. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι μέχρι τότε δεν είχε οργανωθεί και λειτουργούσε σε τακτική βάση γυμναστήριο, ούτε υπήρχαν αθλητικοί σύλλογοι με εξειδικευμένους γυμναστές που να εκτελούν ειδικά προγράμματα προπόνησης. Μόνο στο ιδιωτικό σχολείο Ιπποκράτης (1874) διδάσκονταν γυμναστική, ραβδοσκοπία και ξιφασκία από ειδικό δάσκαλο. Στο ίδιο σχολείο λειτουργούσε επίσης «*λουτρόν επιβρόχιον ψυχρολουσίας συνθέτου*», καθώς, όπως ανέφερε μια διαφήμιση «*η ψυχρολουσία αποτελεί την κυριωτέραν βάσιν της υγιεινής*»²¹.

Η σημασία της αθλητικής δραστηριότητας του συλλόγου αποτυπώθηκε στις διακρίσεις τριών Σμυρναίων αθλητών στους εγχώριους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας. Στους πρώτους, οι οποίοι διεξήχθησαν στις 15 Νοεμβρίου 1859 στην πλατεία Λουδοβίκου (Ταχυδρομείο) και τους οποίους παρακολούθησαν ο Όθωνας

²⁰ Χ. Σολομωνίδης, *ό. π.*, σ. 182

²¹ Εφ. «*Ιωνία*», φύλ. 21 Ιουλίου 1874. Η επονομαζόμενη ψυχρολουσία, βάσει των αντιλήψεων που επικρατούσαν στους αθλητικούς κύκλους της εποχής, θεωρούνταν ευεργετική για την υγεία του σώματος, εξαιτίας της αντίδρασής του κατά την έκθεση στο κρύο νερό.

και η Αμαλία, ο Πέτρος Βελισσαρίου ήταν ο νικητής στο δελφίνι (επταποδικό στάδιο). Στο δεύτερο, που έγινε τον Οκτώβριο του 1870 στο γήπεδο του Φαλήρου, ο Δημήτρης Μελέγκογλου ήταν νικητής στις ασκήσεις επί κοντώ και στο διπλό άλμα. Ο τρίτος αθλητής από τη Σμύρνη που διακρίθηκε στους ίδιους αγώνες ήταν ο Κ. Μαλοκίδης. Συγκεκριμένα, ήταν νικητής στην αναρρίχηση σε κεκλιμένο ιστό, καθώς και στην αναρρίχηση σε σχοινί κατά τη διάρκεια των Γ' εγχώριων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα τον Μάιο του 1875.

Οι διακρίσεις αυτές έδωσαν ώθηση στη λειτουργία του συλλόγου και πολλοί νέοι της πόλης άρχισαν να εγγράφονται στις τάξεις του, με σκοπό τη συμμετοχή τους σε αθλητικές εκδηλώσεις. Πράγματι, οι επιδόσεις των αθλητών του «*Ορφέα*» ήταν σταθερές. Πραγματοποιούνταν κυρίως στις αθλητικές εκδηλώσεις που διοργάνωναν οι Άγγλοι πολίτες στο στάδιο του *Μπούρνοβα* και του *Παραδείσου*. Κατά τη διάρκεια αυτών των εκδηλώσεων αρκετοί αθλητές του συλλόγου διέπρεψαν, κατακτώντας νίκες επί των αντιπάλων τους²².

Ωστόσο, επειδή ορισμένα μέλη του συλλόγου ήθελαν οι δραστηριότητες του «*Ορφέα*» να επικεντρώνονται στον αθλητισμό, χωρίς να αφιερώνουν χώρο στη μουσική και τις φιλολογικές δραστηριότητες, δημιουργήθηκε διαφωνία μεταξύ αυτών και των άλλων μελών. Οι διαφωνούντες αποσχίστηκαν τότε, σχηματίζοντας έναν νέο σύλλογο με την ονομασία «*Γυμνάσιον*». Αποκλειστικός σκοπός του νέου συλλόγου ήταν η «*ανάπτυξις και διάδοσις του γυμναστικού αισθήματος παρά τη νεολαία*».

Τα μέλη του λυκείου ίδρυσαν γυμναστήριο, διοργάνωσαν πεζοπορίες, καθώς και αθλητικούς αγώνες στο στάδιο του Μπουρνόβα. Αυτοί οι αγώνες ονομάζονταν «*δημόσιοι*». Σε αυτούς τους αγώνες έλαβαν μέρος ξένοι αθλητές, καθώς και αθλητές του «*Ορφέα*». Έτσι, το στάδιο του Μπούρνοβα, όπου πραγματοποιούσαν τις συναντήσεις τους οι αθλητές των δύο συλλόγων, θα γινόταν όχι μόνο χώρος αθλητικών συναντήσεων, αλλά και πεδίο ανάπτυξης διεργασιών που αφορούσαν την τύχη του τοπικού αθλητισμού. Στο τέλος, οι διεργασίες αυτές κατέληξαν στο να συγχωνευθούν οι δύο αυτοί σύλλογοι.

Ωστόσο, προτού συμβεί αυτό, οι αθλητές τους συνέχισαν να εκπροσωπούν τη Σμύρνη σε σημαντικούς αγώνες οι οποίοι τελούνταν στην Ελλάδα, καταφέροντας να

²² Χ. Σολομωνίδης, Ν. Λωρέντης, *ό. π.*, σ. 29-31

γίνουν αντικείμενο θερμών πανηγυρισμών τόσο από τους γείτονές τους που ζούσαν εκεί όσο και από τους οπαδούς των ελληνικών πόλεων στις οποίες διεξάγονταν οι αθλητικοί αγώνες. Αξίζει να αναφερθεί η θερμή υποδοχή των αποστολών των δύο συλλόγων στην Τήνο κατά τη διάρκεια των πρώτων Πανελλήνιων Αγώνων του 1895, οι οποίοι αποτέλεσαν για τους Έλληνες αθλητές τους προκριματικούς αγώνες για τους πρώτους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 1896. Μάλιστα, πέντε αθλητές από τη Σμύρνη πέτυχαν ισάριθμες πρώτες νίκες σε αυτούς τους αγώνες, προκαλώντας θετική εντύπωση σε όλους τους θεατές που παρακολούθησαν τα αγωνίσματα της διοργάνωσης. Συγκεκριμένα, οι νικητές ήταν οι εξής: Αλέξανδρος Μανωλιός, ο οποίος ήταν ο πρώτος που κέρδισε το πρωτάθλημα της Αθήνας, Δ. Τομπρόφ στο δελφίνι, ο Ιωάννης Λαζαρόπουλος στο δίαθλο, ο Ν. Κονταξόπουλος στο δίσκο, και οι Κ. Χριστογιαννόπουλος και Κ. Μουράτης στο τριπλούν και στα 100 μέτρα.

Ο μουσικός και αθλητικός Όμιλος «*Ορφεύς*», ο οποίος είχε ιδρυθεί το 1890 στη Σμύρνη, είχε ως σκοπό του «*την εκμάθηση της μουσικής και την τόνωση και διάδοση του μουσικού αισθήματος με συναυλίες, μουσικές βραδιές και εκδρομές εκτός Σμύρνης*»²³. Η επίτευξη αυτού του μέσω της διδασκαλίας, της ίδρυσης ειδικής μουσικής, με τη διδασκαλία, με την ίδρυση ειδικού μουσικού τμήματος, και με κάθε άλλο μέσο. Τα μέλη του συλλόγου χωρίζονταν σε τακτικούς, βοηθητικούς, συνεργαζόμενους, συνεργαζόμενους, αντεπιστέλλοντες και επίτιμους, ενώ η διοίκηση γινόταν από τρεις επιμελητές και ένα επταμελές διοικητικό συμβούλιο με ετήσια θητεία. Η εφορία είχε αυξημένες αρμοδιότητες, καθώς διοικούσε τον όμιλο ως ανώτατη αρχή, οι αποφάσεις της ήταν οριστικές και αμετάκλητες, τα μέλη εκπροσωπούσαν τον όμιλο ενώπιον όλων των αρχών και το διοικητικό συμβούλιο εκπροσωπούσε τον όμιλο ενώπιον όλων των αρχών, ενώ αυτό ήταν και το επικουρικό του όργανο. Κάθε πρόσωπο που προτεινόταν για εγγραφή μέλους έπρεπε να έχει συμπληρώσει το εικοστό έτος της ηλικίας του, να ανήκει και να προέρχεται από «*γνωστή και αξιοσέβαστη*» οικογένεια στην πόλη και η κοινωνική του συμπεριφορά να είναι άμεμπτη²⁴.

²³ *Κανονισμός του εν Σμύρνη Μουσικού Ομίλου Ορφεύς*, 1894, άρθρον 1^ο, Αρχεῖον Ἐνωσεως Σμυρναίων

²⁴ *Κανονισμός του εν Σμύρνη Μουσικού Ομίλου Ορφεύς*, 1894, άρθρον 35^ο, Αρχεῖον Ἐνωσεως Σμυρναίων

Το 1900 ο Πανιώνιος προκηρύσσει διαγωνισμό για τη σύνθεση του ύμνου του συλλόγου. Βασικός όρος της προκήρυξης ήταν ότι «ο ύμνος πρέπει να είναι γραμμένος σε αρχαϊκή γλώσσα». Την επιτροπή για την επιλογή του αποτελούσαν οι Αθηναίοι λόγιοι Γεώργιος Μιστριώτης, Νικ. Καζάζης και ο Αριστομένης Προβελέγγιος.

Με ομόφωνη απόφαση της επιτροπής, το ποίημα που υπογράφεται με το ψευδώνυμο Αηλιώτης βραβεύτηκε. Πρόκειται για το ψευδώνυμο που χρησιμοποιούσε ο Στέλιος Σπεράντσας, νεαρός φοιτητής τότε και μετέπειτα σημαντικός Σμυρναίος συγγραφέας και καθηγητής πανεπιστημίου.

Είναι άξιο να αναφερθούν στίχοι από το πρώτο τμήμα του ύμνου:

«Φαιδραὶ διαλάμπουν καὶ αὖθις ἡμέραι,

Εἰκόνες τῶν πάλαι ποτὲ ἡμερῶν,

Τὸ μῆκος παρῆλθε τῶν χαύνων αἰώνων,

Παρῆλθον τὰ σκότη νυκτῶν παγερῶν.

Ἦ, χαῖρε, τοῦ Ψάλτου γενέτειρα, χαῖρε, σεμνῆς Ἰωνίας περίδοξος γῆ.

Καὶ πάλιν ὁ μέγας ἀγὼν τῶν προγόνων τιμὰς ἐπιζήλους πρὸς σὲ χορηγεῖ.

Ἡ νεολαία, αἰῶνας τώρα,

Μαραινομένην εἰς ληθαργίαν,

Ἠγέρθη πάλιν μὲ προθυμίαν, ζητεῖ τὸ κλέος καὶ τὴν ἄλκην

καὶ τῆς ὑγείας ποθεῖ τὰ δῶρα

εἰς γυμνασίαν ἁρμονικὴν.

Εὐσταλῆς καὶ θερμῆ συνελθοῦσα

Εἰς ἀμίλλης τὸν θεῖον βρασμόν,

Ὅμοφρόνως στερρὸν καταρτίζει

Πανιώνιον αὖθις δεσμόν»

Το 1894 στις 8 Ιουνίου υπεγράφη η αποδοχή του κανονισμού του «Ορφέως» από τους εφόρους Θεμιστοκλή Ιατρού, Τ. Γιοβανώφ και Ν. Ηλιάδη, από τα μέλη του

διοικητικού συμβουλίου Μ. Λάσκαρη, Π. Γαβριήλ, Ι. Οικονόμο, Ν. Ζέζο και Δ. Δάλλα, όπως επίσης και από τα μέλη της συντακτικής επιτροπής Κ. Υφαντίδη, Σ. Μαγγλή, Β. Μιχαηλίδη και Α. Τομπρόφ²⁵.

Ο Απόλλων Σμύρνης ιδρύθηκε το 1891 και ως φιλαρμονικός σύλλογος έλαβε το όνομα από τον θεό Απόλλωνα, τον προστάτη της μουσικής. Ο σύλλογος, το 1896 βρίσκονταν στο πέρασμα της παλιάς Ελληνικής Λέσχης, διοργάνωνε συχνά συναυλίες και λογοτεχνικές συγκεντρώσεις, ενώ το 1894 ίδρυσε εκδρομικό τμήμα και λίγο αργότερα αθλητικό τμήμα. Οι μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής, Ιωάννης Δαμβέργης, Απόστολος Ψαλτώφ, Στέφανος Παπαμιχάλης και Ι. Μακρουλίδης, θεωρούνται οι πρόγονοι του συλλόγου, καθώς από το 1880 είχαν οργανώσει ένα πρόχειρο γυμναστήριο σε έναν χώρο που ονομαζόταν «*Το γήπεδο της Σμύρνης*», όπου οι νέοι της Σμύρνης γυμνάζονταν, πληρώνοντας εισιτήριο εισόδου ύψους 26 Σύμφωνα με τον εμπορικό οδηγό της Σμύρνης του 1896, στα μητρώα του συλλόγου υπήρχαν 60 τακτικά μέλη και 60 άμισθα μέλη.

Ο Κυνηγετικός Σύλλογος ιδρύθηκε το 1890 από Έλληνες και μέλη άλλων εθνικοτήτων του Σμύρνης. Πρωτοπόρος στην ίδρυση της λέσχης ήταν ο δημοσιογράφος και διευθυντής της λέσχης Μιλτιάδης Σεϊζάνης, διευθυντής της εφημερίδας «*Αρμονία*», ο οποίος είχε συνθέσει και τον ύμνο της. Ο σύλλογος είχε δημιουργήσει αθλητικό τμήμα και διοργάνωνε ετήσιους αγώνες, ενώ στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896, είχε λάβει πρόσκληση συμμετοχής. Τον Μάιο του 1896, ο σύλλογος διοργάνωσε αθλητικό διαγωνισμό στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Το 1899, λόγω της επιδεινούμενης οικονομικής του κατάστασης, ο άλλοτε εύρωστος σύλλογος, ο οποίος αριθμούσε 600 μέλη, είχε αναστείλει προσωρινά τις δραστηριότητές του.

Το 1893 ιδρύθηκε ο λεγόμενος *Γυμναστικός Κύκλος*, ο οποίος ήταν ταυτόχρονα αθλητικός σύλλογος και διεθνής λέσχη με αναγνωστήριο. Διέθετε επίσης ένα θέατρο, όπου δίνονταν συχνά παραστάσεις, ενώ το 1913 το κτήριο της λέσχης κάηκε και ξαναχτίστηκε πολυτελώς έναν χρόνο αργότερα. Από το 1920 και μετά ξεκίνησε εκ νέου η λειτουργία του ως μικρασιατική λέσχη στην οποία υπήρχαν εντευκτήρια, βιβλιοθήκη καθώς επίσης και αναγνωστήριο.

²⁵ *Κανονισμός του εν Σμύρνη Μουσικού Ομίλου Ορφέως*, 1894, άρθρον 73^{ον}, Αρχείον Ένωσεως Σμυρναίων

Χαρακτηριστικό της σημασίας του *Sporting Club*, όπως ονομαζόταν και διαφορετικά, για την αστική τάξη της Σμύρνης ήταν η περιγραφή των εκλογών του 1896. Οι εκλογές αυτές γίνονταν κάθε δύο έτη για την ανάδειξη ενός προέδρου, δύο αντιπροέδρων, ενός ταμιά, δύο γραμματέων και έξι συμβούλους, τρεις από τους οποίους αποτελούσαν την επιτροπή θεάτρου²⁶. Τον Μάρτιο του 1898 όλα τα μέλη του συμβουλίου επανεξελέγησαν, εκτός από έναν, ο οποίος αντικαταστάθηκε από ένα μέλος με το όνομα Abbott. Είχε προηγηθεί η λογοδοσία του συμβουλίου κατά τη γενική συνέλευση των μελών, όπου ανακηρύχθηκε ισόβιος πρόεδρος του Γυμναστικού Κύκλου ιδρυτή του Ελ. Giffrai²⁷.

Το 1902 ιδρύθηκε ο *Όμιλος Αρετών Σμύρνης*, ο οποίος ασχολήθηκε ειδικά με την καλλιέργεια του ναυτικού αθλητισμού. Στους ετήσιους διαγωνισμούς κολύμβησης και κωπηλασίας της συμμετείχαν όλοι οι μικρασιατικοί σύλλογοι που διέθεταν τμήματα ναυαθλητισμού. Το 1910, το διοικητικό συμβούλιο της Λέσχης Ερέτς αποτελούνταν από τους Μ. Αργυρόπουλο, πρόεδρο, και τους συμβούλους Δ. Χρηστίδη, Β. Μιλάνο, Ι. Μουράτ και Μ. Πέζερ.

Ο Πέλοπας ιδρύθηκε το 1906 στο προάστιο της Σμύρνης Μελάνια (Καρατάσι) από τον Όμηρος Ωνάσης, Αναστάσιος Χατζηεμμανουήλ, Θεοφάνης Μισαήλ και Γ. Μακρυγιάννης, με την καλλιέργεια της γυμναστικής και ειδικότερα την ανάπτυξη των αθλημάτων της της γυμναστικής και την προαγωγή του αθλήματος της γυμναστικής και ιδιαίτερα του αθλήματος της θάλασσας. Το Καρατάσι ήταν ένας ιδανικός τόπος για την ανάπτυξη του αθλήματος του υγρού στίβου, εκεί όπου για αρκετά χρόνια λάμβαναν χώρα ναυτικοί και κολυμβητικοί αγώνες. Τέλος, ο σύλλογος την ίδια στιγμή είχε να επιδείξει και τμήματα στίβου και ποδοσφαίρου²⁸.

Ο *Γυμναστικός και Μουσικός Σύλλογος Καρσιγιακά* ιδρύθηκε το 1906. Στο Κορδελιό υπήρχε επίσης ένας σύλλογος που διοργάνωνε αγώνες με βάρκες και ένας σύλλογος ο *Κοπανός*, από νέους του προαστίου που αγαπούσαν τον αθλητισμό και συνεισέφεραν ο ένας στον άλλον για να καλύψουν τα έξοδα του συλλόγου. Το όνομα του συλλόγου συμβόλιζε την υπεροχή του έναντι των αντιπάλων του. Το γυμναστήριο και το γήπεδό του βρίσκονταν στη λεγόμενη Ταρλά του Καραβοκώρη.

²⁶ Σμυρναϊκή ζωή «Γυμναστικός Κύκλος», εφημ. *Αμάθεια*, 29 Φεβρουαρίου 1896

²⁷ Γυμναστικός Κύκλος, εφημ. *Αμάθεια*, 4 Μαρτίου 1898

²⁸ Χ. Σολομωνίδης, *ό. π.*, σ. 211

Στο Κορδελιό ήταν επίσης η έδρα της πιο διάσημης και διάσημης τουρκικής ομάδας, που δεν είναι άλλη από τον *Αθλητικό Σύλλογο Γυμναστικής Αλτάι*, με έδρα το Souk Kouyu, ένα τουρκικό προάστιο του Κορδελιού. Τον Ιούνιο του 1907 ιδρύθηκε στο προάστιο Μπούρνοβα της Σμύρνης ο «*Θησεύς*», με σκοπό την ανάπτυξη του αθλητισμού. Ο σύλλογος είχε στενές σχέσεις με την *Απόλλωνα Σμύρνης*. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα εγκαίνια του νέου συλλόγου συμμετείχαν όλα τα μέλη του Απόλλωνα, με επικεφαλής τον πρόεδρό του, ποιητή και λόγιο Μιχάλης Αργυρόπουλος, ενώ ο Νικόλαος Μυτιληνιός ήταν ο πρώτος πρόεδρος του συλλόγου.

Το 1908, με τη συνεργασία του Απόλλωνα, ο «*Θησεύς*» μίσθωσε ένα τειχισμένο γήπεδο για τη δημιουργία γυμναστηρίου. Τις εργασίες κατασκευής επέβλεψε ο αντιπρόεδρος του Απόλλωνα αρχιτέκτονας Αποστολίδης. Ο «*Ερμής*» ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1908 από λάτρεις και οπαδούς του Μπουρνόβα, με σκοπό, μεταξύ άλλων, την «*απόλυτη υποστήριξη της σωματικής άσκησης*». Το γήπεδο του συλλόγου βρισκόταν δίπλα στο σιδηροδρομικό σταθμό του Μπουρνόβα²⁹.

2.2. Αθλητικά Σωματεία στην ευρύτερη Μ. Ασία και στον Πόντο

Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας παρατηρείται μία αξιόλογη δραστηριότητα στον τομέα του αθλητισμού δεδομένου ότι ιδρύθηκαν σωματεία τα οποία είχαν σημειώσει ιδιαίτερη πρόοδο μέχρι και το 1922.

Πιο συγκεκριμένα στην περιοχή του Αϊδινίου είχε ιδρυθεί ήδη από το 1890 ο σύλλογος ο οποίος έφερε την ονομασία «*Τα Ολύμπια*», «*που είχε σκοπό την εκγύμναση των νέων*». Σε δημοσίευμα της «*Αμάλθειας*»³⁰ υπάρχει αναφορά στην πρωτοβουλία των νέων για ίδρυση γυμναστηρίου στην πόλη το προηγούμενο έτος, αλλά και για την εξασθένιση του ζήλου τους αν και ο Δ. Χατζηδήμος ως επίτιμος πρόεδρος του Γυμναστικού Συλλόγου, είχε ο ίδιος προσφέρει τα δικαιώματα του θεάτρου του.

Το 1895 ιδρύθηκε ο *Μουσικός Σύλλογος Βουρλών* και οι αθλητές του συμμετείχαν στους Πανιώνιους Αγώνες, ενώ η *Αναξαγόρειος Σχολή* της μεγάλης αυτής πόλης διατηρούσε γυμναστήριο, στο οποίο σε συγκεκριμένες ημέρες και ώρες

²⁹ Ν. Καραράς, *Ο Μπουρνόβας*, Αθήνα 1955, σ. 169

³⁰ Η Γυμναστική εν Αϊδινίω, εφημ. *Αμάλθεια*, 28 Αυγούστου 1907

της εβδομάδας οι μαθητές γυμνάζονταν υπό την επίβλεψη του δασκάλου τους, σύμφωνα με το σχετικό πρόγραμμα³¹.

Στους Πανελλήνιους Αγώνες του 1896, στην Αθήνα, η συμμετοχή του εικοσάχρονου αθλητή Ξύδα, μαθητή του Γυμνασίου Μητροπόλεως, ο οποίος προερχόταν από τα Βουρλά, αν και ήταν άρρωστος, διακρίθηκε στο άλμα επί κοντώ με επίδοση 2 μ. και 60 μ. εκ. Όντας γυμναστής για 6 χρόνια, είχε προηγουμένως πετύχει στο γυμναστήριο ύψος 2 μ. και 83 εκ. και είχε βραβευτεί και στην Τήνο.

Ο σύλλογος «Απάμεια», ο οποίος είχε διαδεχθεί τα «Αδέλφοντα» το 1888 και είχε συγκεντρώσει όλη την πνευματική κίνηση της δυναμικής ελληνικής κοινότητας των Μουδανιών, στην Προποντίδα, δημιούργησε ένα χώρο για γυμναστήριο και αθλητικούς αγώνες, προκειμένου να καλλιεργήσει τη σωματική αγωγή των παιδιών³².

Το 1906 στο Αϊβαλί, οι νέοι της πόλης ίδρυσαν τον *Γυμναστικό Αιολικό Σύλλογο*, ο οποίος διέθετε γυμναστήριο και προκήρυξε τους Αιολικούς Αγώνες. Οι νεαροί ιδρυτές του συλλόγου *Αιολικός* εξέδιδαν την εφημερίδα «*Κυδωνιατικός Αστήρ*» και το περιοδικό «*Αιολικός*». Το σχολικό γυμναστήριο του Αϊβαλιού, το οποίο είχε οικοδομηθεί απέναντι από τη θάλασσα και το οποίο είχε ιδρυθεί δωρεά των αδελφών Καλή, διέθετε όλο τον χρήσιμο εξοπλισμό καλυπτόμενο από ένα ασφαλές υπόστεγο. Ο αγιασμός για την ίδρυσή του πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή 21 Φεβρουαρίου 1896, από τον Επίσκοπο Ερυθρών Αγαθάγγελου, παρουσία αρκετών κατοίκων. Μετά την παραλαβή του εξοπλισμού του γυμναστηρίου από μια ευρωπαϊκή χώρα, το γυμναστήριο λειτούργησε με βάση τα πιο σύγχρονα πρότυπα.

Τον Μάρτιο του 1906, ανακοινώθηκαν οι *Αιολικοί Αγώνες* για τις 29 Απριλίου και 23 Αυγούστου, που θα διεξάγονταν στο γυμναστήριο του Ομίλου και το πρόγραμμά τους περιελάμβανε ασκήσεις σε μονόζυγο, δίζυγο, κρίκους, τραπέζιο και αναρρίχηση σε στύλο. Επίσης αγώνες δρόμου 100, 200, 400, 800, 1.000, 1.000, 1.500, 10.000, 110 μέτρων και 1.500 μέτρων, μαραθώνιος, τριπλούν, μονόζυγο, άλμα εις ύψος και άλμα επί κοντώ, δισκοβολία, σφαιροβολία, σφαιροβολία, ρίψη πέτρας, ακοντισμός, διελκυστίνδα, άρση βαρών, πένταθλο, ελληνική δισκοβολία και

³¹ Σ. Ιατρίδης, «Μονογραφία Βουρλών», *Ξενοφάνης 3* (1906-1906), σ. 542-548

³² Κ. Μαμώνη, Λ. Ιστικοπούλου, *Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία (1861-1922)*, Αθήνα 2006, σ. 25

ελληνορωμαϊκή πάλη. Τον Ιούνιο του 1909, όταν κηρύχθηκε στρατιωτικός νόμος στην πόλη από τους Νεότουρκους, ο Αιολικός Γυμναστικός Σύλλογος διαλύθηκε βίαια και ο τουρκικός στρατός, αφού εισήλθε στο γυμναστήριο, διέλυσε και έκλεψε τον εξοπλισμό του³³.

Στα Σώκια του Μαιάνδρου, μια πόλη κοντά στο αρχαίο ιερό του Πανιωνίου, μαρτυρείται η λειτουργία του Μουσικού και γυμναστικού Συλλόγου με την ονομασία «*Ιωνικός Αστήρ*», ο οποίος ιδρύθηκε το 1908. Δραστηριοποιήθηκε μακριά από τη Σμύρνη, λειτουργώντας σε σχετική απομόνωση για την και την ψυχαγωγία των μελών του, διοργανώνοντας τοπικούς αγώνες και στέλνοντας αθλητές στους διάφορους αγώνες της Μικράς Ασίας, όταν οι συνθήκες όταν το επέτρεπαν. Πρόεδρος του συλλόγου ήταν ο Α. Μάρκοβιτς και γραμματέας του Όμηρος Ζωΐδης³⁴.

Ο *Κόροιβος Αδραμυτιών*, στην Αιολίδα, ιδρύθηκε το 1908 και οι δραστηριότητές του περιορίζονταν σε τοπικούς αγώνες, καθώς και σε αγώνες μεταξύ των μελών του. Ο πρόεδρος του Κόροιβου ήταν ο ιδρυτής του Αθ. Βέλκος και γραμματέας ο Δημήτριος Ν. Κόφου. Το μέλη του συλλόγου αθλούνταν στο γυμναστήριο του τοπικού σχολείου. Το 1909, ένας νεοσύστατος γυμναστικός σύλλογος μαρτυρείται στην πόλη της Φιλαδέλφειας (Alasehir). Στο Αξάρι, ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος «*Ελπίς*», που ιδρύθηκε το 1909, είχε προγραμματίσει να εμπλουτίσει τα σχολεία με γυμναστικό εξοπλισμό. Στην πόλη υπήρχε επίσης ο Γυμναστικός Σύλλογος «*Τα Θύατρα*», που ιδρύθηκε από τον δάσκαλο Γ. Ε. Μανώλακα.

Ο *Γυμναστικός Σύλλογος Πανόρμου*, στην ομώνυμη πόλη της Προποντίδας, ανασυγκροτήθηκε το 1914, χάρη στις προσπάθειες του προέδρου του Αλέξη. Ο σύλλογος ιδρύθηκε το 1914 από τον πρόεδρο του συλλόγου Αλέξη Μισιρλόγλου και το διοικητικό του συμβούλιο, μετά από μια περίοδο αδράνειας. Με πρωτοβουλία του διευθυντή του σχολείου Ν. Σταμίδα, δημιουργήθηκε ένας σύλλογος μαθητών και μια Λέσχη Φιλάθλων. Στην Κιο της Βιθυνίας, υπήρχε ένας Γυμναστικός Σύλλογος με ειδικό γυμναστή και γυμναστήριο, στον χώρο που προσέφερε ο μεγάλος ευεργέτης της ελληνικής κοινότητας, Θεωδώρακης Ζαφειρίδης. Στην πόλη λειτουργούσε επίσης

³³ Π. Βαλσαμάκης, Κ. Μοσκόφ, Γ. Σακκάρης, Ι. Καραμπλιάς, Α. Τσερνόγλου, *Ιστορία των Κυδωνιών*, Αθήνα 1982, σ. 204

³⁴ Ημερολόγιο ΣΕΑΓΣ 1910. Βλ. όμως και Κ. Μαμώνη, Λ. Ιστικοπούλου, *ό. π.*, σ. 268

τοπικό προσκοπικό σώμα. Στην πόλη Ναζλί του Μαιάνδρου, ανατολικά του Αϊδινίου, ιδρύθηκε το 1919 ο σύλλογος «*Αισχύλος*», με σκοπό:

«την καλλιέργεια του πνεύματος της αλληλεγγύης μέσω διαλέξεων, νυχτερινών μαθημάτων και τη συγκρότηση βιβλιοθήκης, καθώς και τη φυσική και πνευματική ανάπτυξη της ελληνικής νεολαίας μέσω του αθλητισμού, του προσκοπισμού και της μουσικής».

Η *Αδελφότητα Νέων Φιλομαθών «Πρόοδος»* ιδρύθηκε στην Τραπεζούντα το 1882, με σκοπό, μεταξύ άλλων, να παρέχει *«την άσκηση του σώματος των νέων με την ίδρυση γυμναστηρίου»* με πρώτο πρόεδρο τον Α. Ν. Ιεροκλή. Ο Ελληνικός Αθλητικός Σύλλογος «*Πόντος*» ιδρύθηκε το 1903 από ελληνορθόδοξους φοιτητές του Αμερικανικού Κολλεγίου Ανατόλια στη Μερζιφούντα. Ο σύλλογος ιδρύθηκε από τον ελληνορθόδοξο ελληνικό σύλλογο της γεωργιανής ορθοδοξίας στο Μυρμιδόνιο αποτελούνταν από τρία τμήματα, το λογοτεχνικό, το μουσικό και το αθλητικό. Η *Φιλεκπαιδευτική Λέσχη* διέθετε και μουσικό τμήμα, συνεργαζόταν με τον αθλητικό σύλλογο του Πόντου από τον οποίο αργότερα συγχωνεύτηκε³⁵.

Τον Μάιο του 1920, ο καθηγητής Δ. Θεοχαρίδης εξελέγη πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου και ο Χαράλαμπος αντιπρόεδρος. Γραμματέας ορίστηκε ο Αναστάσιος Παυλίδης, ταμίας ο Συμεών Ανανιάδης και αθλητικός υπεύθυνος ο Γρηγόριος Τσακάλωφ. Τον Φεβρουάριο του επόμενου έτους, εκτός από τον Τσακάλωφ, οι υπόλοιποι συνελήφθησαν από τους Τούρκους με την κατηγορία της αντεθνικής δραστηριότητας και λίγους μήνες αργότερα εκτελέστηκαν. Μαζί τους εκτελέστηκε και ο ταμίας και κορυφαίος αθλητής του συλλόγου, ο Συμεών Ανανιάδης από τη Σαμψούντα, ο οποίος ήταν πολύ καλός δρομέας ταχύτητας και φιλοδοξούσε να καταρρίψει το παγκόσμιο ρεκόρ στα 100 μ. Το χτύπημα αυτό των κεμαλικών αρχών είχε ως αποτέλεσμα να διακοπούν οι δραστηριότητες του συλλόγου³⁶.

Το 1907 λειτουργούσε στην Ίμερα η «*Φιλόπτωχος Αδελφότης*», που μεταξύ των σκοπών της ήταν και η ίδρυση γυμναστηρίου. Το 1908 ιδρύθηκε στην

³⁵ Κ. Μαμώνη, Δ. Ιστικοπούλου, *ό. π.*, σ. 210

³⁶ Φ. Μαλκίδης, «Το ποδόσφαιρο στη Μικρά Ασία», εφημ. «*Πανιώνιος Κόσμος*», φ. 53, 13.02.2010, σ. 3

Τραπεζούντα ο Ελληνικός Σύλλογος «Προμηθεύς», με πρωτεργάτη και πρόεδρο τον Α. Ν. Ιεροκλή. Σκοπός του συλλόγου ήταν:

«η προώθηση της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας μέσω της ίδρυσης ενός διάδοσης της γυμναστικής μεταξύ μας με την ίδρυση γυμναστηρίου και την ίδρυση αναγνωστηρίου και με την ίδρυση αναγνωστηρίου, αναγνωστηρίου και βιβλιοθήκης και με τη διοργάνωση δημόσιων διαλέξεων, την πνευματική ανάπτυξη των μελών του των μελών της».

Μετά την κατάληψη του Ανατολικού Πόντου και την είσοδο του ρωσικού στρατού στην Τραπεζούντα το 1916, ένας αέρας ελευθερίας ώθησε τους Έλληνες της περιοχής και στο πνεύμα αυτό ιδρύθηκε η *Ελληνική Εθνική Ένωση* στην ποντιακή πρωτεύουσα αλλά και η ιδέα της ίδρυσης ενός γυμναστικού συλλόγου άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά. Έτσι, ιδρύθηκε ο Γυμναστικός Σύλλογος «*Ακρίτας*» με τον Θ. Π. Θεοφύλακτο, ο οποίος λειτούργησε μέχρι τις αρχές Δεκεμβρίου του 1917³⁷.

Ο Πανευξείνιος Μουσικός Σύλλογος «*Αναγέννηση*» λειτούργησε, μεταξύ άλλων, και ως αθλητικός σύλλογος, προκηρύσσοντας αθλητικούς αγώνες. Στην Αμισό (Σαμψούντα) υπάρχουν επίσης στοιχεία για τον αθλητικό σύλλογο «*Άτλας*» και τον σύλλογο «*Ορφεύς*», που διέθετε μουσικό τμήμα, ποδοσφαιρική και θεατρική ομάδα. Ο ελληνικός εθνικός σύλλογος «*Μιθριδάτης*» λειτουργούσε στη Σινώπη του Πόντου διατηρώντας μουσικά, ένα γυμναστικά, φιλεκπαιδευτικά και εμπορικά τμήματα³⁸

³⁷ Κ. Μαμώνη, Λ. Ιστικοπούλου, *ό. π.*, σ. 211

³⁸ Επιστολή Μ. Δημητρακόπουλου, 25 Ιουλίου 1909, Αρχείο Ανατολής.

Γ' Κεφάλαιο

Οι Ολυμπιακοί, οι Πανιώνιοι Αγώνες και οι αθλητικές δραστηριότητες στη Σμύρνη

3.1. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1906

Τον Ιανουάριο του 1906, η υποεπιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων της Σμύρνης έσπευσε να ανακοινώσει στους συλλόγους της πόλης ότι οι αγώνες θα διεξάγονταν στις 9 Απριλίου του ίδιου έτους και όσοι επιθυμούσαν να λάβουν μέρος σε αυτούς θα έπρεπε να εγγραφούν στην επιτροπή, η οποία θα συνεδρίαζε κάθε Τετάρτη σε μία από τις αίθουσες του Αθλητικού Ομίλου. Πρόεδρος της υποεπιτροπής ήταν ο Φωκίων Βουτσινάς, ο οποίου η έδρα βρισκόταν στην οδό Τζόγια Χαν 8. Η υποεπιτροπή θα επικοινωνούσε με τον ενδιαφερόμενο τα πάντα σχετικά με τους αγώνες, όπως οι κατηγορίες των αθλητών, οι και τους κανόνες των αγώνων³⁹.

Στις 13 Μαρτίου διεξήχθη προκριματικός ποδοσφαιρικός αγώνας μεταξύ των ακόλουθων ομάδων του αγγλικού συλλόγου της Μπουρνόβας και του γυμναστικού συλλόγου Απόλλων. Ο νικητής ομάδα του συλλόγου της Μπούρνοβας αντιμετώπισε την ομάδα του Πανιωνίου στις 15 της ίδιας ημέρας μήνα, την οποία και νίκησε με 7-1 (επτά βαθμούς έναντι ενός). Ο πρόεδρος του Πανιωνίου Αλέξιος Δ. Φωτιάδης προκρίθηκε στο άθλημα της σκοποβολής, μετά από αγώνα που διεξήχθη στο γυμναστήριο του συλλόγου, ενώπιον των μελών του της υποεπιτροπής της Σμύρνης. Οι αθλητές της Σμύρνης, οι οποίοι αναχώρησαν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας, υπερείχαν αριθμητικά:

Αλ. Φωτιάδης, Π. Έκτορος, Ν. Ανδρεαδάκης, Χρ. Πάρσαλης, Γ. Ισηγόνης, Στ. Αντωνιάδης, Δ. Κούκουλας, Π. Αμηράς, Γ. Σαριδάκης, Ε. Σημηριώτης, Γ. Κασσάρ, Ν. Διαλεκτός, Σ. Τζέτζος, Α. Γεωργιάδης και Ιωσήφ Πετρίδης του *Πανιωνίου*.

Λ. Βενιζέλος, Π. Παντελίδης, Ν. Αναγνωστόπουλος, Θ. Γεωργιάδης και Θεολ. Αναστάσογλου του *Απόλλωνος*.

³⁹ Χ. Σολομωνίδης, *Της Σμύρνης*, Αθήνα 1957, σ. 14

Δ. Βίτελ, Π. Παυλίδης, Ν. Πετρόπουλος, Ι. Γούναρης, Ν. Μαρδέλης και Ι. Σολάρης του *Ομίλου Ερετών*.

Αν. Τοψιδέλης από την Αγ. Καστριανή Περγάμου. Ριχάρδος Μπρούσαλης (γκολκίπερ), Αλβ. Βίτελ και Ζαρέ Κουγιουμτζιάν (αμυντικοί), Εδ. Βίτελ, Ερβ. Βίτελ, Περσ. Λαφονταίν (αμυντικοί μέσοι), Χαβ. Ζόλυ, Δον. Βίτελ, Ιάκ. Ζιρώ, Γκράχαμ και Εδμ. Ζιρώ (επιθετικοί) της ποδοσφαιρικής ομάδας του *Α.Ο. Μπουρνόβα*

Δεσπ. Δημ. Ηλιάδου, Βουκέμα, αδελφοί Ζιρώ, Τζ. Βίτελ και Ν. Καρυδιάς από τον *Όμιλο Λόουν Τένις*.

Οι αθλητές αυτοί φορούσαν κατά τη διάρκεια των αγώνων μια ομοιόμορφη στολή από μαύρο περιστέρι και μια λευκή φανέλα με ένα κόκκινο αστέρι στο στήθος και το γράμμα Σ. Οι αθλητές της Σμύρνης που διακρίθηκαν στους αγώνες ήταν οι Θ. Αναστάσογλου του Απόλλωνος, ο οποίος κατέλαβε τη δεύτερη θέση στο πένταθλο της ενόργανης γυμναστικής, και ο παλαιστής του Πανιωνίου Γεώργιος Σαριδάκης, ο οποίος τερμάτισε τρίτος στον αγώνα των 1.500 μ. και επαινέθηκε για την για το απόλυτα σωστό στυλ του. Οι σπρίντερ του Πανιωνίου Π. Έκτορας και Γ. Κασάρ δεν το έκαναν. πήραν μέρος στον ημιτελικό, λόγω ασυνεννοησίας με τους διοργανωτές, ενώ ο δρομέας του ίδιου συλλόγου, Γ. Ισιγόνης, κατέλαβε τη δεύτερη θέση στον προκριματικό του στα 110 μ. μικτή. Ο ίδιος τερμάτισε πρώτος στα 110 μ. στα 110 εμπόδια. Η ποδοσφαιρική ομάδα της Σμύρνης τερμάτισε στη δεύτερη θέση, αφού έχασε από την Δανία με 5-1 και έχοντας ήδη κερδίσει την ομάδα της Θεσσαλονίκης με 3-1⁴⁰.

Ο πρόεδρος της υποεπιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων της Σμύρνης, αποχαιρετώντας τον διάδοχο του ελληνικού θρόνου Κωνσταντίνο, του απηύθυνε γραπτό χαιρετισμό, όπου μεταξύ άλλων ανέφερε ότι:

«οι Σμυρναίοι μπορεί να μην έλαβαν το δάφνινο στεφάνι των Αγώνων, αλλά διδάχθηκαν μαθήματα ωφέλιμα από έθνη που καλλιέργησαν συστηματικά και για πολλά χρόνια τον αθλητισμό».

Κατά τη διάρκεια των Αγώνων, ο Γυμναστικός Σύλλογος Πειραιά παρέθεσε πρωινό στους αθλητές του Απόλλωνα Σμύρνης στο γνωστό πολυτελές ξενοδοχείο του

⁴⁰ Π. Λινάρδος, *Η Σμύρνη του Πανιωνίου*, Οι φίλοι των Τεχνών, Ν. Σμύρνη 1998, σ. 100

Φαλήρου «*Ακταίων*» εκπρόσωπος του Απόλλωνα Δαμβούργου, καθώς και ο γενικός γραμματέας του συλλόγου Βλαχόπουλος αντάλλαξαν εγκάρδιες προπόσεις και ευχήθηκαν στον Ολυμπιονίκη του Απόλλωνα Αναστάσογλου και για την πρόοδο των δύο αδελφών σωματείων. Η επιστροφή των φιλάθλων της Σμύρνης από τον Πειραιά πραγματοποιήθηκε σταδιακά μέσω των ατμοπλοϊκών γραμμών. Εκατό Σμυρνιοί επέστρεψαν με τα ατμόπλοια «*Βασίλισσα Όλγα*» και «*Ισημερινός*» της Ρωσικής Ατμοπλοΐας και Θαλάσσιων Διαβάσεων, εξήντα με το «*Σοφία*» της Ατμοπλοΐας Αρχιπέλαγος και άλλοι ογδόντα με το ατμόπλοιο «*Μελλομένη*». Η επιστροφή ολοκληρώθηκε με τα ατμόπλοια «*Αθηναί*» του Πανταλέων και της Πανελλήνιας Ατμοπλοΐας. Μετά το τέλος των αγώνων, το κοινό της Σμύρνης είχε την ευκαιρία να παρακολουθεί κάθε βράδυ κινηματογραφικές προβολές στιγμιότυπων των Ολυμπιακών Αγώνων της Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας στο περίφημο θέατρο στην προκουμαία της Σμύρνης.

Οι Αγώνες του 1906 ήταν αρκετά επιτυχημένοι: σε αντίθεση με τους Αγώνες του 1900, του 1904 ή του 1908, δεν ήταν πολύμηνοι και σε αντίθεση με το 1900 και το 1904, δεν επισκιάστηκαν από μια διεθνή έκθεση. Η ευκρινής υλοποίησή τους ήταν πιθανότατα καθοριστική για τη συνέχιση της ύπαρξης των Αγώνων.

Τα σύγχρονα δημοσιεύματα επαινούσαν τους Αγώνες:

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1906 θα μείνουν στην ιστορία του αθλητισμού ως το πιο αξιόλογο «*φεστιβάλ*» του είδους του που διεξήχθη ποτέ. Ξεπέρασαν με κάθε τρόπο τους επιτυχημένους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896... Οι σκηές και τα περιστατικά και όλα όσα σχετίζονται με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1906 έκαναν μια εντύπωση που δεν θα ξεχαστεί ποτέ και ελπίζουμε ότι οι μελλοντικοί Ολυμπιακοί Αγώνες θα είναι στο επίπεδο των Ολυμπιακών Αγώνων του 1906⁴¹:

Αυτοί οι Αγώνες ήταν οι πρώτοι που είχαν:

Όλες οι εγγραφές των αθλητών γίνονταν μέσω των Εθνικών Ολυμπιακών Επιτροπών τους.

⁴¹ E. J. Sullivan, *The Olympic Games at Athens 1906*, Νέα Υόρκη 1906, σ. 11-13

Την Έναρξη των Αγώνων ως ξεχωριστή εκδήλωση: Μια εκδήλωση κατά την οποία οι αθλητές βιάδιζαν στο στάδιο σε εθνικές ομάδες, η κάθε μία ακολουθώντας την εθνική της σημαία.

Ένα Ολυμπιακό Χωριό (στο Ζάππειο).

Μια επίσημη τελετή λήξης.

Η έπαρση των εθνικών σημαίων για τους μεταλλίστες.

Αυτές, μαζί με διάφορες άλλες αλλαγές, είναι πλέον αποδεκτές ως παράδοση.

Οι Έλληνες, παρά τις προσπάθειές τους, δεν κατόρθωσαν να τηρήσουν το χρονοδιάγραμμα του 1910. Ενώ υπήρχαν σοβαρές πολιτικές εντάσεις στα Βαλκάνια, οι σύγχρονοι Έλληνες διαπίστωσαν ότι οι αρχαίοι πρόγονοί τους είχαν δίκιο: ένα διάστημα δύο ετών ήταν πολύ μικρό. Υπήρχε ουσιαστικά ένα κενό έξι ετών πριν από την Αθήνα του 1906, λόγω του κατεξοχόν αμερικανικού χαρακτήρα των Αγώνων του 1904 στο Σεντ Λούις, αλλά η Αθήνα του 1910 θα άφηνε ένα κενό δύο ετών μετά τους Αγώνες του 1908 στο Λονδίνο, γεγονός που θα καθιστούσε πρακτικά αδύνατη την προετοιμασία.

Με την αποτυχία της Αθήνας του 1910, η πίστη στους Διαβαθμιδικούς Αγώνες μειώθηκε: ως αποτέλεσμα, τα σχέδια για την Αθήνα του 1914 έτυχαν ακόμη μικρότερης υποστήριξης πριν από το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, πράγμα που σήμαινε ότι τυχόν περαιτέρω Διαβαθμιδικοί Αγώνες έπρεπε να περιμένουν μέχρι το τέλος του πολέμου, ο οποίος έληξε το 1918.

Δεδομένου ότι είχαν περάσει δώδεκα χρόνια από την Αθήνα του 1906, και σε κάθε περίπτωση, η επόμενη πιθανή διοργάνωση θα γινόταν το 1922 - δεκαέξι χρόνια μετά τους πρώτους - η ιδέα των Διαβαθμιδικών Αγώνων εγκαταλείφθηκε εντελώς⁴².

⁴² C. Koulouri, "The Inside View of an Outsider: Greek Scholarship on the History of the Olympic Games". *Journal of Sport History*. 32, 2005, σ. 217–228

3.2. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το γεγονός το οποίο ενέπνευσε περεταίρω το φίλαθλο πνεύμα των κατοίκων της Σμύρνης και της Μικράς Ασίας ήταν αν μη τι άλλο η αναβίωση και η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 1896. Οι Θερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896 επισήμως και ως Αγώνες της 1ης Ολυμπιάδας και κοινώς γνωστοί ως Αθήνα 1896, υπήρξαν οι πρώτοι διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες που διεξήχθησαν στη σύγχρονη ιστορία. Διοργανώθηκαν από τη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή (ΔΟΕ), της οποίας κύριος εμπνευστής ήταν ο Γάλλος αριστοκράτης Πιερ ντε Κουμπερτέν, και διεξήχθησαν στην Αθήνα, από τις 6 έως τις 15 Απριλίου 1896.

Βάσει των στοιχείων τα οποία μας παραθέτει η ΔΟΕ Δεκατέσσερα έθνη και 241 αθλητές έλαβαν μέρος στους αγώνες. Οι συμμετέχοντες ήταν όλοι Ευρωπαίοι ή κάτοικοι της Ευρώπης, με εξαίρεση την ομάδα των Ηνωμένων Πολιτειών, ενώ πάνω από το 65% των διαγωνιζόμενων αθλητών ήταν Έλληνες. Στους νικητές δόθηκε αργυρό μετάλλιο, ενώ οι επιλαχόντες έλαβαν χάλκινο μετάλλιο. Αναδρομικά, η ΔΟΕ τα μετέτρεψε σε χρυσά και ασημένια, και απένειμε χάλκινα μετάλλια στους αθλητές που κατέλαβαν την τρίτη θέση. Δέκα από τα 14 συμμετέχοντα έθνη κέρδισαν μετάλλια με τις Η.Π.Α. να κατακτούν τα περισσότερα χρυσά, (11), ενώ η διοργανώτρια Ελλάδα κέρδισε τα περισσότερα μετάλλια συνολικά, (47). Το αποκορύφωμα για τους Έλληνες ήταν η νίκη στον μαραθώνιο από τον συμπατριώτη τους τον γνωστό πλέον σε όλους Σπύρο Λούη. Ωστόσο, αθλητής ο οποίος είχε σημειώσει τις πιο πολλές επιτυχίες ήταν ο Γερμανός παλαιστής και γυμναστής Carl Schuhmann, που είχε κερδίσει τέσσερα αγωνίσματα⁴³.

Για τη διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων Αγώνων η Αθήνα είχε επιλεγεί ομόφωνα κατά τη διάρκεια ενός συνεδρίου που διοργάνωσε ο Κουμπερτέν στο Παρίσι στις 23 Ιουνίου 1894. Στη διάρκεια του οποίου είχε ιδρυθεί και η ΔΟΕ⁴⁴, δεδομένου ότι η Ελλάδα ήταν η γενέτειρα των Αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων. Ο κύριος χώρος διεξαγωγής ήταν το *Παναθηναϊκό Στάδιο*, όπου λάμβανε χώρα ο στίβος και η πάλη. Άλλοι χώροι διεξαγωγής των αγώνων ήταν το Ποδηλατοδρόμιο του Νέου Φαλήρου για την ποδηλασία και το Ζάππειο για την ξιφασκία. Η τελετή έναρξης

⁴³ Μ. Μαυροματάκη, *Ολυμπία και Ολυμπιακοί Αγώνες. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2002, σ. 142

⁴⁴ R. Bartlett, C. Gratton, C. G. Rolf, *Encyclopedia of International Sports Studies*, Λονδίνο 2012, σ. 678

πραγματοποιήθηκε στο *Παναθηναϊκό Στάδιο* στις 6 Απριλίου, κατά τη διάρκεια της οποίας οι περισσότεροι από τους διαγωνιζόμενους αθλητές ευθυγραμμίστηκαν στον εσωτερικό χώρο, ομαδοποιημένοι ανά έθνος. Μετά την ομιλία του προέδρου της οργανωτικής επιτροπής, διαδόχου Κωνσταντίνου, ο πατέρας του άνοιξε επίσημα τους Αγώνες. Στη συνέχεια, εννέα μπάντες και 150 χορωδοί ερμήνευσαν τον Ολυμπιακό Ύμνο, σε σύνθεση του Σπυρίδωνα Σαμαρά και στίχους του ποιητή Κωστή Παλαμά:

*«Αρχαίο Πνεύμα αθάνατον, αγνέ πατέρα
του ωραίου, του μεγάλου και τ' αληθινού,
κατέβα, φανερώσου κι άστραψε εδώ πέρα
στη δόξα της δικής σου γης και τ' ουρανού.
Στο δρόμο και στο πάλεμα και στο λιθάρι,
στων ευγενών Αγώνων λάμψε την ορμή,
και με το αμάραντο στεφάνωσε κλωνάρι
και σιδερένιο πλάσε και άξιο το κορμί.
Κάμποι, βουνά και θάλασσες φέγγουν μαζί σου
σαν ένας λευκοπόρφυρος μέγας ναός.
Και τρέχει στο ναό εδώ προσκυνητής σου,
Αρχαίο Πνεύμ' αθάνατο, κάθε λαός, κάθε λαός
Αρχαίο Πνεύμ' αθάνατο, κάθε λαός. πατέρα
του ωραίου, του μεγάλου και τ' αληθινού,
Στο δρόμο και στο πάλεμα και στο λιθάρι,
στων ευγενών Αγώνων λάμψε την ορμή!
στων ευγενών Αγώνων λάμψε την ορμή!»*

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896 θεωρήθηκαν μεγάλη επιτυχία, ενώ χαρακτηριστικό ήταν πως η διεθνής συμμετοχή ξεπερνούσε οποιοδήποτε άλλο αθλητικό γεγονός. Ο Πιέρ ντε Κουμπερτέν και η ΔΟΕ ύστερα από τους αγώνες δέχθηκαν αίτημα από διάφορες σημαντικές προσωπικότητες, μεταξύ των οποίων ο βασιλιάς Γεώργιος της Ελλάδας και ορισμένοι από τους Αμερικανούς διαγωνιζόμενους στην Αθήνα, να διεξαχθούν όλοι οι επόμενοι Αγώνες στην Αθήνα.

Ωστόσο, οι Θερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες του 1900 είχαν ήδη προγραμματιστεί για το Παρίσι και, εκτός από τους Διαβαθμιδικούς Αγώνες του 1906⁴⁵.

Η είδηση ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα επέστρεφαν στην Ελλάδα έτυχε θερμής υποδοχής από το ελληνικό κοινό, τα μέσα ενημέρωσης και τη βασιλική οικογένεια. Σύμφωνα με τον Πιέρ ντε Κουμπερτέν:

«ο διάδοχος Κωνσταντίνος έμαθε με μεγάλη χαρά ότι οι Αγώνες θα εγκαινιαστούν στην Αθήνα».

Ο Κουμπερτέν συνέχισε να επιβεβαιώνει ότι:

«ο βασιλιάς και ο διάδοχος του θρόνου θα παράσχουν την αιγίδα τους για τη διεξαγωγή αυτών των αγώνων».

Ο Κωνσταντίνος αργότερα παραχώρησε κάτι περισσότερο από αυτό- ανέλαβε με προθυμία την προεδρία της οργανωτικής επιτροπής του 1896.

Η είδηση ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα επέστρεφαν στην Ελλάδα έτυχε θετικής υποδοχής από το ελληνικό κοινό, τα μέσα ενημέρωσης και τη βασιλική οικογένεια. Βάσει των λεγομένων του Πιέρ ντε Κουμπερτέν:

«ο διάδοχος Κωνσταντίνος έμαθε με μεγάλη χαρά ότι οι Αγώνες θα εγκαινιαστούν στην Αθήνα».

Ο Κουμπερτέν πιστοποιούσε εν συνεχεία πως:

«ο βασιλιάς και ο διάδοχος του θρόνου θα παράσχουν την αιγίδα τους για τη διεξαγωγή αυτών των αγώνων».

Ο Κωνσταντίνος αργότερα παραχώρησε κάτι περισσότερο από αυτό- ανέλαβε με προθυμία την προεδρία της οργανωτικής επιτροπής του 1896.

Η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας παρακολουθούνταν με ιδιαίτερο ενθουσιασμό από την κοινωνία της Σμύρνης κυρίως μέσω του τύπου της εποχής, ενώ δεν ήταν λίγοι εκείνοι οι οποίοι είχαν ταξιδέψει στην Αθήνα προκειμένου να παρακολουθήσουν τους αγώνες. Μάλιστα, η Ατμοπλοϊκή Εταιρεία *Αρχιπέλαγος* διέθεσε ένα από τα ατμόπλοιά της για τη μεταφορά των θεατών στον Πειραιά,

⁴⁵ C. D. Young, *The Modern Olympics: A Struggle for Revival*, Βαλτιμόρη 1996, σ. 156

παρέχοντάς τους διαμονή και διατροφή κατά τη διάρκεια των αγώνων. στέγαση και διαμονή κατά τη διάρκεια των αγώνων, έναντι του ανάλογου τιμήματος φυσικά. Στον τοπικό τύπο στη Σμύρνη είχαν δημοσιευθεί σχετικές διαφημιστικές καταχωρήσεις, καθώς και διαφημίσεις ξενοδοχείων της Αθήνας. Χαρακτηριστικό της κινητικότητας που υπήρχε πριν αλλά και κατά τη διάρκεια των αγώνων ήταν η έκκληση του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών προς τα ελληνικά προξενεία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία να ενημερώσουν τους εμπόρους για τους ελληνικούς προκειμένου να εξάγουν ποσότητες βοδινού και αρνίσιου κρέατος στην Αθήνα για τις ανάγκες σίτισης των επισκεπτών της πόλης.

Κατά τη διάρκεια των αγώνων δεν είχε σημειώσει διάκριση κάποιος από τους αθλητές Μουράτη και Τομπρόφ οι οποίοι συμμετείχαν στα 800 μ. και στα 1.500 μ., αφού είχαν αποκλειστεί ήδη από τα προκριματικά. Ωστόσο, ο Γεώργιος Τσίτας ο αθλητής του Πανελληνίου με καταγωγή από τη Σμύρνη κατόρθωσε να αναδειχθεί δεύτερος μεταξύ των ολυμπιονικών στην ελληνορωμαϊκή πάλη. Ο Γεώργιος Τσίτας γεννήθηκε το 1872 στη Σμύρνη αλλά η οικογένειά του είχε εγκατασταθεί στην Αθήνα. Ήταν αθλητής στο Πανελλήνιο ΓΣ, όπως και ο αδερφός του Κώστας Τσίτας.

Ο τύπος της εποχής αναφέρει ότι δάσκαλός του στην πάλη ήταν ο Παναγής Κουταλιανός. Ήταν γεροδεμένος, με τρομερή δύναμη στο χέρι αλλά καλοσυνάτος και χιουμοριστικός. Πρωτοεμφανίστηκε στον αθλητισμό τον Αύγουστο του 1895 στην Τηνία, αγώνες που έγιναν στην Τήνο με τη συμμετοχή περισσότερων από 100 αθλητών από όλη την Ελλάδα. Περιλάμβαναν διάφορα αθλήματα και αποτέλεσαν προοίμιο για τους Ολυμπιακούς Αγώνες που ακολούθησαν την επόμενη άνοιξη. Απονεμήθηκαν μετάλλια στους δύο πρώτους σε κάθε αγώνισμα, αργυρά και χάλκινα, όπως και στην Α' Ολυμπιάδα. Στους αγώνες αυτούς ο Γεώργιος Τσίτας συμμετείχε σε αγώνες στίβου. Κέρδισε το τριπλούν και τη δισκοβολία. Στον αγώνα συμμετείχε ο αδερφός του Κώστα Τσίτα, ο οποίος τον προώθησε⁴⁶.

Τον Μάρτιο του 1896 συμμετείχε στους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες στην ελληνορωμαϊκή πάλη. Στον ημιτελικό αντιμετώπισε τον Πατρινό Στέφανο Χριστόπουλο, ο οποίος ήταν πολύ δημοφιλής παλαιστής με πολλές νίκες και θεωρούνταν φαβορί ακόμα και για την πρώτη θέση. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του

⁴⁶ Διαθέσιμο στο <https://olympics.com/en/athletes/georgios-tsitas> ημερομηνία προσπέλασης 20.05.2023

αγώνα τραυματίστηκε στην κλείδα από μια λαβή *Cheetah* και αποσύρθηκε. Στον τελικό ο Τσίτας αντιμετώπισε τον Γερμανό Καρλ Σούμαν. Ο αγώνας διήρκεσε 40 λεπτά, οπότε και διακόπηκε λόγω σκοταδιού, χωρίς νικητή. Επανελήφθη την επόμενη μέρα αλλά αυτή τη φορά ο Τσίτα δεν άντεξε πολύ και νικήθηκε. Έτσι μειώθηκε στη 2η θέση μετάλλιο, από χάλκινο, όπως προβλεπόταν τότε.

Τέλος στους αγώνες συμμετοχή είχαν και Σμυρναίοι αθλητές Α. Γρηγοριάδης, στην κολύμβηση 500 μ. καθώς επίσης και ο Λομβέρδος στην ποδηλασία 12 ωρών⁴⁷.

3.3. Οι Πανελλήνιοι Αγώνες

Ορισμένοι μελετητές, ειδικοί στην ιστορία του ελληνικού αθλητισμού, θεωρούν τα Τήνια, τους αθλητικούς αγώνες που διοργανώθηκαν στην Τήνο το 1895 από τον Εθνικό, ως τους πρώτους ανεπίσημους Πανελλήνιους Αγώνες. Άλλοι θεωρούν ότι το προοίμιο των Πανελληνίων Αγώνων ήταν οι λεγόμενοι Δοκιμαστικοί Αγώνες, οι οποίοι διεξήχθησαν λίγες ημέρες πριν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896, με σκοπό τη συγκρότηση της ελληνικής Ολυμπιακής ομάδας. Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχουν πολλά στοιχεία που θα χαρακτήριζαν τους μελλοντικούς Πανελλήνιους Αγώνες: εναρμόνιση του προγράμματος των αγώνων με τα διεθνώς αναγνωρισμένα αγωνίσματα και τους ισχύοντες κανόνες, συμμετοχή συλλόγων από διάφορες περιοχές - ακόμη και εκτός των ελληνικών συνόρων - που θεωρούνταν ελληνικοί και με την ιδιότητα αυτή στόχευαν στην ενσωμάτωση στην ελληνική επικράτεια.

Πράγματι, τόσο τα Τήνια όσο και οι Δοκιμαστικοί Αγώνες αποτελούν την προϊστορία των Πανελληνίων Αγώνων. Αυτή η προϊστορία περιλαμβάνει επίσης: - τα Τσικνοπέδιλα, τα Γυμνάσια και τα Πανηγύρια:

Τις αθλητικές υποδομές και την εμπειρία (τόσο σε αγωνιστικό όσο και σε οργανωτικό επίπεδο) που κληροδότησαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896 στους νεοσύστατους αθλητικούς οργανισμούς.

⁴⁷ Π. Λινάρδος, *Η Σύμψη του Πανιωνίου*, Οι φίλοι των Τεχνών, Νέα Σύμψη 1998, σ. 31

Την έγκριση του αθλητισμού και τη διάχυσή του σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα μέσα από τη σύνδεση του αθλητισμού με το "ελληνικό στοιχείο", την ένταξη του κλάδου της γυμναστικής στην εκπαίδευση, αλλά και μέσα από το "εξισωτικό" παράδειγμα της νίκης του Σπυρίδωνα Λούη.

Η διοργάνωση αρκετά περισσότερων αθλητικών αγώνων σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, εντός και εκτός Ελλάδας, ως αποτέλεσμα της ίδρυσης πολλών νέων σωματείων αμέσως μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Αυτή ήταν μια εξέλιξη, η οποία εκ των πραγμάτων απαιτούσε περαιτέρω συντονισμό.

Έτσι, το 1897 ιδρύθηκε ο ΣΕΑΓΣ, του οποίου πρώτος πρόεδρος ήταν ο Σπυρίδων Λάμπρος και ιδρυτικά μέλη 28 σωματεία, 3 εκ των οποίων δραστηριοποιούνταν εκτός των ελληνικών συνόρων (Σμύρνη, Λεμεσός, Λευκωσία). Μια από τις πρώτες αποφάσεις του ΣΕΑΓΣ ήταν η διοργάνωση Πανελληνίων Αγώνων. Η ονομασία τους αντιστοιχούσε στην ιδιότυπη αθλητική γεωγραφία του ΣΕΑΓΣ και συνέδεε την ταυτότητα των αγώνων με τον απελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων και τις διαδικασίες πολιτικής ενοποίησης και πολιτιστικής ομογενοποίησης των Ελλήνων.

Η αρχική απόφαση του ΣΕΑΓΣ ήταν να διοργανωθούν οι Πανελλήνιοι Αγώνες το 1897 και να διεξάγονται μία φορά το χρόνο. Ωστόσο, ο πόλεμος του 1897 - ο Σπυρίδων Λάμπρος πρωταγωνίστησε στην κήρυξή του ως ηγετικό μέλος του Εθνικού Συνδέσμου, οδήγησε στην αναβολή των αγώνων για το 1898. Ακόμα, τα οικονομικά και οργανωτικά προβλήματα δεν επέτρεψαν τη διοργάνωση των Πανελληνίων Αγώνων πριν από το 1901.

Έτσι, οι πρώτοι Πανελλήνιοι Αγώνες πραγματοποιήθηκαν από τις 5 έως τις 8 Απριλίου 1901 στο Παναθηναϊκό Στάδιο. Οι συμμετέχοντες αθλητές ήταν σχεδόν 130 από 12 σωματεία, μεταξύ των οποίων 3 από την Κύπρο (Ολυμπία Λεμεσού, Ζήνων, Παγκύπρια). Κατά την έναρξη των αγώνων, στην οποία παρευρέθηκαν η βασιλική οικογένεια και οι πολιτικοί και εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι, οι θεατές υποδέχθηκαν τους Κύπριους αθλητές με φιλοενωσιακά συνθήματα. Κάτι άλλο είναι ότι κατά τη διάρκεια των αγώνων ο ΣΕΑΓΣ διοργάνωσε

3.4. Οι Σχολικοί Αγώνες

Ύστερα από πρωτοβουλία του Δ. Ντάλλα, ο *Πανιώνιος* πρωταγωνίστησε στην καθιέρωση Σχολικών Αγώνων στην πόλη της Σμύρνης, το 1901. Μέχρι τότε η γυμναστική ως μάθημα στα κοινοτικά και ιδιωτικά σχολεία της πόλης γινόταν κατά περίπτωση, ενώ κάθε σχέδιο βασιζόταν στη σωματική άσκηση των μαθητών ήταν υποτυπώδες.

Ο θεσμός των Σχολικών αγώνων θα αποτελέσει κεντρική δραστηριότητα του συλλόγου για 20 χρόνια, αφού τα μέλη του αφοσιώθηκαν σε μεγάλο βαθμό στην οργάνωση και τη μεθοδολογία τους. Μάλιστα, και για να δώσουν ώθηση σε αυτό το εγχείρημα, οι άνθρωποι του συλλόγου ίδρυσαν ένα χρόνο αργότερα σχολή γυμναστών με πρώτο διευθυντή τον Σοφοκλή Μάγνη. Τα μαθήματα γίνονταν στον προαύλιο χώρο της Ευαγγελικής Σχολής. Επίσης, σε συνεργασία με τις εκκλησιαστικές αρχές των μικρασιατικών επαρχιών, ο Πανιώνιος αναλαμβάνει τη διάδοση της σουηδικής γυμναστικής στους δασκάλους των σχολείων αυτών των επαρχιών. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, αποστέλλονται από τη Σμύρνη στις διοικήσεις των σχολείων από τις προαναφερθείσες περιοχές ειδικευμένες αθλήτριες.

Σχεδόν όλα τα σχολεία άρχισαν να συμμετέχουν στους Σχολικούς Αγώνες, καθώς και το Διεθνές Λύκειο McLachlan. Στην έναρξη και τη λήξη των αγώνων ακούγεται ο ύμνος των αγώνων, του Σπυρίδωνα Σαμαρά. Υπήρχαν ομαδικοί και ατομικοί αγώνες. Εξαιρετική θέση κατέλαβε η σουηδική γυμναστική με ασκήσεις από ομάδες γυμνασίου και δημοτικού, αγώνες δρόμου, άλματα και ρίψεις. Για 11 χρόνια (1903-1914) οι προσπάθειες του συλλόγου υποστηρίχθηκαν από το ελληνικό κράτος με το ποσό των 6.000 δραχμών, αλλά οι σχολικοί αγώνες σταμάτησαν το 1922⁴⁸.

3.5. Οι Πανιώνιοι Αγώνες

Σημαντικό τμήμα της δραστηριότητας του συλλόγου αφιερώθηκε στη διοργάνωση και πραγματοποίηση των *Πανιωνίων Αγώνων*, στους οποίους συμμετείχαν αθλητές από όλη τη Μικρά Ασία αλλά και την Ελλάδα. Από το 1896 έως το 1922 οι αγώνες διεξήχθησαν 19 φορές και σε αυτούς συμμετείχαν

⁴⁸ Χ. Σολομωνίδης, Ν. Λωρέντης, *Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος*, Αθήνα 1967, σ. 98-99

περισσότεροι από 1.500 αθλητές. Μάλιστα, η επιτυχημένη διοργάνωση και η αυξημένη σημασία τους οδήγησε στην επίσημη αναγνώριση των επιτευγμάτων των αγωνιζομένων από την επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων⁴⁹.

Οι πρώτοι αγώνες διεξήχθησαν στο γήπεδο *Μπουρνόβα* με τη συμμετοχή αθλητών από τον «*Ορφέα*», το «*Γυμνάσιο*», τον «*Ερμή*», καθώς και άλλους που δεν ανήκαν σε σωματεία. Τα αγωνίσματα ήταν κυρίως αγώνες σπριντ, ημιαντοχής και αντοχής καθώς επίσης και άλματα. Στα αγωνίσματα προστέθηκαν σταδιακά οι ρίψεις (δισκοβολία, σφαιροβολία), ενώ αυξήθηκαν και οι συμμετοχές αθλητών και συλλόγων.

Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι στους έκτους αγώνες (1902) έλαβαν μέρος όλα τα αθλητικά σωματεία της Σμύρνης (*Πανιώνιος*, *Απόλλων*, *Ερμής*, Αθλητικός Όμιλος *Περαίας*), καθώς και σωματεία άλλων περιοχών, όπως ο *Λαϊκός Γυμναστικός Όμιλος Σάμου*, ο *Θησός Κωνσταντινουπόλεως*, ο Αθλητικός Σύλλογος Αλεξάνδρειας και άλλοι ανεξάρτητοι αθλητές. Μάλιστα, στους αγώνες συμμετείχαν και αρκετοί ξένοι αθλητές κατά κύριο λόγο από τη Μεγάλη Βρετανία.

Αιτία διαμάχης μεταξύ των δύο ισχυρότερων συλλόγων της Σμύρνης, Πανιώνιου και Απόλλωνα, ήταν οι όγδοοι Πανιώνιοι Αγώνες. Τότε ο Απόλλων δεν πήρε μέρος στους αγώνες, αλλά διοργάνωσε τα *Α' Απολλωνία* (23 και 25 Απριλίου 1904) στο στάδιο *Μπούρνοβα* με τη συμμετοχή 54 αθλητών. Εκτός από τους αθλητές του Απόλλωνα, συμμετείχαν και αθλητές του Αθλητικού Ομίλου Μπουρνόβα και της Αθλητικής Ένωσης.

Εκτός από τα σωματεία της Σμύρνης, ξεκίνησαν να συμμετέχουν με γρήγορους ρυθμούς και σωματεία από την Ελλάδα, όπως η *Εθνική Αθηνών*, ο *Γυμναστικός Όμιλος Πειραιά* και ο *Παναχαϊκός Πατρών*. Μάλιστα τους αθλητές των σωματείων αυτών συνόδευαν εκπρόσωποι των ελληνικών αθλητικών φορέων και ομοσπονδιών (*ΕΟΑ*, *ΣΕΓΑΣ*).

Από τους αγώνες του 1904 και μετά, η συμμετοχή σωματείων από τον ελλαδικό χώρο συνέχιζε να αυξάνεται. Επίσης, αυξήθηκαν τα αθλήματα του προγράμματος (αγώνες άρσης βαρών, γυμναστική κ.λπ.) και μαζί με αυτά η σημασία των αγώνων. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι οι αγωνιζόμενοι αθλητές έδιναν

⁴⁹ Π. Λινάρδος, *ό. π.*, σ. 46

ιδιαίτερη σημασία στις επιδόσεις που θα πετύχαιναν κατά τη διάρκεια των αγώνων, καθώς και στην προετοιμασία τους για αυτούς. Παράλληλα, οι αγώνες έγιναν τόπος συνάντησης εκπροσώπων των τοπικών Αρχών, των Ελληνικών Αρχών καθώς και μελών διπλωματικών αποστολών.

Η αστάθεια η οποία επικρατούσε στο διεθνές προσκήνιο και οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913) επηρέασαν τη μορφή και την έκταση των αγώνων. Στους 10 αγώνες (1913) η συμμετοχή ήταν μικρή, αφού δεν ήρθαν αθλητές από ελληνικούς συλλόγους. Πραγματοποιήθηκαν με τη συμμετοχή σμυρναίων συλλόγων και το αξιοσημείωτο είναι η επιστροφή των αθλητών του *Απόλλωνα* σε αυτούς.

Το ταραγμένο κλίμα σε διεθνές επίπεδο στα χρόνια που ακολούθησαν (Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, 1914-1918) δεν ευνόησε τη διεξαγωγή των αγώνων. Μετά από επίμονες προσπάθειες των διοργανωτών, πραγματοποιήθηκαν το 1915 και το 1918, χωρίς όμως να εξασφαλιστεί η μεγάλη συμμετοχή αθλητών, όπως την προηγούμενη περίοδο.

Με την άφιξη των ελληνικών στρατευμάτων στη Μικρά Ασία, ο ενθουσιασμός που κυριεύσε τμήματα του ελληνικού στοιχείου στην περιοχή δεν άφησε ανεπηρέαστους τους Πανιωνιώτες. Προεξοφλώντας την επιτυχή έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων των ελληνικών στρατευμάτων, κηρύσσουν ως «*μεγάλην εθνικήν πανήγυριν*» τους αγώνες της ΙΣΘ για την άνοιξη του 1919. Μάλιστα στέλνουν εγκύκλιο σε όλα τα ελληνικά σωματεία για να στείλουν αθλητές στο συγκεκριμένα παιχνίδια⁵⁰:

«Ο Πανιώνιος Γ.Σ., εν τη σκιά της δουλείας και της φρικώδους τουρκικής τυραννίας, αποθήτως συνεχίσας το ιερόν και ελληνοπρεπές έργον του, απεφάσισεν, χαιρετών σήμερα τον μεγαλοπρεπώς ανατέλλοντα ήλιον της πανελληνίου ελευθερίας, όπως προβή εις την όσον ένεστι πανηγυρικωτάτην τέλεσιν των ΙΘ΄ Πανιωνίων αγώνων του, εν τη μητροπόλει της ελληνικωτάτης Ιωνίας, την προωρισμένη ν΄ αποτελέση έναν των ωραιότερων της Μεγάλης Ελλάδος αδαμάντων».

Ωστόσο, ο Ύπατος Αρμοστής της Ελλάδας Αριστείδης Στεργιάδης «για εθνικούς λόγους» απαγόρευσε τη διεξαγωγή των αγώνων. Μετά από διαβουλεύσεις επιτράπηκε τελικά η διεξαγωγή των αγώνων για τον Σεπτέμβριο του 1921, με τους

⁵⁰ Χ. Σολομωνίδης, Ν. Λωρέντης, *ό. π.*, σ. 98-99

εξής όρους: «Οι αγώνες να μην ονομάζονται «Ελευθερία». Δεν πρέπει να συμμετέχουν αθλητές συλλόγων από την Ελλάδα, αλλά μόνο από τη Σμύρνη. Κατ' εξαίρεση μπορούσαν να λάβουν μέρος μεμονωμένοι αθλητές από σωματεία της Ελλάδας, αρκεί να υπηρετούσαν σε μονάδες της Μικράς Ασίας⁵¹. Ωστόσο, η συμμετοχή τους θα εμφανιζόταν ως ατομική, χωρίς να εκπροσωπούν κανένα ελληνικό αθλητικό σωματείο.

Προκειμένου να μην ακυρωθούν οι αγώνες, οι άνθρωποι του Πανιωνίου συμμορφώθηκαν με τους παραπάνω όρους, αλλά έστειλαν εμπιστευτικές επιστολές σε κάθε ελληνικό σύλλογο, προτείνοντας να στείλουν τους αθλητές τους ακόμα και αν δεν είχαν δικαίωμα συμμετοχής. Αυτοί θα παρουσιάζονταν στη Σμύρνη ως «περαστικοί» και θα δήλωναν συμμετοχή. Από όλους τους συλλόγους, μόνο ο Εθνικός αποδέχτηκε την πρόταση του Πανιωνίου. Έτσι, οι συγκεκριμένοι αγώνες πραγματοποιήθηκαν με αθλητές από τους συλλόγους της Σμύρνης και «τυχαίους περαστικούς» αθλητές από τον Εθνικό⁵².

Ο σύλλογος και για περίπου είκοσι χρόνια ύστερα από την ίδρυσή του δεν διέθετε δικό του γυμναστήριο. Αρχικά οι αθλητές του προπονούσαν σε υποτυπώδη γυμναστήρια, ενώ το 1900, ο σύλλογος νοίκιασε ένα γήπεδο από τη γαλλική εταιρεία Waterfront Company της Σμύρνης. Το στάδιο ανακαινίστηκε με έξοδα των μελών του Πανιωνίου, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός αξιόλογου γυμναστηρίου καθώς και ενός στίβου. Η μίσθωση ήταν για πολλά χρόνια, αλλά η γαλλική εταιρεία διατηρούσε το δικαίωμα να πουλήσει το γήπεδο χωρίς ο σύλλογος να ζητήσει αποζημίωση, κάτι που έγινε το 1910.

Ύστερα από αυτή την εξέλιξη και μετά από πρόταση του Χρυσόστομου, η ορθόδοξη κοινότητα της πόλης παραχώρησε αμέσως ένα οικόπεδο δίπλα στο ελληνικό νεκροταφείο, ώστε να δημιουργηθεί εκεί η νέα αθλητική εγκατάσταση του συλλόγου. Το έργο υλοποιήθηκε πολύ γρήγορα, με την κατασκευή ενός στίβου και ενός γυμναστηρίου. Τα εγκαίνια του νέου σταδίου πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής των ΙΔ' Πανιωνίων Αγώνων το 1911⁵³.

⁵¹ Επιστολή Πανιωνίου προς τον Πανελλήνιο, 18 Ιουνίου 1919, Αρχείο Πανελληνίου Γ. Σ

⁵² Χ. Σολομωνίδης, Ν. Λωρέντης, *ό. π.*, σ. 100-101

⁵³ Χ. Σολομωνίδης, Ν. Λωρέντης, *ό. π.*, σ. 111-114

Με την άφιξη παραγόντων και αθλητών του Πανιωνίου στην Ελλάδα το 1922, ξεκίνησε η προσπάθεια ανασυγκρότησης του συλλόγου, παρά τα τεράστια εμπόδια που προέκυπταν και μόνο στη σκέψη της έναρξης ενός τέτοιου εγχειρήματος. Με πρωτοβουλία του προέδρου του συλλόγου Δημήτρη Δάλλα, ο Πανιώνιος εξασφάλισε μια υποτυπώδη και προσωρινή στέγη σε ένα μικρό χώρο των αποδυτηρίων του Παναθηναϊκού Σταδίου. Ο χώρος αυτός έγινε σημείο συνάντησης και συγκέντρωσης παραγόντων, αθλητών και οπαδών του συλλόγου, οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να φτάσουν στην Αθήνα από τη Σμύρνη.

Η πρώτη διοικούσα επιτροπή της νέας εποχής συγκροτήθηκε από τους Σ. Σπαργαντά, Γιώργο Σαριδάκη, Αντ. Σ. Στ. Σταμέλος και άλλοι, με πρόεδρο τον Δημήτριο Δάλλα. Η ανασυγκρότηση του συλλόγου ξεκίνησε με την οργάνωση του τμήματος κλασικού αθλητισμού και του ποδοσφαιρικού τμήματος. Πολύ σύντομα ανασυγκροτήθηκε και το τμήμα πετοσφαίρισης.

Το φθινόπωρο του 1923 ο σύλλογος διοργάνωσε τους Κ' Πανιώνιους Αγώνες σε ένα κατάμεστο Παναθηναϊκό Στάδιο, στους οποίους παραβρέθηκαν πολλές προσωπικότητες της εποχής για να τιμήσουν το νέο ξεκίνημα του προσφυγικού συλλόγου. Οι ίδιοι αγώνες επαναλήφθηκαν το 1925, για να τιμηθούν τα 35 χρόνια ζωής του συλλόγου. Έκτοτε, ο Πανιώνιος συμμετέχει με τους αθλητές του στα πανελλήνια πρωταθλήματα όλων των κατηγοριών, σε πολλά αθλήματα.

Ωστόσο, ένα από τα πρώτα μέλημα των ανθρώπων του συλλόγου ήταν η εξεύρεση ενός σταθερού αθλητικού χώρου, ο οποίος θα γινόταν έδρα όλων των δραστηριοτήτων του. Ο διευθυντής φυσικής αγωγής του υπουργείου Παιδείας, Ιω. Χρυσάφης, εξέφρασε εξ αρχής την άποψη ότι η έδρα του Πανιωνίου θα έπρεπε να βρίσκεται στην περιοχή της Νέας Σμύρνης, άποψη που υιοθέτησε και το μέλος και μετέπειτα πρόεδρος του συλλόγου, Αντ. Αθηνογένης, άποψη που υιοθετήθηκε και από τον πρόεδρο του συλλόγου και μέλος του Δ.Σ. κ. Αθηνογένη.

Το θέμα παρέμεινε σε εκκρεμότητα μέχρι το 1927 αλλά εκείνη τη χρονιά ανέλαβε την προεδρία του Πανιωνίου ο τότε υπουργός Πρόνοιας Απόστολος Ορφανίδης, ο οποίος υποστήριξε την άποψη του Χρυσάφη. Στο μεταξύ, ο τελευταίος είχε δρομολογήσει τη δημιουργία σχολικού αθλητικού γηπέδου στη Νέα Σμύρνη. Το 1930, η διοίκηση του συλλόγου επεδίωξε να παραχωρήσει στον Πανιώνιο το δικαίωμα χρήσης αυτού του χώρου. Έτσι, το Υπουργείο Παιδείας, μετά από εισήγηση

του Χρυσάφη και ενέργειες του Ορφανίδη, έκανε δεκτό το αίτημα του συλλόγου. Ωστόσο, η έλλειψη κονδυλίων καθυστέρησε την κατασκευή του έργου. Το απαιτούμενο ποσό εξασφαλίστηκε το 1937 με την παρέμβαση κρατικών παραγόντων, φίλων του συλλόγου.

Τελικά, τα θεμέλια του γυμναστηρίου τέθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1938 με μια πανηγυρική τελετή. Στην τελετή παρευρέθηκαν, μεταξύ άλλων, ο πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς και ο υπουργός «Διοικήσεως του Κεφαλαίου» Κ. Κοτζιάς, ένας από τους πρωτεργάτες στην εξεύρεση των απαραίτητων κονδυλίων για την κατασκευή του αθλητικού γηπέδου.

Σήμερα, τα τμήματα επαγγελματικού και ερασιτεχνικού αθλητισμού του Πανιωνίου στεγάζονται στην περιοχή της Νέας Σμύρνης, μια περιοχή που συγκεντρώνει την πλειοψηφία των φιλάθλων του. Οι διακρίσεις των αθλητών του συλλόγου είναι σημαντικές σε ατομικά και ομαδικά αθλήματα, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε διεθνείς διοργανώσεις.

Το 1965, με αφορμή τον εορτασμό της 75ης επετείου από την ίδρυση της ένωσης, πραγματοποιήθηκε μια σειρά από εορταστικές και αγωνιστικές εκδηλώσεις. Μεταξύ αυτών προγραμματίστηκε η διεξαγωγή διεθνών «Πανελληνίων Αγώνων». Σύμφωνα με την ανακοίνωση του συλλόγου, ο επίσημος εορτασμός της 75ης επετείου θα γινόταν την Κυριακή 12 Σεπτεμβρίου στην αίθουσα του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» και οι αγώνες θα διεξάγονταν το Σαββατοκύριακο 15-16 Σεπτεμβρίου 1965 στο Παναθηναϊκό Στάδιο με την ονομασία «ΚΖ Πανιώνιοι Αγώνες», με τη συμμετοχή όλων των συλλόγων του ΣΕΓΑΣ και σημαντικού αριθμού ξένων αθλητών από τα Βαλκάνια και τη Σοβιετική Ένωση, μεταξύ των οποίων οι διάσημοι Ολυμπιονίκες Βαλέρι Μπρούμελ, Ιγκόρ Τερ-Χοβανισιάν και οι αδελφές Ιρίνα και Ταμάρα Πρες. Δημοσιεύθηκε η προκήρυξη των αγώνων, καθώς και το πρόγραμμα των αγώνων⁵⁴:

«Το κλου των αγωνιστικών εκδηλώσεων της 75ετηρίδος του Πανιωνίου θα αποτελέσουν οι «ΚΖ' ΠΑΝΙΩΝΙΟΙ ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ», που θα τελεσθούν εις το Παναθηναϊκόν Στάδιον την 15ην και 16ην Σεπτεμβρίου με συμμετοχήν όλων των σωματείων του ΣΕΓΑΣ ως και σημαντικού αριθμού ξένων πρωταθλητών. Μεταξύ

⁵⁴ εφημ. «Ταχυδρόμος της Αιγύπτου», 24.08.1965

τούτων συγκαταλέγονται 10 Ρώσοι πρωταθληταί και δύο πρωταθλήτριαι. Επίσης, θα μετάσχουν οι καλύτεροι πρωταθληταί της Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Γιουγκοσλαβίας, οι οποίοι θα ευρίσκονται στην Αθήνα λόγω των Βαλκανικών Αγώνων»⁵⁵.

Το αγωνιστικό πρόγραμμα περιελάμβανε όλα τα ολυμπιακά αγωνίσματα των ανδρών εκτός από τα 10 χιλιόμετρα, τα 3.000 εμπόδια και το δέκαθλο, καθώς και οκτώ αγωνίσματα των γυναικών (100μ, 300μ, 80μ φπ, μήκος, ύψος, σφαιροβολία, δισκοβολία, 4X100μ). Τέλος, επειδή η ημερομηνία συνέπεσε με τη λήξη των Βαλκανικών Αγώνων Στίβου, η διοργάνωση στον Παρνασσό μεταφέρθηκε για τις 30 Οκτωβρίου, ενώ οι Πανιώνιοι Αγώνες ακυρώθηκαν.

Ο Ύμνος του Πανιωνίου Συλλόγου Σμύρνης

[...]Ω! χαίρε του Ψάλτου
γενέτειρα, χαίρε,
σεμνής Ιωνίας περίδοξος γη.
Και πάλιν ο μέγας αγών των
προγόνων τιμάς επιζήλους προς σε
χορηγεί [...]
[...]Ω! πέτα νεότης εμπρός
αγωνίζου,
ιδού σε προσμένει ευρύς ο αγών.
Ω! τίμα τους θείους θεσμούς των προγόνων
και νίκα εν μέσω ευφήμων κραυγών.
Γυμνάζου κι εις πλούτον υγείας ανδρίζου
και μοχθεί με ήθος γενναίον θρασύ,
αδράν αμοιβήν των ατύτων σου πόνων
να λάβης το γέρας, νεότης χρυσή
Κι ενώ μελιχρώς εις της Νίκης το πνεύμα
γελά ο Μουσών και Χαρίτων εσμός
εις πόθος τους πάντας βαθύς συνενώνει

⁵⁵ εφημ. «Εμπρός», 21.08.1965

μακραίων να ζήση ο νέος δεσμός.

*Βοήθει Πλάστα να διανοίξη
ευρύ το μέλλον ο Σύλλογός μας
του μεγαλείου φαιδρώς εντός μας,
να λάμπουν αύθις μαρμαρυγαί,
πάσα καρδιά εν κατανύξει
να σε δοξάζη, Δημιουργέ.
Τους αγώνας μας πέραιν' αισίως
και την ήβην ευλόγει μαζί,
ήτις θάλλει και πάλιν ακμαία
και μανθάνει πως πρέπει να ζή⁵⁶.*

3.6. Οι διοργανώσεις

Αριθμ ός	Έτ ος	Στάδιο	Αριθμ ός αθλητ ών	Αριθμό ς σωματε ίων	Σωματεία που μετείχαν
Α´	189 6	Στάδιο Μπουρνό βα		4	Γυμνάσιον Σμύρνης, Ορφεύς Σμύρνης, Bournobat Jounior Athletic Association of Smyrna (Α.Ο. Νέων Μπουρνόβα).
Β´	189 8	Στάδιο Μπουρνό βα	40	4	Γυμνάσιον Σμύρνης/Ορφεύς Σμύρνης (20 αθλ.), Α.Ο. Σμύρνης (Smyrna Club) (7), Απόλλων Σμύρνης (3), Μουσ. Όμιλος Αρίων Μυτιλήνης (10)
Γ´	189 9	Στάδιο Μπουρνό		4	Πανιώνιος, Bournobat J.A.A, Λαϊκός Γ.Σ. Σάμου, σύλλογος Λέσβου.

⁵⁶ Θ. Κοροβίνης, *Μια πόλη στη λογοτεχνία. Σμύρνη*, Αθήνα 2005, σ. 473-474

		βα			
Δ´	190 0	Στάδιο Μπουρνό βα		4	Πανιώνιος, Bournobat J.A.A, Πανελλήνιος Γ.Σ., Λαϊκός Γ.Σ. Σάμου
Ε´	190 1	Στάδιο Μπουρνό βα		4	Πανιώνιος, Bournobat J.A.A, Λαϊκός Γ.Σ. Σάμου, ανεξάρτητοι Βρετανοί
ΣΤ´	190 2	Στάδιο Μπουρνό βα	54	7	Πανιώνιος, Απόλλων, Ερμής Μπουρνόβα, Α.Σ. Περαιάς (Κορδελιού), Λαϊκός Γ.Σ. Σάμου, Θησεύς Κων/λης, Α.Σ. Αλεξανδρείας
Ζ´	190 3	Στάδιο Μπουρνό βα		4	Πανιώνιος, Απόλλων, Ερμής Μπουρνόβα, Bournobat J.A.A, Α.Σ. Περαιάς (Κορδελιού).
Η´	190 4	Στάδιο Παραδείσ ου		15	Πανιώνιος, Ερμής Μπουρνόβα, Α.Σ. Περαιάς, Αθλητική Ένωσις (Union Sportive) Σμύρνης, Εθνικός Γ.Σ., Παναχαϊκός Γ.Σ., Γ.Ε. Πατρών, Α.Σ. Ηρακλής Ταταούλων, Λαϊκός Γυμν. Όμιλος Σάμου, Α.Σ. Κύπρου, Πειραιϊκός Σύνδεσμος, Αρίων Μυτιλήνης, Μουσικός Όμιλος Βρυούλων, Πανελλήνιος Γ.Σ., Sporting Club Αλεξανδρείας.
Θ´	190 5	Στάδιο Παραδείσ ου	64	9	Πανιώνιος, Απόλλων, Ερμής Μπουρνόβα, Α.Σ. Περαιάς, Καστριανή Περγάμου, Union Sportive (Αθλητική Ένωσις Σμύρνης), Λαϊκός Γ.Σ. Σάμου, Πανελλήνιος Γ.Σ., Εθνικός Γ.Σ., Ηρακλής Ταταούλων κ.ά.

I'	190 6	Στάδιο Παραδείσ ου		9	Πανιώνιος, Απόλλων, Ερμής Μπουρνόβα, Πέλοψ Μελαντίας, Α.Σ. Περαίας, Union Sportive (Αθλητική Ένωση Σμύρνης), Λαϊκός Γ.Σ. Σάμου, Ηρακλής Ταταούλων, σωματείο Λέσβου.
ΙΑ'	190 7	Στάδιο Παραδείσ ου	175	17	Πανιώνιος (65 αθλ.), Απόλλων (32), Γυμν. Όμιλος "Πέλοψ" Μελαντίας (6), Γ.Σ. Ηρακλής Ταταούλων Κων/λης (5), Ελληνικός Γ.Σ. Κων/πολης (2), Ροβέρτειος Σχολή Κων/λης (1), Πανελλήνιος Γ.Σ. (12), Εθνικός Γ.Σ. (10), Πειραϊκός Σύνδεσμος (6), Παναχαϊκός Γ.Σ. (5), Γ.Ε. Πατρών (3), Ελλην. Γ.Σ. "Ίφιος" Καΐρου (9), Αιολικός Κυδωνιών (2), Γ.Σ. Βόλου, Ερμής Μπουρνόβα, Α.Σ. Περαίας, Union Sportive (Αθλητική Ένωση Σμύρνης), ανεξάρτητοι αθλητές (11).
ΙΒ'	190 8	Στάδιο Παραδείσ ου	πλέον των 130	7	Πανιώνιος (60 αθλ.), Απόλλων (40), Πέλοψ Μελαντίας (20), Ηρακλής Ταταούλων (4), Σίπυλος Μαγνησίας (6), Ερμής Μπουρνόβα, Θησεύς Μπουρνόβα (1).
ΙΓ'	190 9	Στάδιο Παραδείσ ου	229	18	Πανιώνιος, Απόλλων, Ερμής Μπουρνόβα, Θησεύς Μπουρνόβα, Άτλας Μυτιλήνης, Διαγόρας Μυτιλήνης, Σίπυλος Μαγνησίας, Πέλοψ Μελαντίας, Ιωνικός Αστήρ Σωκίων, Αιολικός Κυδωνιών, Κόροιβος Αδραμυτίου, Περσεύς Κων/λης, Πανελλήνιος Γ.Σ., Εθνικός Γ.Σ., Ο.Φ. Πειραιώς, Πειραϊκός Σύνδεσμος, Ακαδημαϊκόν

					Γυμναστήριον Αθηνών, Όμιλος Ερετών.
ΙΔ΄	191 2	Στάδιο Πανιωνίου	75	4	Πανιώνιος, Απόλλων, Πέλοψ Μελαντίας, Σίπυλος Μαγνησίας
ΙΕ΄	191 3	Στάδιο Πανιωνίου	74	4	Πανιώνιος (36 αθλ.), Απόλλων (28), Πέλοψ Μελαντίας (9), Αρμενική Λέσχη (1)
ΙΣΤ΄	191 4	Στάδιο Πανιωνίου		6	Πανιώνιος, Απόλλων, Πέλοψ Μελαντίας, Αρμενική Λέσχη, Αχιλλεύς Χαλκηδόνας, Άρης Μεγ. Ρεύματος (Κων/λης)
ΙΖ΄	191 5	Στάδιο Πανιωνίου		3	Πανιώνιος, Απόλλων, Πέλοψ Μελαντίας
ΙΗ΄	191 8	Στάδιο Πανιωνίου	120	6	Πανιώνιος, Απόλλων, Πέλοψ Μελαντίας, Αρμενική Ένωσις, Σίπυλος Μαγνησίας, Αλτάι Σμύρνης
ΙΘ΄	192 1	Στάδιο Πανιωνίου	120	5	Πανιώνιος, Απόλλων, Πέλοψ Μελαντίας, Αρμενική Ένωσις, Εθνικός Γ.Σ. (ανεπίσημα), μεμονωμένοι (στρατιώτες, ξένοι κ.ά.)
Κ΄	192 3	Παναθηναϊκό Στάδιο	254	15 (13)	Πανιώνιος, Απόλλων Σμύρνης, Πανελλήνιος Γ.Σ., Εθνικός Γ.Σ., Παναθηναϊκός Α.Ο., Πειραιϊκός Σύνδεσμος, Ο. Φ. Πειραιώς, Ηρακλής Θεσ., Γ.Σ. Βόλου, Παναχαϊκή, Γ.Σ. Άμιλλα Σπάρτης, Γυμν.Ποδ.Συλ. Αμαλιάδος, Λέσχη "South London Harrier" Κων/λης (ή Λονδίνου κατά

					μία πηγή). Ο Μ. Αλέξανδρος Βαθυρρύακος Κων/λης και ο Σύλ. Μέγα Ρεύματος Κων/λης δηλώθηκαν αλλά εμποδίστηκαν από τις τουρκικές αρχές και δεν προσήλθαν. ^[2] Στην α' φάση των αγώνων έλαβαν μέρος 5 σύλλογοι: Πανελλήνιος, Εθνικός Γ.Σ., Πειραιϊκός Σ., Κυπριακός Σύλλογος και Π.Γ.Σ.Σ.
ΚΑ'	192 5	Παναθηναϊκό Στάδιο	190	17	Πανιώνιος, Πανελλήνιος Γ.Σ., Εθνικός Γ.Σ., Παναθηναϊκός Α.Ο., ΑΕΚ, Γ.Σ. Αμαρουσίου, Πειραιϊκός Σύνδεσμος, Ολυμπιακός Πειραιά, Παναχαϊκή, Γ.Σ. Βόλου, Γ.Σ. Προσφύγων Βόλου, Παλλεσβιακός, Ορφέας Ξάνθης, Όμιλος Φιλάθλων Καλαμών, Αθλητική Ένωση Ελλήνων Αλεξάνδρειας, Ελληνικός Α.Σ. Πορτ-Σάντ, Coltea Brasof Ρουμανίας. Είχαν δηλώσει συμμετοχή αλλά δεν έστειλαν αθλητές: Ηρακλής Θεσ., Άμιλλα Σπάρτης, Ατρόμητος Αθηνών, Παγχιακός Γ.Σ.
ΚΒ'	194 0	Παναθηναϊκό - Ν. Σμύρνη ¹		10	Πανιώνιος, Πανελλήνιος Γ.Σ., Παναθηναϊκός, ΑΕΚ, Εθνικός Γ.Σ., Γ.Σ. Αλμυρού, Α.Ο. Παλαιό Φάληρο, Παγχιακός Γ.Σ., Κολλέγιο Αθηνών, ΑΕ Εμποροϋπαλλήλων
ΚΓ'	194 5	Παναθηναϊκό Στάδιο			Πανιώνιος, Πανελλήνιος Γ.Σ., Παναθηναϊκός, Ιωνικός ΝΦ, Εθνικός Γ.Σ., Γ.Σ. Αλμυρού, Α.Ο. Παλαιό Φάληρο, ΓΣ Τρικάλων, Πειραιϊκός Σύνδεσμος, ...

ΚΔ΄	194 6	Παναθηναϊκό Στάδιο ²	400		Πανιώνιος, ΑΕΚ, Παναθηναϊκός, Εθνικός Γ.Σ., Πανελλήνιος Γ.Σ., Α.Ο. Παλαιό Φάληρο, ΑΕ Εμποροϋπαλλήλων, Πειραϊκός Σύνδεσμος, Αιολικός Τζιτζιφιτών, Αρμενική, Παναχαϊκή, Γ.Σ. Αλμυρού Βόλου, Πανελευσινιακός, Ιωνικός ΝΦ.
ΚΕ΄	194 9	Παναθηναϊκό Στάδιο ³			Πανιώνιος, ΑΕ Παγκρατίου, Παναθηναϊκός, Εθνικός Γ.Σ., Πανελλήνιος Γ.Σ., Α.Ο. Παλαιό Φάληρο, ΑΕ Εμποροϋπαλλήλων, ΑΟ Ψυχικού, Πειραϊκός Σύνδεσμος, Εθνικός Αλεξανδρούπολης, Παναχαϊκή, Γ.Σ. Αλμυρού, Καβάλα, Β.Α.Ο., ΑΕ Ελλήνων Καΐρου, Τάλως Χανίων, Κύπριοι, Αιγυπτιώτες, Τούρκοι αθλητές.
ΚΣΤ΄ (τριεθνείς)	195 6	Παναθηναϊκό Στάδιο ⁴	100	14	Πανιώνιος, Παναθηναϊκός (συνδιοργανωτής), Εθνικός Γ.Σ., Πανελλήνιος Γ.Σ., Πειραϊκός Σύνδεσμος, Παναχαϊκή, Γ.Σ. Αλμυρού, ΟΣΦΠ, ΑΕΚ, Α.Ο. Παλαιό Φάληρο, Κερκυραϊκός, Ηρακλής Θ., Μακεδονικός Θ., Α.Ε. Νικαίας, Γιουγκοσλάβοι, Βούλγαροι αθλητές.

3.7. Το μάθημα της Γυμναστικής Αγωγής στη Σμύρνη

Η διοίκηση της Ύπατης Αρμοστείας της Σμύρνης, κατά την τριετία 1919-1922, έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης που παρείχαν τα σχολεία, η τα οποία ήταν υπό τη δικαιοδοσία της, και αντιμετώπισε τη γυμναστική ως αντικείμενο μεγάλου ενδιαφέροντος, ως αντικείμενο που απαιτούσε ιδιαίτερη προσοχή, στο πλαίσιο των περιορισμένων οικονομικών πόρων και των προτεραιοτήτων που είχε θέσει η ελληνική διοίκηση. Σημαντικές πηγές πληροφόρησης αποτελούν οι εκθέσεις των επιθεωρητών εκπαίδευσης οι οποίες συστάθηκαν για λογαριασμό της Αρμοστείας⁵⁷.

Στο Πρώτο Συνέδριο των Εκπαιδευτικών της Σμύρνης, το οποίο συνήλθε κατά τη διάρκεια των διακοπών του Πάσχα το Απρίλιο του 1921, εκφράστηκε η επιθυμία «να βρεθεί ο τρόπος για την τελειοποίηση της τελειότητας της μουσικής» και «γυμναστικής αγωγής του προσωπικού». Οι εκθέσεις των επιθεωρητών εκπαίδευσης είναι ενδεικτικές του ενδιαφέροντος του ενδιαφέροντος της διοίκησης για τη διδασκαλία της γυμναστικής στα σχολεία που, λόγω της πολέμου και των δύσκολων οικονομικών συνθηκών, λειτουργούσαν σε πολλές περιπτώσεις υποτυπώδες, ακόμη και σε ερείπια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα εξής τμήματα εκθέσεων από σχολεία της περιφέρειας της Σμύρνης:

1. Σχολές Αγίου Κωνσταντίνου (Γεώργιος Ρωγδιανός, 30.10.1920)

«Η αυλή είναι ευρύχωρος και κατάλληλος δια τα διαλείμματα και την γυμναστικήν».

2. Σχολές Κορδελιού (Κοσμάς Κ. Μιχαηλίδης)

«Επιθεώρησις της μικτής σχολής Κορδελιού (Αγίας Άννης) υπό Κοσμά Κ. Μιχαηλίδου τη 29^η Οκτωβρίου 1920».

3. Μικτή Σχολή Ενόπης (Γεώργιος Κ. Αασκητόπουλος, 18.11.1920, Γεώργιος Ρωγδιανός, 11.03.1922)

⁵⁷ Δ. Αντωνίου, *Η εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία*, τ. 2, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2007, σ. 98

«Μετ' εκπλήξεως είδον, ότι εις την Α' και Β' τάξιν δεν διδάσκονται τα εξής μαθήματα: Πατριδογνωσία, Ωδική, και Γυμναστική, εις δε τας τάξεις Γ' και Δ' 1 ώραν μόνον τα Φυσικά καθ' εβδομάδα και δεν έχει διατεθεί ουδεμία ώρα διά τα μαθήματα Καλλιγραφίαν, Ιχνογραφίαν, Ωδικήν και Γυμναστικήν ως και εις τας τάξεις Ε' και ΣΤ'»⁵⁸.

4. Σχολεία Βουτζά (Γεώργιος Ρωγδιανός)

«Η αυλή. Παρά την Σχολήν υπάρχει αυλή ευρύχωρος, κατάλληλος και δια την γυμναστικήν και δια τα διαλείμματα, ίνα κινώνται αι μαθήτριά»⁵⁹.

5. Σχολεία Μαινεμένης (Γεώργιος Ρωγδιανός 16.11.1920)

«Πεντατάξιον δημοτικόν σχολείον αρρένων Μαινεμένης» (25.02.1922)

«Το κτήριο του αρρεναγωγείου Μαινεμένης «έχει οικοδομηθεί εις άριστον τοποθεσίαν και με όλους τους κανόνας της τέχνης και της παιδαγωγικής επιστήμης» (16.11.1920: επιθεωρητής Ρωγδιανός), ενώ αντιθέτως το παρθεναγωγείο του Ρεϊτζ – Ντερέ «Εν δωματίου άνω και Ιερόν κάτω και διδασκάλισσα μία ... ουδέν έπιπλον, ούτε θρανία, ούτε ύαλοι εφ' τα παράθυρα. Τα τρυφερά κοράσια ως πρόβατα ει μάνδρα, εστοιβασμένα μορφώνονται εκεί εις μητέρες της μέλλουσας Ελληνικής γενεάς ...» (Νοέμβριος 1920: επιθεωρητής Μιχαηλίδης).

6. Παρθεναγωγείον Μαγνησίας (Γεώργιος Ασκητόπουλος, Σάββατο, 13.02.1921)

«Εκ της β' τάξεως κατά την Καλλιγραφίαν της Δ. Μανασσείδου την Γυμναστικήν παρηκολούθησα γ' και δ' τάξεων υπό του κ. Στεφανάκι. Βηματισμοί, στροφαί, κλπ. τακτικοί και καλοί»⁶⁰.

7. Ημιγυμνάσιον Περγάμου (Γεώργιος Κ. Ασκητόπουλος, Δυτέρα, 01.03.1921)

«5 ½ μ. μ. εξαντλημένοι και κατάκοποι εφθάσαμεν εις την Λέσχην 'ο Άτταλος', διατηρουμένην υπό του Συνδέσμου των νέων ο Άτταλος... Επίσης πρέπει να έχωσι Γυμναστήριον μετά ποικίλων παιδιών, σκοπευτήριον, ποδόσφαιραν κτλ».

⁵⁸ Δ. Αντωνίου, ό. π., σ. 181

⁵⁹ Δ. Αντωνίου, ό. π., σ. 193

⁶⁰ Δ. Αντωνίου, ό. π., σ. 247

8. Μικτή Σχολή Κινικίου (Γεώργιος Κ. Ασκητόπουλος, 25.02.1921)

«Εἰς τον περίβολον ἐπὶ 5 λεπτά παρακολούθησα τὴν γυμναστικὴν των δ' καὶ γ' του κ. Λυγερού. Παρατήρησα εἰς τον διδάσκαλον διατί οἱ μαθηταὶ ἔχουσιν ἀπαίσια μεγάλα μαλλιά».

9. Μικτή σχολή Μαρμάρων (Γεώργιος Κ. Ασκητόπουλος, 19-20.02.1921)

«Φαίνεται ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει πρόσωπον τι, ὁ πρῶν διδάσκαλος Γεώργιος Καραηλιού, ψάλτης, ὁ ὁποῖος ἐπεμβαίνει ἐκάστοτε εἰς τὸ ἔργον του σχολείου, διαδίδων ὅτι ἡ Ὡδική καὶ ἡ Γυμναστική εἶναι ἐντελῶς περιττά μαθήματα καὶ οἱ διδάσκαλοι ἤλθον διὰ νὰ μάθωσιν εἰς τὰ τέκνα μας τραγούδια καὶ γυμναστικὴν, διότι τίποτε ἄλλο δὲν γνωρίζουν. Ἀλλ' οἱ ἔφοροι ἔμειναν σύμφωνοι μετ' ἐμοῦ νὰ μὴ ἐπέμβωσιν εἰς τὸ ἔργον του σχολείου καὶ οἱ διδάσκαλοι νὰ εἶναι ἐλεύθεροι εἰς τὴν ἐφαρμογὴν του Προγράμματος τῆς Υπάτης Ἀρμοστείας».

Ὁ Διευθυντὴς Ἐκπαίδευσης Χ. Π. Οικονόμου παρουσίασε στις 17.02.1922 μίᾳ ἰδιαίτερώς ἐνδιαφέρουσα ἐκθεση με σχετικὴ ἀναφορὰ στὴν ἀπόσπαση του καθηγητῆ τῆς Γυμναστικῆς Σοφοκλῆ Μάγνη στὸ Διδασκαλεῖο τῆς Σμύρνης, ὁ ὁποῖος εἶχε υπηρετήσῃ ὡς λοχαγὸς ἀντὶ γιὰ τον γλύπτη Θυμόπουλο ὁ ὁποῖος δὲν πληροῦσε τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ θέση αὐτή. Μάλιστα ἡ ἀνεπάρκεια αὐτῆ του Θυμόπουλου ἐπισημαίνεται ἀπὸ τον Οικονόμου ὁ ὁποῖος ἀναδεικνύει τὶς ἰκανότητες του Σ. Μάγνη. Στὸ σημεῖο αὐτὸ κρίνεται σκόπιμο νὰ παρατεθεῖ ἡ ἐκθεση του Διευθυντῆ Ἐκπαίδευσης⁶¹:

Ἐν Σμύρνη, τῆ 17^η Φεβρουαρίου 1922

Ἀξιότιμε Κύριε Γενικὸ Γραμματεῦ,

«ἡ μετὰ κλησίς ἐνταῦθα διδασκάλων ἀνευ οὐσιαστικῶν προσόντων καὶ πτυχίων, ὡς του κ. Ἐλευθερίου, του κ. Θυμοπούλου καὶ ἄλλων, καὶ ὁ διορισμὸς αὐτῶν ὡς καθηγητῶν εἰς τὰ νέα σχολεῖα τῆς Ἀρμοστείας, εἰς α ἔδει νὰ συγκεντρωθῶσιν οἱ ἀριστοὶ καὶ κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ κατὰ τὴν πράξιν καθηγηταί, ἵνα καταδειχθῆ ἡ μέριμνα τῆς πολιτείας ἀνωτέρα τῆς μερίμνης των ἰδιωτῶν καὶ ἀποδειχθῶσι κρεῖττονα κατὰ τὴν συγκρότησιν τὰ σχολεῖα αὐτῆς... ὁ καθηγητῆς τῆς Γυμναστικῆς ἐν τε τῷ Διδασκαλεῖῳ των ἀρρένων καὶ τῷ Γυμνασίῳ τῆς Ἀρμοστείας κ. Θυμόπουλος, γλύπτης ὢν ἐν Ἀθήναις,

⁶¹ Δ. Ἀντωνίου, ὁ. π., σ. 458-459

κατά την ομολογίαν του κ. Πέππα, γενικού επιθεωρητού της Γυμναστικής και διευθυντού της Γυμναστικής Σχολής, δεν φέρει πτυχίον γυμναστού, αλλ' απλήν απόδειξιν αυτού του κ. Πέππα ακροάσεως γυμναστικής. Επειδή δε στερείται επαρκώς και εγκυκλοπαιδικής και γυμναστικής μορφώσεως, δεν διδάσκει θεωρίαν της γυμναστικής εν τω Διδασκαλείω, κατά την βεβαίωσιν του κ. Αντωνοπούλου, απαραίτητον, ίνα γνωρίσωσιν οι μέλλοντες διδάσκαλοι τον λόγον εκάστης ασκήσεως. Ταύτα αναγκάζομαι να προσθέσω, διότι ο κ. Θυμόπουλος, πληροφορηθείς ότι εξητήθη η απόσπασις του λοχαγού κ. Μάγνη, υπέβαλεν αίτησιν προς την Α. Ε. τον κ. Ύπατον Αρμοστήν παραπονούμενος διά το αδίκημα, όπερ μέλλει να προσγίνει εις αυτόν, τόσον ευδοκίμως εργαζόμενον».

3.8. Η δραστηριότητα του εκστρατευτικού σώματος των Ελλήνων στη Μικρά Ασία στον τομέα του αθλητισμού

Εξαιτίας της πολεμικής σύρραξης η οποία εξελισσόταν στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας πολλοί από τους αθλητές των αθλητικών σωματείων ήταν υποχρεωμένοι να καταταγούν στο στράτευμα, ενώ την ίδια στιγμή σε αυτό υπηρετούσαν και αρκετοί αθλητές από σωματεία της Ελλάδας.

Ο διοικητής της Στρατιάς της Μικράς Ασίας έλαβε την πρωτοβουλία ώστε να δημιουργηθεί ειδική επιτροπή από ανώτερους αξιωματικούς, η οποία θα φρόντιζε για την ψυχαγωγία των Ελλήνων στρατιωτών. Η επιτροπή, θεωρώντας ότι η καλύτερη και πιο πρακτική ψυχαγωγία των στρατιωτών έπρεπε να παρέχεται από έναν ανώτερο αξιωματικό του ελληνικού στρατού στρατιωτών που ήταν οι αθλητικές ασκήσεις και οι αθλοπαιδιές, επιχείρησε στο να διαδοθεί το πνεύμα του αθλητισμού στο στράτευμα. Προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός στρατολογήθηκαν οι πιο αξιόλογοι και ικανοί αθλητές από το στράτευμα.

Το 1921, το αθλητικό τμήμα της αμερικανικής Χ.Α.Ν., υπό τον Αμερικανό Staley, διοργάνωσε στρατιωτικούς αγώνες ποδοσφαίρου μεταξύ των «εν Σμύρνη και τοις πέριξ Στρατιωτικών Σωμάτων και σχηματισμών», με την άδεια και υπό την προστασία του Μικρασιατικού Στρατού. Από τις 12 ομάδες που συμμετείχαν, διακρίθηκαν η ομάδα της Στρατιάς, η ομάδα του Εμπέδου και η ομάδα του Τάγματος Προσκολλήσεως. Η τελευταία ομάδα, αν και φαινόταν να είναι η πιο πιθανή για τη νίκη, διαλύθηκε λόγω των αναγκών του μετώπου και έτσι το μετάλλιο της Ε.Α.Ν.

διεκδίκησαν στον τελικό οι δύο πρώτες. Ο αγώνας έλαβε χώρα στο Πανιώνιο στάδιο, με την παρουσία του αρχιστράτηγου Παπούλα και αρκετό κόσμου που βρισκόταν εκεί⁶².

Η αθλητική δραστηριότητα της Ε.Α.Ν. στο πολεμικό μέτωπο φαίνεται από την επιστολή του στρατευμένου αθλητή του Πανελληνίου Κωνσταντίνου Γαλιώτου προς τον πρόεδρο του συλλόγου του, στις 6 Σεπτεμβρίου 1920. Ο Γαλιώτος υπηρετούσε στο 2/39 Σύνταγμα. Ευζώνων στη Μαγνησία και ζητούσε από τον Πανελλήνιο πιστοποιητικό που να αποδεικνύει ότι ήταν αθλητής, «διότι εδώ είναι η ΧΑΝ και ζητά αθλητές με πιστοποιητικά συλλόγους όπου ανήκουν και απαλλάσσονται πλήρως από τη θητεία τους. Ο αθλητής, με νέα επιστολή στις 19 Σεπτεμβρίου 1920 και αφού έλαβε το πιστοποιητικό, ευχαρίστησε τον πρόεδρο του Πανελληνίου Σαράτσογλου, αναφέροντας ότι:

«Ο πρόεδρος του Πανελληνίου, ο Σ: "Θα υποβάλω έκθεση Θα υποβάλω αναφορά στο Σύνταγμα και πιστεύω ότι θα μου επιτραπεί να προπονούμαι κανονικά και ελπίζω να το και ελπίζω ότι οι επόμενοι Πανελλήνιοι αγώνες θα έχουν καλύτερα αποτελέσματα...».

Ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά του στον συναθλητή του Χ. Χριστόπουλο, ο οποίος, όντας αρχίατρος και εκτελώντας χρέη μάχιμου αξιωματικού στο πλευρό του συνταγματάρχη Νικόλαου Πλαστήρα, τραυματίστηκε αργότερα στο πεδίο της μάχης⁶³:

«...ως αναφορά για τον κ. Χριστόπουλο μένω πολύ μακριά και ως εκ τούτου δεν θα τον συναντήσω».

Στο στρατόπεδο της 12ης Μεραρχίας είχε σημειωθεί έντονη αθλητική δραστηριότητα, με πρωτοβουλία του αρχιλοχία Γεώργιου Καλαφάτη. Στις 25 Μαρτίου 1922 πραγματοποιήθηκαν αθλητικοί αγώνες και παιδικοί αγώνες με τη συμμετοχή όλων των σωματείων της Μεραρχίας, στην οποία εντάσσονταν 2 ομάδες ποδοσφαίρου, 8 ομάδες πετοσφαίρισης και 4 ομάδες καλαθοσφαίρισης, ενώ επιχειρούνταν να δημιουργηθούν ομάδες διελκυστίνδας και σκυταλοδρομίας.

⁶² «Αι στρατιωτικά ομάδες», περιοδικό «*Η Νίκη*», Ιανουάριος 1922, τχ. 1, περίοδος Β', σ. 12

⁶³ Επιστολές του στρατιώτη Γαλιώτου Κων/νου στον Πανελλήνιο από το μέτωπο της Μ. Ασίας, 6 και 19 Σεπτεμβρίου 1920, Αρχείο Πανελληνίου Γ. Σ.

Στα Μουδανιά της Προποντίδας είχε ιδρυθεί το 1922 γυμναστήριο για την εκπαίδευση αξιωματικών και ανδρών του στρατού και του ναυτικού, με πρωτοβουλία του Βασιλικού Ναυτικού Κωνσταντίνου Χασιώτη και του υποπλοιάρχου του Πεζικού Περικλή Παπαθανασίου. Μάλιστα, στις 21 Μαΐου του 1922 διεξήχθησαν εκεί οι Πρώτοι Αθλητικοί και Γυμναστικοί Αγώνες, με τη συμμετοχή 130 στρατιωτικών. Πρόεδρος της επιτροπής των αγώνων είχε ορισθεί ο συνταγματάρχης του Ιππικού Α. Μέντης, ο γνωστός γυμναστής Σοφοκλής Μάγνης, ο οποίος υπηρέτησε ως λοχαγός, και ο άλλοι αξιωματικοί.

Στο γυμναστήριο που είχε διαμορφωθεί σε έναν ελαιώνα, 5.000 θεατές παρακολούθησαν τους αγώνες, αριθμός πολύ μεγάλος για την εποχή και παρουσία του στρατιωτικού διοικητή της Πρωσίας, στρατηγού Στριφτού και του και του επιτελείου του. Τα αγωνίσματα ήταν ο αγώνας δρόμου 192 μ. (αγώνας αρχαίου σταδίου), ο αγώνας δρόμου 100 μ., ο αγώνας δρόμου 400 μ., ο αγώνας δρόμου 2.000 μ., η σφαιροβολία, η ελληνική δισκοβολία, το άλμα επί κοντώ, το τριπλούν, το άλμα εις τριπλούν, το άλμα εις ύψος, ο ελληνικός ακοντισμός, ο ελεύθερος ακοντισμός, η λιθοβολία, η σκυταλοδρομία και διελκυστίδα⁶⁴.

Η 4η Μεραρχία διοργάνωσε επίσης αθλητικούς αγώνες στις 13 και 14 Μαρτίου του 1922. Σύμφωνα με την ημερήσια διαταγή της 20ής Μαρτίου 1922, πραγματοποιήθηκαν τα εξής Αγώνες:

100 μέτρων, 200 μέτρων, 400 μέτρων, το απλό άλμα χωρίς σπασίματα, τριπλούν, άλμα εις ύψος, άλμα εις μήκος, άλμα εις μήκος, ελληνική δισκοβολία, ελεύθερη δισκοβολία, ρίψη πέτρας, ελεύθερη πάλη, ελληνορωμαϊκή πάλη. Στις 20 Μαρτίου πραγματοποιήθηκε ποδοσφαιρικός αγώνας μεταξύ της ομάδας των Ουλαμιτών και της ομάδας του Πρώτου Σώματος Στρατού, ο οποίος έληξε με νίκη 5-0 για την ομάδα των Ουλαμιτών.

Η Στρατιά της Μικράς Ασίας είχε προκηρύξει τον Μάιο του 1922 σημαντικούς στρατιωτικούς αθλητικούς αγώνες των τριών σωμάτων του στρατού αλλά και άλλων ανεξάρτητων σωμάτων, οι οποίοι θα πραγματοποιούνταν κατά το δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου του 1922. Θα λάμβαναν δε χώρα και προκριματικοί αγώνες σε κάθε σώμα του στρατού οι οποίοι θα γίνονταν στο στάδιο

⁶⁴ «Από το φίλαθλον σπίτι του ναύτου της Προποντίδος», περιοδικό «*Η Νίκη*», Ιούλιος 1922, τχ. 7, περίοδος Β, σ. 130-131

του Πανιωνίου. Τον Αύγουστο, ωστόσο, το γεγονός της κατάρρευσης του μετώπου στη Μικρά Ασία και η δυσχερής θέση του ελληνικού στρατεύματος, οδήγησε σε κατάργηση των αγώνων και του αθλητισμού⁶⁵.

3.9. Επισκόπηση των κυριοτέρων αθλημάτων

Ένα από τα αθλήματα την περίοδο εκείνη ήταν η **ποδηλασία** δεδομένου ότι τα ποδήλατα ήταν ως μέσο μεταφοράς ιδιαίτερος δημοφιλής λειτουργώντας ως συγκοινωνία για τα γειτονικά χωριά ή προάστια. Οι κάτοικοι της Σμύρνης αποκαλούσαν τα ποδήλατα «βελοσπέτια», εννοώντας το τρίτροχο ποδήλατο, ενώ οι κάτοικοι της Ερυθραίας τα αποκαλούσαν «αποδήλατα»⁶⁶.

Τα αθλητικά σωματεία της Σμύρνης, από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής τους, διατηρούσαν ποδηλατικά τμήματα και καλλιεργούσαν το άθλημα. Από τον τύπο της εποχής μαθαίνουμε ότι τον Φεβρουάριο του 1896 το *Γυμνάσιον* είχε δώσει νέα παραγγελία για αγορά ποδηλάτων, έχοντας φθάσει τον αριθμό των εικοσιπέντε και τα μέλη του ακολουθούσαν ειδικό πρόγραμμα ασκήσεων και εκδρομών. Το 1896 υπήρχε στη Σμύρνη ένας πυρήνας 300-350 ποδηλατιστών και το Μάρτιο του ίδιου έτους πραγματοποιήθηκε εκδρομή ποδηλατιστών του αντίστοιχου τμήματος του σωματείου Γυμνάσιον. Την Κυριακή του Πάσχα, τέσσερα μέλη του συλλόγου (οι Ν. Π., Θ. Κ., Π. Σ. και Ι. Τ.), εξέδραμαν από τη Σμύρνη στο Κίρκαγας. Λόγω της ακαταλληλότητας του δρόμου, μετέβησαν στη Μαγνησία μέσω σιδηροδρόμου και από εκεί, μέσω ποδηλάτου, έφθασαν στο τέρμα, αφού πέρασαν από το Μιχαηλί, το Καπακλί, το Αζάρι, το Χάρτας κ.ά. Η συνολική απόσταση των 100 χιλιομέτρων διανύθηκε σε έξι ώρες. Τελικός προορισμός της εκδρομής ήταν το Δικελί, αλλά ο βροχερός καιρός δεν επέτρεψε τη συνέχισή της. Αντίστοιχα, το Μάη του ίδιου χρόνου, τα μέλη του ποδηλατικού τμήματος της Λέσχης των Κυνηγών εξέδραμαν έως το Μπουνάρμπασι και στο γυρισμό γευμάτισαν στη Λέσχη του Μπουρνόβα. Σε άλλη εκδρομή στον Μπουτζά, σαράντα ποδηλατιστές της ίδιας Λέσχης ξεκίνησαν το πρωί και επέστρεψαν το βράδυ, αφού πρώτα γευμάτισαν στη λοκάντα (ξενοδοχείο) του Λεβαντίνου Μανόλι.

⁶⁵ «Μεγάλοι αθλητικοί αγώνες εν τω στρατώ Μ. Ασίας», περιοδικό «*Η Νίκη*», Ιούνιος 1922, τχ. 6, περίοδος Β, σ. 104-105

⁶⁶ Δ. Ι. Αρχηγένης, *Λαογραφικά Β΄, Τα σινάφια της Σμύρνης*, Αθήνα 1979, σ. 83

Στους δέκατους τρίτους Πανιώνιους Αγώνες του 1909, καταγράφονται τα αγωνίσματα των 400 μ. (στροφής στίβου), 2.000 μ., 3.000 μ., 15.000 μ. επί του στίβου και 20.000 μ. επί δημοσίας οδού, ομάδων εκ τριών ποδηλατών εκάστης. 281 Στους αγώνες του Μπουρνόβα, το 1897, διαφημιζόταν η παρουσία του περίφημου Αρμένη ποδηλατιστή Οβανές Νεβσεχιρλιάν, ο οποίος θα παρουσίαζε στο κοινό γυμνάσματα επί του ποδηλάτου. Εξέχουσας σημασίας άθλημα με ιδιαίτερη συμβολή στον τομέα του αθλητισμού ήταν το ποδόσφαιρο. Το ποδόσφαιρο έκανε την εμφάνισή του στη Σμύρνη μέσω της ομάδας του *Μπουρνόβα* (Bournabat Club), που αποτελούνταν κυρίως από Βρετανούς και έδωσε τους πρώτους αγώνες της εναντίον των ομάδων των πληρωμάτων κυρίως των αγγλικών πολεμικών πλοίων, τα οποία επισκέπτονταν το λιμάνι της Σμύρνης.

Αυτή η ομάδα συμμετείχε στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 1906 και κατέλαβε την δεύτερη θέση. Από την εφημερίδα «*Αμάθεια*»⁶⁷ μαθαίνουμε ότι τον Απρίλιο του 1896 ο Ποδοσφαιρικός Όμιλος του *Μπουρνόβα* αντιμετώπισε την ομάδα αξιωματικών του αγγλικού πολεμικού πλοίου «*Χουντ*» (Hood), έχοντας στις τάξεις του και τρεις Έλληνες, τους Μουράτη, Κονταξόπουλο και Τομπρόφ. Ο αγώνας έληξε υπέρ της ομάδας του *Μπουρνόβα* με «8 βαθμούς» έναντι ουδενός της ομάδας του «*Χουντ*». Οι Βρετανοί αξιωματικοί οι οποίοι γνώρισαν την ήττα προκάλεσαν εκ νέου σε αγώνα τους ποδοσφαιριστές του *Μπουρνόβα* με τον αγώνα να επαναλαμβάνεται χωρίς, ωστόσο, το τελικό αποτέλεσμα να μας είναι γνωστό.

Αργότερα συστάθηκε και η *Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομάδα Μπουρνόβα*, η οποία είχε το δικό της γήπεδο στο προάστιο του Μπουτζά και η οποία συναγωνιζόταν τις υπόλοιπες ομάδες των υπολοίπων σχολείων στη Σμύρνη⁶⁸.

Στις 15 Ιανουαρίου 1897, διαβάζουμε επίσης στην εφημερίδα «*Αμάθεια*» ότι, λόγω του ποδοσφαιρικού αγώνα μεταξύ του ποδοσφαιρικού συλλόγου της Μπουρνόβας και των αξιωματικών των αγγλικών πλοίων, ένα τρένο αναχώρησε πριν από τον αγώνα για το γειτονικό γήπεδο. Στις 21 Ιανουαρίου του ίδιου έτους, ο Ποδοσφαιρικός Σύλλογος Περαιάς (Κορδελιού) αντιμετώπισε τους αξιωματικούς των αγγλικών πλοίων σε έναν αγώνα που βρισκόνταν στο λιμάνι της Σμύρνης. Στις 24 Ιανουαρίου διεξήχθη αγώνας στο γήπεδο του Στις 24 Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκε

⁶⁷ Αγώνες εν Βουρνόβα, εφημ. «*Αμάθεια*», 22 Σεπτεμβρίου 1897

⁶⁸ Ν. Καραράς, *Ο Μπουτζάς*, Αθήνα 1962, σ. 100

ποδοσφαιρικός αγώνας μεταξύ των αξιωματικών των αγγλικών πλοίων και την επόμενη ημέρα ένας αγώνας μεταξύ των αξιωματικών και της τοπικής ποδοσφαιρικής λέσχης, το αποτέλεσμα του οποίου έληξε με 2 βαθμούς για τους αξιωματικούς έναντι ενός για τους Burnova. Το στοίχημα που είχε τοποθετηθεί ήταν ένα γεύμα.²⁸⁸ Στις 5 Νοεμβρίου ο ποδοσφαιρικός σύλλογος της Μπούρνοβας αντιμετώπισε τους αξιωματικούς της αγγλικής ναυτικής μοίρας στο γήπεδο του δήμου. Η ομάδα της Μπούρνοβα κέρδισε με 14 πόντους έναντι κανενός από τους αντιπάλους της. Οι Γεωργιάδης, Georgievich και Vittel ήταν οι πιο εξέχοντες.

Στις 13 Μαρτίου 1906, διεξήχθη προκριματικός ποδοσφαιρικός αγώνας για τη συμμετοχή στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας μεταξύ των ομάδων του Αθλητικού Ομίλου Αθηνών και του Μπουρνόβα και του Γυμναστικού Συλλόγου «Απόλλων». Η νικήτρια ομάδα του Α.Ο. Στις 15 του ίδιου μήνα, η νικήτρια ομάδα του Μπουρνόβα αντιμετώπισε την ομάδα του Πανιωνίου, η οποία ηττήθηκε από τον ηττήθηκε με σκορ 7-1,293. Τον Αύγουστο του 1906, ο Πανιώνιος ανακοίνωσε για το ερχόμενο φθινόπωρο έναν «μεγάλο ποδοσφαιρικό αγώνα» μεταξύ των ομάδων. Σε αυτούς μπορούσαν να λάβουν μέρος ομάδες από τα αθλητικά σωματεία της Σμύρνης και της γύρω περιοχής. Οι αγώνες θα διεξάγονταν στο Στάδιο Παραδείσου και θα ξεκινούσαν, το αργότερο, την τέταρτη Κυριακή του Οκτωβρίου. Η νικήτρια ομάδα θα έπαιρνε ένα ασημένιο κύπελλο. Οι συμμετοχές έπρεπε να περιλαμβάνουν τα ονόματα των παικτών, τα ονόματα των αναπληρωματικών, καθώς και το όνομα του αρχηγού, και να αποστέλλονται στο γραφείο του προέδρου του Πανιωνίου μέχρι το 12 Οκτωβρίου 1906.

Τον Φεβρουάριο του 1907 έγινε γνωστή μέσω του Τύπου η ένσταση του Πειραιϊκού Συλλόγου κατά του Εθνικού Γυμναστικού Συλλόγου, επειδή κατά τη διάρκεια του μεταξύ τους ποδοσφαιρικού αγώνα, δύο αθλητές του Πανιωνίου έπαιξαν στις τάξεις του Εθνικού Συλλόγου. Το προεδρείο του ΣΕΓΑΣ, μετά από συνεδρίαση, έκανε δεκτή την ένσταση του Πειραιϊκού και τιμώρησε με διαγραφή των δύο αθλητών Α. Λάσκαρη και Λ. Λαμπρινίδη, διατάσσοντας την επανάληψη του αγώνα.

Τον Νοέμβριο του 1908, η γαλλική εφημερίδα *Journal de Smyrne* ανακοίνωσε την άφιξη στη Σμύρνη του ποδοσφαιρικού συλλόγου της Κωνσταντινούπολης, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις ποδοσφαιρικές ομάδες της πόλης⁶⁹. Πράγματι, στις

⁶⁹ C. A. Fransee, *The Orthodox Church and Independent Greece 1821-1852*, CUP Archive 1969, σ. 79

13 Δεκεμβρίου έφτασε στη Σμύρνη ο σύλλογος της Κωνσταντινούπολης, ο οποίος, σύμφωνα με το πρόγραμμα που είχε ανακοινωθεί, θα αντιμετώπιζε τις ακόλουθες ομάδες:

Στάδιο Μπουρνόβα, 14 Δεκεμβρίου, Π. Όμιλος Κων/πόλεως – Ράμπλερς Κλαμπ

Στάδιο Μπουρνόβα, 16 Δεκεμβρίου, Π. Όμιλος Κων/πόλεως – Όμιλος Μπουρνόβα

Στάδιο Παραδείσου, 17 Δεκεμβρίου, Π. Όμιλος Κων/πόλεως – Πανιώνιος

Στάδιο Μπουρνόβα, 19 Δεκεμβρίου, Π. Όμιλος Κων/πόλεως – Ομάδα Σμύρνης301

Στάδιο Μπουρνόβα, 21 Δεκεμβρίου, Π. Όμιλος Κων/πόλεως – Σχολή Μακλάγλαν.

Ο «Απόλλων» Σμύρνης, που κατείχε το πρωτάθλημα το 1920, θεωρούνταν η ισχυρότερη ομάδα στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας και στην οποία στήριζαν τις ελπίδες τους οι Έλληνες της περιοχής, προκειμένου να κρατήσει το κύπελλο ποδοσφαίρου σε ελληνικά χέρια. Ο *Αρμενικός Όμιλος* ήταν ο ισχυρότερος αντίπαλος του «Απόλλωνα» ενώ η ομάδα του *Πανιωνίου* δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί, διότι είχε αποδεκατιστεί από την επιστράτευση του 1921 και στελεχωνόταν πλέον από πολύ νεαρούς αθλητές, από παλαιότερες ομάδες, που είχαν αποσπαστεί από το μέτωπο και από αθλητές της Παλαιάς Ελλάδας που είχαν που είχαν πρόσφατα εγγραφεί στα μητρώα της. Ο Αγγλικός Όμιλος «*Βάρβαρος*» ήταν ο παλιός Αγγλικός Όμιλος του *Μπουρνόβα*, ο οποίος είχε πάρει τη δεύτερη θέση στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Αθήνα το 1906, και τώρα αποτελούνταν από νέους παίκτες και παλιούς ξένους παίκτες του Πανιωνίου, οι οποίοι αγωνίζονταν για την εθνική ομάδα.

Εκτός από το ποδόσφαιρο στη Σμύρνη είχε ξεκινήσει να αναδεικνύεται και η **πετοσφαίριση** ήδη από το 1919, ύστερα από κινητοποίηση της τοπικής Χριστιανικής Αδελφότητας Νέων και με τη συμβολή του στρατού. Η αδελφότητα το 1922 προκήρυξε το πρώτο πρωτάθλημα πετοσφαίρισης (βόλεϊ μπουλ) Σμύρνης όπου

συμμετείχαν στο σύνολο οκτώ ομάδες. Οι ομάδες αυτές ήταν οι ακόλουθες: Η ομάδα X. A. N., η ομάδα των καθηγητών του Αμερικανικού Κολλεγίου, η ομάδα μαθητών του Αμερικανικού Κολλεγίου, η ομάδα προσωπικού του αμερικανικού προξενείου, η ομάδα προσωπικού του αγγλικού προξενείου, η ομάδα της σχολής Καλλιθέας, η τουρκική ομάδα και ο Πανιώνιος. Η καλύτερη ομάδα θα κέρδιζε το αργυρό κύπελλο, που είχε διατεθεί στη X. A. N. από τον Αμερικανό διευθυντή της εταιρίας πετρελαίων Μόρις.

Οι δύο ομάδες που αναμετρήθηκαν στον τελικό ήταν ο Πανιώνιος και η ομάδα των μαθητών του Αμερικανικού Κολλεγίου. Ο αγώνας διεξήχθη στον κατάμεστο χώρο ασκήσεων της ΧΑΝ, στις 11 Φεβρουαρίου 1922, ενώ ήταν ιδιαίτερα γλαφυρή η περιγραφή του αγώνα από τον Δημητρώ Δάλλα στο περιοδικό «*Νίκη*» του Άγγελου Φέτση⁷⁰.

«Στρατιά ολόκληρος μαθητών και καθηγητών του Αμερικανικού Κολλεγίου παραστάσα ενεθάρρυνε παντοιοτρόπως την ομάδα της με φωνάς ρα, ρα, ρα εξητωκραύγαζεν εις κάθε επιτυχίαν της, αλλά και οι αθληταί του Πανιωνίου αθρόοι προσήλθον και εξαιρετικόν ενδιαφέρον επέδειξαν διά την επιτυχίαν της ομάδος του συλλόγου των. Ο αγών ομολογουμένως ήτο δύσκολος, διότι και αι δύο ομάδες ήσαν ισχυρόταται. Το πρώτο παιγνίδι εκέρδισεν ο Πανιώνιος με 15-14, το δεύτερον κερδίζουν οι Αμερικανοί με 15-14, υπολείπεται το τελικόν παιγνίδι (κόντρα), το οποίον θα έκρινε τον αγώνα. Οι Πανιώνιοι αναλαμβάνουν αυτό με αποφασιστικότητα. Δεν εννοούν να τους διαφύγη το πρωτάθλημα. Εμπνεόμενοι από τον ενθουσιασμόν και την αυτοπεποίθησιν του αρχηγού των Καραμπάτη, όστις κυριολεκτικώς εθριάμβευε και εθαυμάσθη, σαρώνουν άνευ οίκτου τους αντιπάλους του αναδεικνύονται, τέλος, νικηταί με 15 πόντους προς 1 και μόνον, ον επέτυχον οι Αμερικανοί εις τον αποφασιστικόν αυτόν τρίτον γύρον. Την νίκην του Πανιωνίου υποδέχονται με αλαλαγμόν ενθουσιασμού οι Πανιώνιοι, οίτινες επί των χειρών των φέρουσι τον Καραμπάτην εν θριάμβω».

Τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα της Σμύρνης καλλιέργησαν μεταξύ των άλλων και αθλήματα όπως η **αντισφαίριση**. Στις 10 Ιουνίου του 1896, στην εφημερίδα «*Αμάλθεια*», αναδημοσιεύθηκε από γαλλική εφημερίδα, πιθανότατα της

⁷⁰ Π. Λινάρδος, Φ. Σκύφτρα, *100 χρυσά χρόνια προσφοράς στον αθλητισμό*, Εθνικός Γυμναστικός Σύλλογος, Αθήνα 1995, σ. 14, 50. Βλ. όμως και Α. Κατσικαδέλλη, Ν. Μπεργελές, *Πετοσφαίριση*, Αθήνα 1986, σ. 23

Σμύρνης, ότι οι Σμυρναίοι τενίστες Giraud (γαλλικής καταγωγής) και Le Bailly (αγγλικής καταγωγής) πήγαν στην Κωνσταντινούπολη και προκάλεσαν τους παίκτες του αθλήματος σε αγώνα στην πρωτεύουσα και δέκα από αυτούς αποδέχθηκαν την πρόσκληση. Σε νέο δημοσίευμα της 13ης Ιουνίου και ενώ γινόταν σαφές ότι, αντί για τον Le Bailly, ήταν ο I. Whitel, ο οποίος ήταν επίσης Άγγλος, υπήρχε η σχετική αναφορά:

«όλαι αι συναντήσεις, οι γερόμεναι μέχρι του Σαββάτου, απέβησαν υπέρ των Σμυρναίων, οίτινες ετήρησαν υψηλά και σταθερώς την δικαίαν φήμην της αρχαίας ημών χώρας».

Την επόμενη χρονιά, στον Levant Herald της Κωνσταντινούπολης, δημοσιεύθηκε ένα άρθρο που ανέφερε ότι σε έναν αγώνα τένις γυναικών, η νικήτρια ήταν η μόλις δωδεκάχρονη κόρη του Σμυρναίου Ηλία Ηλιάδου, η Ντομινίκ, ενώ οι έπαινοι που εκτοξεύτηκαν στην τα σχόλια υπέρ της νεαρής αθλήτριας ακολούθησε η είδηση ότι στον αγώνα των ανδρών είχε αναδειχθεί και πάλι νικητής ο Σμυρναίος Ζιρού, της γνωστής λεβαντίνικης οικογένειας. Στις 23 Μαρτίου 1898, όπως μαθαίνουμε και πάλι από την εφημερίδα *«Αμάλθεια»*⁷¹, η τελετή έναρξης του γηπέδου του τένις. Στην εκδήλωση παρευρέθηκαν εκπρόσωποι των αντίστοιχων συλλόγων της Σμύρνης και του Μπούρνοβα ήταν επίσης παρόντες. Παρουσία πολλών προσκεκλημένων, πραγματοποιήθηκαν δύο αγώνες μεταξύ κυριών. Στο πρώτο αγώνα κέρδισαν οι Gandon και Wittel, τις Wilkinson και Giroud, ενώ στο δεύτερο αγώνα ηττήθηκαν από τις Varf και Barker. Το 1906 η Σμύρνη εκπροσωπήθηκε στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας από τους αθλητές του Ομίλου Αντισφαίρισης Lon της πόλης Dominique Iliadou, Voukema, τους αδελφούς Ziraud, J. Wittel και N. Καρυδιάς.

⁷¹ Αγών Λόον Τένις, εφημ. *«Αμάλθεια»*, 20 Σεπτεμβρίου 1897.

Δ' Κεφάλαιο

Η επίδραση της μικρασιατικής καταστροφής στην εξέλιξη του αθλητισμού στη Μικρά Ασία

4.1. Το ιστορικό υπόβαθρο της μικρασιατικής καταστροφής του 1922

Το γεωπολιτικό πλαίσιο αυτής της σύγκρουσης συνδέεται με τη διχοτόμηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία ήταν άμεση συνέπεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και της εμπλοκής των Οθωμανών στο θέατρο της Μέσης Ανατολής. Οι Έλληνες έλαβαν εντολή να αποβιβαστούν στη Σμύρνη από την *Αντάντ* στο πλαίσιο της διχοτόμησης. Κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου, η οθωμανική κυβέρνηση κατέρρευσε πλήρως και η Οθωμανική Αυτοκρατορία μοιράστηκε μεταξύ των νικηφόρων δυνάμεων της *Αντάντ* με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών στις 10 Αυγούστου 1920, ενώ υπήρχαν πολλές μυστικές συμφωνίες σχετικά με το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Η *Αντάντ* είχε δώσει αντιφατικές υποσχέσεις σχετικά με τις μεταπολεμικές ρυθμίσεις που αφορούσαν τις ελληνικές ελπίδες στη Μικρά Ασία.

Οι δυτικοί Σύμμαχοι, ιδιαίτερα ο Βρετανός πρωθυπουργός Ντέιβιντ Λόιντ Τζορτζ, είχαν υποσχεθεί στην Ελλάδα εδαφικά κέρδη εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εάν η Ελλάδα εισερχόταν στον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων, τα οποία περιελάμβαναν την Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρος (İmroz, από τις 29 Ιουλίου 1979 Gökçeada) και Τένεδος (Bozcaada), καθώς και τμήματα της δυτικής Ανατολίας γύρω από την πόλη της Σμύρνης, τα οποία περιείχαν σημαντικούς ελληνικούς πληθυσμούς.

Η ιταλική και αγγλογαλλική αποκήρυξη της Συμφωνίας του Σεν Ζαν ντε Μοριάν που υπογράφηκε στις 26 Απριλίου 1917, η οποία διευθετούσε τα «μεσανατολικά συμφέροντα» της Ιταλίας, παρακάμφθηκε με την ελληνική κατοχή, καθώς η Σμύρνη αποτελούσε μέρος των εδαφών που είχαν υποσχεθεί στην Ιταλία. Πριν από την κατοχή, η ιταλική αντιπροσωπεία στη Διάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού, 1919, οργισμένη για το ενδεχόμενο ελληνικής κατοχής της Δυτικής Ανατολίας, αποχώρησε από τη διάσκεψη και δεν επέστρεψε στο Παρίσι μέχρι τις 5 Μαΐου. Η

απουσία της ιταλικής αντιπροσωπείας από τη Διάσκεψη κατέληξε να διευκολύνει τις προσπάθειες του Λόιντ Τζορτζ να πείσει τη Γαλλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες να υποστηρίξουν την Ελλάδα και να αποτρέψουν τις ιταλικές επιχειρήσεις στη Δυτική Ανατολία.

Σύμφωνα με ορισμένους ιστορικούς, ήταν η ελληνική κατοχή της Σμύρνης που δημιούργησε το τουρκικό εθνικό κίνημα. Ο J. Arnold σημειώνει χαρακτηριστικά⁷²:

«Ο πόλεμος μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας που ξέσπασε εκείνη την εποχή ήταν ένας αμυντικός πόλεμος για τη διαφύλαξη των τουρκικών πατρίδων στην Ανατολία. Ήταν αποτέλεσμα της συμμαχικής πολιτικής του ιμπεριαλισμού που λειτουργούσε σε ένα ξένο κράτος, του οποίου οι στρατιωτικοί πόροι και οι δυνάμεις είχαν υποτιμηθεί σοβαρά- προκλήθηκε από την αδικαιολόγητη εισβολή ενός ελληνικού στρατού κατοχής».

Σύμφωνα με άλλους, η απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη αποτελούσε μέρος του σχεδίου του Ελευθέριου Βενιζέλου, εμπνευσμένου από τη Μεγάλη Ιδέα, για την απελευθέρωση των μεγάλων ελληνικών πληθυσμών στη Μικρά Ασία[Πριν από τη Μεγάλη Πυρκαγιά της Σμύρνης, η Σμύρνη είχε μεγαλύτερο ελληνικό πληθυσμό από την ελληνική πρωτεύουσα, την Αθήνα. Η Αθήνα, πριν από την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, είχε πληθυσμό 473.000, ενώ ο κεντρικός καζάς της Σμύρνης, σύμφωνα με την οθωμανική απογραφή, το 1914, είχε ελληνικό πληθυσμό 73.676 και ολόκληρο το Aydın Vilayet που περιλαμβάνει τις σημερινές επαρχίες İzmir, Manisa, Aydın και Denizli είχε ελληνικό πληθυσμό 299.096, ενώ το σαντζάκ της Muğla είχε ελληνικό πληθυσμό 19.923 κατοίκους⁷³.

Ένας από τους λόγους που πρότεινε η ελληνική κυβέρνηση για την έναρξη της μικρασιατικής εκστρατείας ήταν ότι στην Ανατολία κατοικούσε ένας σημαντικός ελληνόφωνος ορθόδοξος χριστιανικός πληθυσμός που χρειαζόταν προστασία. Οι Έλληνες ζούσαν στη Μικρά Ασία από την αρχαιότητα και το 1912 υπήρχαν 2,5 εκατομμύρια Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η οθωμανική απογραφή του 1906-1907 δίνει έναν υψηλότερο αριθμό για το σύνολο του ελληνορθόδοξου

⁷² A. J. Toynbee, K. P. Kirkwood, *Turkey*, Λονδίνο 1926, σ. 94

⁷³ K. Kemal, *Ottoman Population, 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, Γουισκόνσιν 1985, σ. 170-189

πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των ορθόδοξων Αλβανών, των σλαβόφωνων, των Βλάχων, των Αράβων ορθόδοξων χριστιανών, της αυτοκρατορίας που ανερχόταν σε 2.823.063. Σύμφωνα με την οθωμανική απογραφή του 1914 ο ελληνορθόδοξος πληθυσμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά την απώλεια των επαρχιών της στα Βαλκάνια και τα νησιά του Αιγαίου, συμπεριλαμβανομένων 188.047 Αράβων ορθόδοξων χριστιανών από τη σημερινή Συρία, το Λίβανο και το Ισραήλ, ήταν 1.729.738. Η πρόταση ότι οι Έλληνες αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού στα εδάφη που διεκδικούσε η Ελλάδα έχει αμφισβητηθεί από αρκετούς ιστορικούς.

Οι Σέντρικ Τζέιμς Λόου και Μάικλ Λ. Ντόκρινλ υποστήριξαν επίσης ότι οι ελληνικές αξιώσεις για τη Σμύρνη ήταν στην καλύτερη περίπτωση αμφισβητήσιμες, καθώς οι Έλληνες αποτελούσαν ίσως μια ελάχιστη πλειοψηφία, πιο πιθανό μια μεγάλη μειονότητα στο Βιλαέτι της Σμύρνης, *«το οποίο βρισκόταν σε μια συντριπτικά τουρκική Ανατολία»*⁷⁴. Τα ακριβή δημογραφικά στοιχεία αποκρύπτονται περαιτέρω από την οθωμανική πολιτική διαχωρισμού του πληθυσμού σύμφωνα με τη θρησκεία και όχι με βάση την καταγωγή, τη γλώσσα ή τον αυτοπροσδιορισμό. Από την άλλη πλευρά, σύγχρονες βρετανικές και αμερικανικές στατιστικές (1919) υποστηρίζουν την άποψη ότι το ελληνικό στοιχείο ήταν το πολυπληθέστερο στην περιοχή της Σμύρνης, μετρώντας 375.000, ενώ οι μουσουλμάνοι ήταν 325.000⁷⁵.

Ο Έλληνας πρωθυπουργός Βενιζέλος δήλωσε σε βρετανική εφημερίδα ότι:

«η Ελλάδα δεν κάνει πόλεμο εναντίον του Ισλάμ, αλλά εναντίον της αναχρονιστικής οθωμανικής κυβέρνησης και της διεφθαρμένης, επαίσχυντης και αιματηρής διοίκησής της, με σκοπό να την εκδιώξει από τα εδάφη εκείνα όπου η πλειοψηφία του πληθυσμού αποτελείται από Έλληνες».

Ως ένα βαθμό, ο παραπάνω κίνδυνος μπορεί να υπερεκτιμήθηκε από τον Βενιζέλο ως διαπραγματευτικό χαρτί στο τραπέζι των Σεβρών, προκειμένου να κερδίσει την υποστήριξη των συμμαχικών κυβερνήσεων. Για παράδειγμα, οι Νεότουρκοι δεν ήταν στην εξουσία την εποχή του πολέμου, γεγονός που καθιστά μια τέτοια αιτιολόγηση λιγότερο απλή. Οι περισσότεροι από τους ηγέτες του καθεστώτος αυτού είχαν εγκαταλείψει τη χώρα στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και η

⁷⁴ C. J. Lowe, M. L. Dockrill, *The Mirage of Power*, τ. 2, British Foreign Policy 1914–22, Λονδίνο 2002, σ. 367

⁷⁵ M. Zamir, "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *Middle Eastern Studies* 7, 1981, σ. 85–106

οθωμανική κυβέρνηση στην Κωνσταντινούπολη βρισκόταν ήδη υπό βρετανικό έλεγχο. Επιπλέον, ο Βενιζέλος είχε ήδη αποκαλύψει τις επιθυμίες του για προσάρτηση εδαφών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στα πρώτα στάδια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, πριν από τις σφαγές αυτές. Σε επιστολή που έστειλε στον Έλληνα βασιλιά Κωνσταντίνο τον Ιανουάριο του 1915, έγραφε ότι⁷⁶:

«Έχω την εντύπωση ότι οι παραχωρήσεις προς την Ελλάδα στη Μικρά Ασία ... θα είναι τόσο εκτεταμένες, ώστε μια άλλη εξίσου μεγάλη και όχι λιγότερο πλούσια Ελλάδα θα προστεθεί στη διπλασιασμένη Ελλάδα που προέκυψε από τους νικηφόρους βαλκανικούς πολέμους».

Μέσω της αποτυχίας της, η ελληνική εισβολή μπορεί αντιθέτως να επιδείνωσε τις φρικαλεότητες που υποτίθεται ότι θα απέτρεπε. Ο Arnold J. Toynbee κατηγόρησε τις πολιτικές που ακολούθησαν η Μεγάλη Βρετανία και η Ελλάδα, καθώς και τις αποφάσεις της Διάσκεψης Ειρήνης του Παρισιού ως παράγοντες που οδήγησαν στις θηριωδίες που διέπραξαν και οι δύο πλευρές κατά τη διάρκεια και μετά τον πόλεμο⁷⁷:

«Οι Έλληνες του Πόντου και οι Τούρκοι των ελληνικών κατεχομένων εδαφών, ήταν σε κάποιο βαθμό θύματα των αρχικών λανθασμένων υπολογισμών του κ. Βενιζέλου και του κ. Λόιντ Τζορτζ στο Παρίσι».

4.2. Επιπτώσεις της μικρασιατικής καταστροφής στον αθλητισμό

Συμπεραίνεται ότι στη Σμύρνη μεταξύ των ετών 1890-1922 ο ελληνικός αθλητισμός είχε πράγματι αναπτύξει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στοιχεία εν συγκρίσει προς την αντίστοιχη αθλητική δραστηριότητα των υπολοίπων κοινοτήτων της περιοχής της Μικράς Ασίας. Μοχλός ανάπτυξης και εξέλιξης της άνθισης αυτής του αθλητισμού ήταν η μεσαία αστική τάξη των Ελλήνων, η οποία παρουσίαζε ανέλιξη την περίοδο εκείνη, ενώ είχε ταυτόχρονα κατακτήσει περίοπτη θέση. Με την πάροδο των ετών, ο αθλητισμός στην ελληνική κοινότητα υπήρξε αντικείμενο παρεμβάσεων από μέρους του βασιλείου της Ελλάδας, κατά βάση μέσω του ελληνικού προξενείου, των ελληνικών αθλητικών παραγόντων καθώς επίσης και μέσω των ελληνικών αθλητικών σωματείων. Αυτού του είδους ο παρεμβατισμός

⁷⁶ M. L. Smith, *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919–1922*, Λονδίνο 1999, σ. 35

⁷⁷ A. J. Toynbee, *The Western question in Greece and Turkey: a study in the contact of civilizations*, Μίσιγκαν 1922, σ. 312-313

έλαβε επίσημες διαστάσεις το 1919 ύστερα από το γεγονός της κατάληψης της Σμύρνης από το στράτευμα των Ελλήνων και τη μετέπειτα εγκατάσταση της διοίκησης εκεί της ελληνικής πλευράς.

Αθλητικοί σύλλογοι οι οποίοι είχαν ιδρυθεί πρώτοι, όπως για παράδειγμα ο «*Ορφεύς*» ή ο «*Απόλλων*», με πρωταρχικό τους χαρακτηριστικό τη μουσική παιδεία, εν συνεχεία έδρασαν στον χώρο του αθλητισμού. Την ίδια στιγμή αναδείχθηκαν και άλλα αθλητικά σωματεία, τα οποία υπάγονταν και αυτά στον *ΣΕΑΓΣ* έχοντας αναπτύξει άριστες σχέσεις αθλητικούς φορείς στη Ελλάδα.

Πράγματι, η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 στην Αθήνα, συνέβαλαν τα μέγιστα στο να αναπτυχθεί το πνεύμα του αθλητισμού στη Σμύρνη και γενικότερα στη Μικρά Ασία, ήδη από της αρχές της δεκαετίας του 1890. Έτσι καλλιεργήθηκε σε μεγάλο βαθμό το φίλαθλο αίσθημα των Σμυρναίων οι οποίοι αν μη τι άλλο ήταν οι πρωτοπόροι του αθλητισμού στην περιοχή. Πιο συγκεκριμένα οι αγώνες του *Αθλητικού Ομίλου Μπουρνόβα* ήταν σε κάθε περίπτωση πρότυπο για το Γυμνάσιο, προκειμένου να θεσπισθούν το 1896 και οι Πανιώνιοι Αγώνες. Τα διοικητικά συμβούλια των αθλητικών σωματείων αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από Έλληνες, ενώ η ονοματοδοσία ή και τα σύμβολά τους σχετίζονταν οπωσδήποτε με το αρχαίο ελληνικό στοιχείο.

Ακολούθως η περίφημη επανάσταση των *Νεοτούρκων*, η οποία οδήγησε στην κατάργηση του ελληνικού και ορθόδοξου *μιλέτ*, είχε ως αποτέλεσμα ο ελληνικός αθλητισμός στη Σμύρνη να καταστεί και αυτομάτως μέσο άσκησης σε πολιτικό επίπεδο τόσο της ελληνικής κοινότητας, όσο και του ελληνικού κράτους, το οποίο πραγματοποιούσε παρεμβάσεις μέσω του ελληνικού προξενείου αλλά και των ελληνικών αθλητικών αρχών. Οι επιχορηγήσεις από την ελληνική πλευρά προς τα σωματεία της Σμύρνης, οι προξενικές αναφορές για τους αγώνες της πόλης, η θέσπιση επάθλων στις διοργανώσεις των ελληνικών σωματείων, η προτροπή του *ΣΕΑΓΣ* προς τα ελληνικά σωματεία προκειμένου να συμμετέχουν στους αγώνες της Σμύρνης για εθνικούς λόγους και η αλληλογραφία των παραγόντων της Σμύρνης με τους παράγοντες του αθλητισμού της Αθήνας συνιστούν τεκμήρια βάσει των οποίων συμπεραίνεται ο ελληνικός αθλητισμός στη Σμύρνη λειτούργησε ως εφιαλτήριο το οποίο θα εξέφραζε τον ελληνικό αλυτρωτισμό και τη Μεγάλη Ιδέα, τα οποία, ωστόσο, η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 έμελλε να τα καταρρακώσει.

Αντιστιοίχως, η εκπαίδευση και ο σχολικός αθλητισμός στη Σμύρνη και στην ευρύτερη περιοχή ταυτίσθηκαν με τις εξελίξεις στην εκπαίδευση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, με το να εισάγουν κάθε καινοτομία στη γυμναστική. Επιπλέον, και τα μέλη της αστικής τάξης στην ελληνική κοινότητα, αθλούνταν και πραγματοποιούσαν εξορμήσεις στην ύπαιθρο, υιοθετώντας ένα νέο τρόπο ζωής, σύμφωνα με τα σύγχρονα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Την ίδια στιγμή, ο τουρκικός αθλητισμός μέχρι και το 1914, βρισκόταν σε πολύ πρώιμο στάδιο, δεδομένου ότι δεν έχει καταγραφεί παρά ελάχιστα η συμμετοχή Τούρκων αθλητών στους καταλόγους των αθλητικών διοργανώσεων Ελλήνων και Λεβαντίνων. Αυτή η εκτίμηση για τον τουρκικό αθλητισμό δεν αποσκοπεί στο να υποβαθμίσει τους Τούρκους ως μη ικανούς στον τομέα αυτόν. Αντιθέτως τα πραγματικά αίτια της στασιμότητας αυτής θα πρέπει να έχουν πολιτικές, κοινωνικές ή και θρησκευτικές προεκτάσεις.

Επίλογος

Συνοψίζοντας η διπλωματική αυτή εργασία και πραγματεύεται τον αθλητισμό στη Μικρά Ασία μεταξύ των ετών 1890-1922 και πιο συγκεκριμένα την ίδρυση των αθλητικών σωματείων και των κυριότερων εκπροσώπων τους. Είναι γεγονός πως στον τομέα του αθλητισμού στη Μικρά Ασία την εν λόγω περίοδο (1890-1922) σημειώθηκε εντυπωσιακή αθλητική δραστηριότητα η οποία είχε αναπτυχθεί προοδευτικά στην πρωτεύουσα της Ιωνίας, τη Σμύρνη, μέχρι και τη δύση της ελληνικής της ζωής.

Οι απαρχές της αθλητικής αυτής δραστηριότητας εντοπίζονται ήδη από το 1890, όταν ιδρύθηκαν σπουδαία σωματεία, όπως ο «*Απόλλων*» και ο «*Πανιώνιος*», και έφτασε στο απόγειό της στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με τη διοργάνωση των επονομαζόμενων «*Πανιώνιων Αγώνων*». Έκτοτε διαδόθηκε το αθλητικό πνεύμα μεταξύ των Ελλήνων της Μικράς Ασίας με την αθρόα συμμετοχή τους σε μικρές αλλά και μεγάλες αθλητικές εκδηλώσεις του Ελληνισμού.

Επιπλέον διερευνώνται και οι σημαντικότεροι αθλητικοί αγώνες οι οποίοι λάμβαναν χώρα στη Σμύρνη (*Ολυμπιακοί* και *Πανιώνιοι*) αλλά και οι υπόλοιπες αθλητικές δραστηριότητες. Όσον αφορά στον σχολικό αθλητισμό στη Σμύρνη αντίστοιχη δραστηριότητα αναπτύχθηκε και από άλλες κοινότητες πλην των Ελλήνων, όπως των Λεβαντίνων, των Τούρκων ή των Αρμενίων, οι οποίοι μέσω της πρωτοπορίας τους στον αθλητισμό μετέφεραν στην πόλη νέες τάσεις από τον δυτικό κόσμο.

Στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ο ελληνικός αθλητισμός, ταυτίστηκε εν πολλοίς με την εξέλιξη της αστικής τάξης. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και ύστερα από τις παραχωρήσεις προς τους χριστιανούς (*Χάτι Χουμαγιούν* 1856) οι ορθόδοξοι Έλληνες προέβησαν σε ανασυγκρότηση των κοινοτήτων τους αναπτύσσοντας μία πολυσύνθετη δραστηριότητα όσον αφορά στην ίδρυση των σωματείων. Έτσι μέσω της άνθισης τους αθλητισμού στη Μικρά Ασία αποκρυσταλλώθηκε η νέα δυναμική των μελών της αστικής τάξης η οποία θεωρούσε τον αθλητισμό μέσο ψυχαγωγίας και φυσικής ευεξίας για τον άνθρωπο.

Τέλος, μελετώνται και οι επιπτώσεις της μικρασιαστικής καταστροφής στην εξέλιξη του ελληνικού αθλητισμού. Πράγματι, η Μικρασιατική καταστροφή του 1922

επέφερε και το τέλος κάθε ελληνικής αθλητικής δραστηριότητας στη Μικρά Ασία, ενώ τα μέλη των μικρασιατικών σωματείων συνέχισαν την αθλητική τους δραστηριότητα ως πρόσφυγες.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες Πηγές

Επιστολές του στρατιώτη Γαλιώτου Κων/νου στον Πανελλήνιο από το μέτωπο της Μ. Ασίας, 6 και 19 Σεπτεμβρίου 1920, Αρχείο Πανελληνίου Γ. Σ.

Επιστολή Μ. Δημητρακόπουλου, 25 Ιουλίου 1909, Αρχείο Ανατολής

Επιστολή Πανιωνίου προς τον Πανελλήνιο, 18 Ιουνίου 1919, Αρχείο Πανελληνίου Γ. Σ.

Κανονισμός του εν Σμύρνη Μουσικού Ομίλου Ορφέως, 1894, άρθρον 1^{ον}, Αρχείον Ένωσεως Σμυρναίων

Κανονισμός του εν Σμύρνη Μουσικού Ομίλου Ορφέως, 1894, άρθρον 35^{ον}, Αρχείον Ένωσεως Σμυρναίων

Κανονισμός του εν Σμύρνη Μουσικού Ομίλου Ορφέως, 1894, άρθρον 73^{ον}, Αρχείον Ένωσεως Σμυρναίων

2. Απομνημονεύματα, Ημερολόγια και Εκθέσεις Συγχρόνων

Ημερολόγιο ΣΕΑΓΣ 1910

3. Εφημερίδες

Εφ. «*Ιωνία*», φύλ. 21 Ιουλίου 1874

εφημ. «*Εμπρός*», 21.08.1965

εφημ. «*Ταχυδρόμος της Αιγύπτου*», 24.08.1965

Σμυρναϊκή ζωή «*Γυμναστικός Κύκλος*», εφημ. *Αμάθεια*, 29 Φεβρουαρίου 1896

Η Γυμναστική εν Αϊδινίω, εφημ. *Αμάθεια*, 28 Αυγούστου 1907

Φ. Μαλκίδης, «*Το ποδόσφαιρο στη Μικρά Ασία*», εφημ. «*Πανιώνιος Κόσμος*», φ. 53, 13.02.2010

4. Περιοδικά

«Από το φίλαθλον σπίτι του ναύτου της Πρποντίδος», περιοδικό «*Η Νίκη*», Ιούλιος 1922, τχ. 7, περίοδος Β, σ. 130-131

5. Διαδικτυακές Πηγές

<https://olympics.com/en/athletes/georgios-tsitas> ημερομηνία προσπέλασης 20.05.2023

Β. Βιβλιογραφία

Αναγνωστοπούλου, Σ., *Μικρά Ασία 19^{ος} αι. – 1919, Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες*, Αθήνα 1998

Αντωνίου, Δ., *Η εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία*, τ. 2, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2007

Βαλσαμάκης, Π., Μοσκόφ, Κ., Σακκάρης, Γ., Καραμπλιάς, Ι., Τσερνόγλου, Α., *Ιστορία των Κυδωνιών*, Αθήνα 1982

Βασιλικός, Ν., *Το ημερολόγιο της μικρασιατικής εκστρατείας. Επιλεγόμενα: Η δίκη των εζ*, Αθήνα 2018

Διαμαντής, Α., *Η ψευδαίσθηση των συμμάχων. Από τον ατυχή πόλεμο του 1897 στη Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα 2022

Ιατρίδης, Σ., «Μονογραφία Βουρλών», *Ξενοφάνης* 3 (1906-1906), σ. 542-548

Κανελλόπουλος Δ. Κ., *Η Μικρασιατική ήττα-Αύγουστος 1922 (μετά 12 σχεδιαγραμμάτων)*, Αθήνα 2009

Καραράς, Ν., *Ο Μπουρνόβας*, Αθήνα 1955

Καραράς, Ν., *Ο Μπουτζάς*, Αθήνα 1962

Κατσής, Α., *Μικρασιατική Εκστρατεία και καταστροφή*, Αθήνα 2008

Κατσικαδέλλη, Α., Μπεργελές, Ν., *Πετοσφαίριση*, Αθήνα 1986

Κονδύλης, Γ., *Ο δρόμος προς την καταστροφή. Ο Εθνικός Διχασμός και τα αίτια της Μικρασιατικής Καταστροφής*, Αθήνα 2021

- Κουλούρη, Χ., *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας, Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1970-1922*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1997
- Κουσουνέλος, Γ., Γ. Σ. *Απόλλων Σμύρνης, Μία ομάδα – Δύο πατρίδες – Τρεις αιώνες, 120 χρόνια Αθλητισμός και Πολιτισμός*, Αθήνα 2012
- Κουτσουράδης, Τ., *Η Μικρασιατική εκστρατεία όπως την αφηγούνται επιστολικά δελτάρια των εκδοτών Αλεπάντου και Κοτσιφά, Αθήνα 2005*
- Κυρμιζάκης, Δ., *Μικρασιατική εκστρατεία 1919-1922. Φωτογραφικό οδοιπορικό. Ιστορίες αληθινές σαν ψεύτικες*, Αθήνα 2018
- Λύλλης, Π., Τσαγκάρης, Π., *Από τη Μεγάλη Ιδέα στην καταστροφή. 100 χρόνια από το τέλος της μικρασιατικής εκστρατείας*, Αθήνα 2022
- Λινάρδος, Π., Σκύφτρα, Φ., *100 χρυσά χρόνια προσφοράς στον αθλητισμό*, Εθνικός Γυμναστικός Σύλλογος, Αθήνα 1995
- Λινάρδος, Π., *Η Σμύρνη του Πανιωνίου, Οι φίλοι των Τεχνών*, Νέα Σμύρνη 1998
- Μαμώνη, Κ., Ιστικοπούλου, Λ., *Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία (1861-1922)*, Αθήνα 2006
- Μανιτάκης, Π. Ν., *100 χρόνια νεοελληνικού αθλητισμού 1830-1930*, Αθήνα 1962
- Μαχαιρίδης, Χ., *Μικρασιατική τραγωδία. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο ηγέτης του λάθους; τ. Α΄*, Αθήνα 2015
- Μαυροματάκη, Μ., *Ολυμπία και Ολυμπιακοί Αγώνες. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2002
- Μεχτίδης, Σ. Π., *1922-2022 – Εκατό χρόνια από τη Μικρασιαστική Καταστροφή*, Αθήνα 2021
- Μιχαηλίδης, Ι., Γεωστρατητικές επιλογές και προπαγάνδα: Η Ελλάδα την περίοδο του Εθνικού Διχασμού» στο: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία και το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» (Επιμ.), *Η Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης. Η κορύφωση της σύγκρουσης δύο κόσμων. Ιστορική αποτίμηση 100 χρόνια μετά. Πρακτικά Συμποσίου 3 και 4 Οκτωβρίου 2016*, Θεσσαλονίκη

- Μηλιώρης, Ν., *Τα Βυρλά της Μικράς Ασίας*, τ. Α', Αθήνα 1957
- Παπακόστας, Λ., *Η μικρασιατική καταστροφή και το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Από τον θρίαμβο στον θρήνο*, Αθήνα 2022
- Παραδείσης, Ν., *Ο προσκοπισμός στις αλησμόνητες πατρίδες, 1919-1922*, Αθήνα 2000
- Παχτικός, Γ. Δ., *Ολυμπιακοί Αγώνες εν Βιθυνία*, Αθήναι 1893
- Πολίτης, Κ., *Στου Χατζηφράγκου. Τα σαραντάχρονα μιας χαμένης πολιτείας*, Ρ. Mackridge (Επιμ.), Αθήνα 1993
- Προκοπίου, Σ., *Σαν ψέμματα και σαν αλήθεια. Μικρασιατικόν ιστορικόν μυθιστόρημα με 164 εικόνες*, Αθήνα 1928
- Ριζάς, Σ., *Βενιζελισμός και Αντιβενιζελισμός. Στις απαρχές του εθνικού διχασμού (1915-1922)*, Αθήνα 2019
- Ριζάς, Σ., *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Ο Βενιζέλος, ο αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, Αθήνα 2022
- Richter, A. H., *Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος 1919-1922. Από το όνειρο της «Μεγάλης Ιδέας» στη Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα 2020
- Ροδάς, Λ. Μ., *Η Ελλάδα στην Μικρά Ασία (1918-1922). Η Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα 2019
- Σαριόγλου, Ε., *Η Μικρασιατική Εκστρατεία του Κόστα Μισαηλίδη. Οι ανταποκρίσεις του από το μέτωπο (1919-1922)*, Αθήνα 2019
- Σειζάνης, Μ., *Ιωνικά Λευκάνθεμα*, Σμύρνη 1899
- Σιούσουρας, Π. Π., *Γεωπολιτική και ζωτικός χώρος. Η Μικρασιατική Εκστρατεία και ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα 2012
- Σολομωνίδης, Χ., Λωρέντης, Ν., *Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος*, Αθήνα 1967
- Σολομωνίδης, Χ., *Της Σμύρνης*, Αθήνα 1957
- Σωτηρίου, Δ., *Η Μικρασιατική Καταστροφή και η στρατηγική του ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα 2008

- Horton, G., *Η μάστιγα της Ασίας. 1922-Η Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα 2016
- Χρήστου, Θ., «Έρευνα και καταγραφή των πηγών της νεοελληνικής ιστορίας στην Κρατική Βιβλιοθήκη και στο Κεντρικό Κρατικό Αρχείο του Μονάχου», στο: *Μνήμων*, τ. 13 (1991), σ. 302-308
- Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999
- Χρήστου, Θ., «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στον 20ό αιώνα: Πολιτισμικά και ανθρωπιστικά μηνύματα», στα: *Τα Αθηναϊκά*, τχ. 105 (2000), σ. 35-44
- Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001
- Χρήστου, Θ., *Οι διασταυρούμενες διαδρομές της Βοιωτίας στον αθλητισμό και τον πολιτισμό*, Λιβαδειά 2002
- Χρήστου, Θ., *Το Κωπαϊδικό Ζήτημα και οι κοινωνικοί αγώνες για την επίλυσή του (1865- 1953). Ο Δημήτριος Γ. Παπασπύρου (1902-1987) και η συμβολή του στη διευθέτηση της Κωπαϊδικής Υπόθεσης*, Αθήνα 2002
- Χρήστου, Θ., «Θήβα: Σταυροδρόμι μύθων, ιστορίας και πολιτισμού», στο: Πρόγραμμα του 58ου Βαλκανικού Πρωταθλήματος Στίβου Ανδρών-Γυναικών (Θήβα 12-13 Ιουλίου 2003), Αθήνα 2003, σ. 10-11
- Χρήστου, Θ., «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στην πολιτική σκηνή (1909-1910)», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 11 (2006), σ. 444-483
- Χρονόπουλος, Κ. Γ., *Το χρονικό της μικρασιατικής εκστρατείας*, Αθήνα 2019
- Bartlett, R., Gratton, C., Rolf, C. G., *Encyclopedia of International Sports Studies*, Λονδίνο 2012
- Cadoux, C. J., *Ancient Smyrna. A history of the city from the earliest times to 324 A.D.*, Οξφόρδη 1938
- Chisholm, H., (Επιμ.), "Abd-ul-Hamid II", *Encyclopædia Britannica*. τ. 1, Καίμπριτζ 1911

Chisholm, H., (Επιμ.), Paris, Treaty of (1856)", *The New Encyclopædia Britannica*, Καίμπριτζ 2007

Cleveland, W. L., Bunton, M. P., *A history of the modern Middle East*, Κολοράντο 2012

Franzee, C. A., *The Orthodox Church and Independent Greece 1821-1852*, CUP Archive 1969

Georgiadis, K., *Die Ideengeschichtliche Grundlage der Erneuerung der Olympischen Spielen im 19. Jahrhundert in Griechenland und Ihre Umsetzung 1896 in Athen*, Κάσσελ 2000

Kemal, K., *Ottoman Population, 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, Γουισκόνσιν 1985

Koulouri, C., "From Antiquity to Olympic Revival: Sports and Greek National Historiography (Nineteenth-Twentieth Centuries)", *The International Journal of the History of Sports*, τ. 27, αριθμ. 12, Λονδίνο 2010

Lowe, C. J., Dockrill, M. L., *The Mirage of Power*, τ. 2, British Foreign Policy 1914–22, Λονδίνο 2002

Masters, B., "Christians in a changing world", *The Cambridge History of Turkey*: τ. 3: *The Larger Ottoman Empire, 1603-1839*, Καίμπριτζ 2006

Quataert, D., *The Ottoman Empire, 1700–1922. New Approaches to European History*, Καίμπριτζ 2005

Shaw, S. J., Gökhan Çetinsaya, "Ottoman Empire", στο: *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*. Oxford Islamic Studies, Οξφόρδη 2002

Smith, M. L., *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919–1922*, Λονδίνο 1999

Toynbee, A. J., Kirkwood, K. P., *Turkey*, Λονδίνο 1926

Toynbee, A. J., *The Western question in Greece and Turkey: a study in the contact of civilizations*, Μίσιγκαν 1922

Young, C. D., *The Modern Olympics: A Struggle for Revival*, Βαλτιμόρη 1996

Zamir, M., "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *Middle Eastern Studies* 7, 1981, σ. 85–106

Παράρτημα

Αντανακλάσεις της αθλητικής δραστηριότητας της Σμύρνης στη λογοτεχνία

Σμύρνη, αρχές του 20^{ου} αιώνα, λεμβοδρομίες⁷⁸

«Τα παιδιά φέρανε την είδηση: -Ζήτω! Νίκησε το ελληνικό καϊκι! -Έρχονται! Έρχονται! Το γυναικομάνι πετάχτηκε στα παραθύρια... Πολλές ξεπορτίσανε. -Καλέ αλήθεια; -Ποιοι έρχονται, μωρέ; Οι περισσότεροι άντρωι λείπανε από το μαχαλά, είχανε πάει στο Κιαι- χαλασμός κόσμου εκεί κάτω, στο μουράγιο. Άδειασε η πολιτεία. Εφτά μεγάλα σάτια*, δεμένα στην αράδα, κολλητά το ένα πίσω από τ' άλλο, ίδιος κάβος μες στη θάλασσα, μπρος στο καλοκαιρινό θέατρο του Κοκόλη, σημαιοστολισμένα με λογγής λογγής σινιάλα και με τούρκικες κι ελληνικές παντιέρες. Ο κόσμος τίγκα πάνω στα σάτια –είσοδος ένα τεσσαράκι*- και πλημμύρα σε ούλο το μάκρος του Κιαί, από την Εδέμ και δώθε. Τζάμπα εδώ στο Κιαί, αν και είτανε το καλύτερο πόστο για να παρακολουθάς τις λεμβοδρομίες απ' το πλάι, σ' ολάκερη τη διαδρομή. Τα τραμβάγια* δύσκολα περνούσανε. Ο τραμβαγιέρης κράταγε κάθε τόσο τ' αλόγατο, και με την τσαμπούρνα του αδιάκοπα στο στόμα, τσαμπούρναγε ολοένα για ν' ανοίξει δρόμο ανάμεσα στο πλήθος. Στα πλουσιόσπιτα του Κιαι, απ' τα μπαλκόνια, κοιτάζανε με κιάλια και με φισταλόγγες τι γινόταν στη θάλασσα, το κάθε σπίτι είχε σηκωμένη την παντιέρα της νατσιόνας του, άλλο ελληνικιά, άλλο φραντσέζικη, άλλο ιταλικιά, εγγλέζικη, ολλαντέζικη, γερμανικιά –και ούλα τα κονσολάτα το ίδιο. Και πέρα, πάνω από την πολιτεία, στο ψηλό σαντάρδο της ανέμιζε η ελληνικιλα παντιέρα του προξενείου. Από τους τουρκομαχαλάδες όμως κι από την οβραιακή, μονάχα λιγοστοί νομάτοι κατεβήκανε. Μα οι Τούρκοι ζαμπίτηδες του λιμανιού, με τα φέσια τους και τα χρυσά γαλόνια, είταν κι αυτοί πάνω στο μεσιακό σάτι, καθισμένοι σε καρέκλες κάτω από την τέντα, μαζί με δυο τρεις κονσόλοι, τον Έλληνα πρόξενο και τα δικά μας τα προσώπατα. Οι ρωμιομαχαλάδες βουίζανε από μέρες. Για τις τετράκουπες βάρκες δε γινότανε συζήτηση. Μονάχα οι βάρκες από τα δυο δικά μας αθλητικά σωματεία παίρνανε μέρος, καμιά τούρκικια ή φράγκικια δεν κόταγε να παραβγεί μαζί τους. Και όσο κι αν είτανε φανατικοί από τον ένα σύλλογο ή τον άλλο, το ενδιαφέρον κούρνιαζε

⁷⁸ Κ. Πολίτης, *Στου Χατζηφράγκου. Τα σαραντάχρονα μιας χαμένης πολιτείας*, Ρ. Mackridge (Επιμ.), Αθήνα 1993, σ. 7-9

περιορισμένο. Μονάχα μια χρονιά οι Φράγκοι του Σπόρτιγκ Κλουμπ βγήκανε στις τετράκουπες, μπαϊλντίσανε στα μισά και παρατήσανε τον αγώνα, και από τότε κάτσανε στ' αυγά τους. Οι Αρμενέοι πάλι είτανε αρκετά δυνατοί στο φουτμπωλ –όχι βέβαια όσο οι Εγγλέζοι του Μπουρνόβα- μα δεν καταπιάνονταν πολύ σε άλλα αγωνίσματα. Μια χρονιά ωστόσο ο Κιρκόρ Εβρεμιάν είχε κερδίσει δευτεριά στη σφαιροβολία. Φέτος, σε τούτες τις λεμβοδρομίες, ανήμερα της Αναλήψεως, όπως κάθε χρόνο, πάλι ξεμυτίσανε οι φράγκοι. Βγήκε στις δίκουπες ο χοντρο-Ρικάρ, ο γιος του σπετσιέρη που είχε τη φραντσέζικια σπετσαρία* στο Φραγκομαχαλά, μα έμεινε πίσω πάνω από εφτά βαρκιές, κι έπαθε μεγάλο ρεζιλίκι. -Ε, ήσυχα παιδιά! Μη γιουχαΐζετε! Ντροπή! Αθλητικόν πνεύμα, αθλητικόν πνεύμα! –μπήκανε στη μέση τα προσώπατα της επιτροπής. Ο χοντρο-Ρικάρ, απ' τη ντροπή του, δεν ξεμπάρκαρε στα σκαλάκια του μουράγιου, μα έκανε το γύρο και βγήκε πίσω από το Κουρμεκάκι. Η μεγάλη αγωνία που μπαμπακιάζανε τα χείλη του κόσμου, των δικών μας και των Τούρκων, είτανε η λεμβοδρομία των βαρκάρηδων με τα τετράκουπα καϊκια, τέσσερα μίλια όλο μαζί, πηγαίμος και γυρισμός. [...] Ποτισμένοι άρμη, ψημένα παλικάρια κι από τις δυο μεριές. Πέφτανε σε συναγωνισμό, είχανε κι αμάχη αναμεταξύ τους, Τούρκοι και Ρωμιοί, νταήδες, πότε μαχαιρώνονταν, πότε κάνανε μαζί παρέα, μα σέβονταν και στιμάρανε την παλικαριά ο ένας τ' άλλου. Τα καϊκια είτανε βαριές βάρκες, πλώρη από πρύμη δεν ξεχώριζε, με μια μικρή κουβέρτα μπρος και πίσω, στη μέση τέσσερις τραβέρσες, και πελώρια κουπιά, χοντρά, σαν κι αυτά στις βασιλικές βάρκες κι ακόμα πιο χοντρά, που δεν τα καλοχούφτιαζε το πασαένα χέρι. Και τα δυο τελευταία χρόνια, το 'να πάνα τ' άλλού, οι Τούρκοι τα θεριά. Λαζοί μαυροθαλασσίτες, είχανε κερδίσει αυτή τη σπουδαία λεμβοδρομία και πήρανε τον αγέρα των δικών μας. Αχ! Η πικροθάλασσα μας πότισε φαρμάκι. Το λοιπόν, διηγηθήκανε τα παιδιά, κόσμος και ντουινιάς, λογής λογής παντιέρες, δυο μουσικές παίζανε πάνω στα σάτια, του δικού μας Ορφανοτροφείου και του Ινταντιέ, πότε η μία πότε η άλλη, ολόγυρα πήχτρα ο γιαλός, βαποράκια, βάρκες και καϊκια με πανιά- και ούλα τα βαποράκια, ως και τα βαπόρια μέσα στο λιμάνι, βαλθήκανε να σφυρίζουνε σαν έφτασε το δικό μας καϊκι πρώτο κι έγινε κοσμοχαλασιά».

Στο στάδιο του Μπουρνόβα⁷⁹

«Και την ίδια μέρα, στις τρεις τ' απομεσήμερο, αρχίζανε οι αθλητικοί αγώνες στο στάδιο του Μπουρνόβα. Με τη μπουκιά στο στόμα, μόλις πρόφταινες να πάρεις το

⁷⁹ Κ. Πολίτης, ό. π., σ. 62-63

τραίνο. Και σαν έφτανες στο στάδιο, έβρισκες τη μαρίδα απ' όλους τους ρωμαίικους φτωχομαχαλάδες να 'ναι σκαρφαλωμένη ολόγυρα στα κάγκελα. Μυστήριο πώς το καταφέρνανε- ξεκινούσανε νωρίς ποδαρόδρομο, ή τρυπώνανε στο τραίνο τζαμπαρία; Όλα τ' αγωνίσματα τά 'χαμε στο χέρι: δρόμους, ρίψεις, άλματα, δίζυγο και μονόζυγο. Μονάχα στις ποδηλατοδρομίες νικούσανε πολλές φορές οι Εγγλέζοι. Δυο αδέρφια αυτοί, δυο αδέρφια κ' οι δικοί μας. Μια ο ένας αδελφός μπροστά να ξεκουράζεται ο άλλος, μια ο άλλος μπροστά για να ξεκουράζεται ο πρώτος. -Καταλαβαίνεις; Μάκενα στήνουνε κ' οι δυο, λέγανε τα παιδιά. Φέτος όμως τα παιδιά του Χατζηφράγκου είχανε γυρίσει με κατεβασμένα μούτρα. -Ένα Εγγλεζάκι, το άτιμο, κέρδισε τις εκατό γυάρδες, το άλμα εις μήκος και τις εκατόν δέκα μετ' εμποδίων. Ούλα μαζί. Ξέρανε όλους τους όρους. -Έννοια σου και δε θα του φέξει άλλη βολά. Είτανε γιατί έπιασε κράμπα τους δικούς μας. Δεν είδες τον Κουμόπουλο που κούτσαινε;»

Σμύρνη 1919: Απόσπασμα από τους αθλητικούς αγώνες⁸⁰

«[...] το απόγευμα πήγε στο Στάδιο του Πανιωνίου στην Πούντα, όπου θα γενόντουσαν αγώνες. Ο Αλέκος αγαπούσε από παιδί να γυμνάζεται και όταν ήτανε μαθητής στην Ευαγγελική Σχολή δεν τον περνούσε κανείς συμμαθητής του στο πήδημα και στο δρόμο των 400 μέτρων. Είχε μάλιστα εγγραφή στον Πανιώνιο Σύλλογο και βγήκε πρώτος δυο φορές σε αγώνες στο Στάδιο του Παραδείσου. Ο γυιος της νοικοκυράς του ήτανε μέλος στον «Απόλλωνα» και μανιώδης στο «Φουτ-μπωλ». Είχε μαζί του συχνά συζητήσεις περί του ποιος από τους δυο Συλλόγους είναι ο καλύτερος και τέτοια. Τέλος πάντων ο Αλέκος μπόρεσε να δώσει τέλος στη συζήτηση με το γυιο της νοικοκυράς του, όταν του απόδειξε πως ο «Π α ν ι ώ ν ι ο ς» είναι πατέρας της γυμναστικής και αθλητικής κίνησης όλης της Μικράς Ασίας, γιατί εργάζεται από το 1890 και ζον από τον αθλητισμό, έχει καλλιεργήσει εις διάφορες εποχές και τμήματα κολυμβητικής, εκδρομών, σκοποβολής, «φουτ-μπωλ» και ποδηλασίας και προπάντων τμήμα μουσικόν, καλλιτεχνικών εκθέσεων και φιλολογικών διαλέξεων και διαγωνισμών. Εν πάση περιπτώσει τα δύο Σωματεία είναι σαν πατέρας με παιδί -παιδί όμως άξιο του μπαμπά- και οι επιτυχίες του ενός είναι επιτυχίες και του άλλου. Την ημέρα λοιπόν αυτή, στο ωραίο και σημαιοστολισμένο Στάδιο είχε μαζευθή όλη η Σμύρνη. Η στρατιωτική μουσική έπαιζε ωραία κομμάτια. Τα χρωματιστά φορέματα και τα καπέλλα και παρασόλια των γυναικών κάνανε να μοιάζη η ανθρωποθάλασσα εκείνη με λουλουδιασμένο περβόλι.

⁸⁰ Σ. Προκοπίου, *Σαν ψέμματα και σαν αλήθεια. Μικρασιατικών ιστορικών μυθιστόρημα με 164 εικόνες*, Αθήνα 1928, σ. 123-124

Στις πρώτες θέσεις ήτανε ο Αρμοστής, ο Μητροπολίτης και άλλοι επίσημοι και στη μέση είχανε τους ναυάρχους των ξένων πολεμικών, που ήρθανε κι' αυτοί να θαυμάσουν και χειροκροτήσουν τη Σμυρνέϊκη λεβεντιά. Και μείνανε με ανοιχτά στόματα όλοι σαν άρχισαν τ' αγωνίσματα –τρέξιμο, πήδημα, δίσκο, σφαίρα, πάλη, ακόντιο και άλλα- και βλέπανε τους αθλητάς της Ανατολής, με τόσο ωραία και γερά κορμιά, ίδια αρχαία αγάλματα ελληνικά, και με τόση μεγάλη πρόοδο σε όλα τα είδη της γυμναστικής.»

Εικόνες

Σε εφημερίδες της πόλης αναφέρονται στο διάστημα 1890-1893 ποδοσφαιρικοί αγώνες των μελών του μουσικογυμναστικού σωματείου «Ορφεύς» Σμύρνης μεταξύ τους, με ομάδες ναυτών σε ξένα εμπορικά και πολεμικά πλοία και με συλλόγους αλλοδαπών κατοίκων. Το άθλημα στη Σμύρνη έφεραν Άγγλοι, οι οποίοι διέμεναν κυρίως στη συνοικία του Μπουρνόβα. Εκεί δημιούργησαν γήπεδο, όπου έως το 1904 διεξάγονταν οι διεθνούς εμβέλειας Πανιώνιοι Αγώνες και αποτέλεσε έδρα της *Bournobat Juniors Athletic Association of Smyrna*, αγγλικής ένωσης με αρκετούς Έλληνες αθλητές. Από αυτούς, στο ποδόσφαιρο ξεχώριζαν οι: Αγγελόπουλος, Αναγνωστόπουλος, Αργυρίου, Γριμάνης, Καλομοίρης, Καραράς, Κεντρωτής, Κόγκος, Κούτελης, Μεγαρίδης, Παστουρμαντζής και Περόνης. Η JAA διασπάστηκε το 1908 σε δύο μέρη και το ένα εντάχθηκε στον προϋπάρχοντα «Ερμή», ενώ το άλλο σχημάτισε το βραχύβιο «Θησέα» Μπουρνόβα. Το 1895 συγκροτήθηκε η πρώτη οργανωμένη ποδοσφαιρική ομάδα του σωματείου Γυμνάσιον Σμύρνης, το οποίο επανενώθηκε με τον Ορφέα τον Οκτώβριο του 1898 (πενταετία μετά την αρχική του αποχώρηση), υπό τη νέα ονομασία Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος Σμύρνης. Παίκτες του τελευταίου επιλέχθηκαν στην αντιπροσωπευτική μικτή της Σμύρνης για τους Μεσοολυμπιακούς Αγώνες των Αθηνών το 1906, όπου και κατέλαβαν τη 2η θέση επί τεσσάρων ομάδων. Πάντως, κορμός εκείνης της αποστολής υπήρξαν οι ποδοσφαιριστές της Bournobat JAA. Το επόμενο διάστημα ο Πανιώνιος πήρε τα ποδοσφαιρικά σκήπτρα της πόλης. Ως εκπρόσωπός της επίσης, στις 2 Μαρτίου 1908 νίκησε με 3-1 (ημίχρ. 1-1) τη μικτή Αθηνών-Πειραιώς (από παίκτες των Εθνικού ΓΣ Αθηνών, Πανελλήνιου ΓΣ και Πειραιϊκού Συνδέσμου) σε φιλικό αγώνα που διεξήχθη στο Ποδηλατοδρόμιο του Νέου Φαλήρου, παρουσία του διαδόχου τότε Κωνσταντίνου και μελών της ελληνικής βασιλικής οικογένειας. Διαθέσιμο στο: <https://www.hartismag.gr/hartis-48/afierwma/i-simvoli-ton-somateion-tis-smvrnis-stin-ananosi-toi-ellinikov-athlitsmoy> ημερομηνία προσπέλασης 24.05.2023

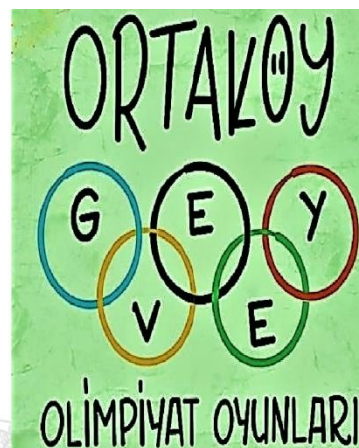

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΠΑΧΤΙΚΟΥ
ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

ΕΝ ΒΙΘΥΝΙΑ

ΕΡΩΤΗΤΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ ΕΝ ΤΩ ΕΝ ΑΡΜΕΝΙΑ ΣΤΑΘΙΟ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ
·Η ΑΝΑΤΟΛΗ·

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΑΜΑΝΩΝ Η. ΚΑΛΕΡΤΗ
1893

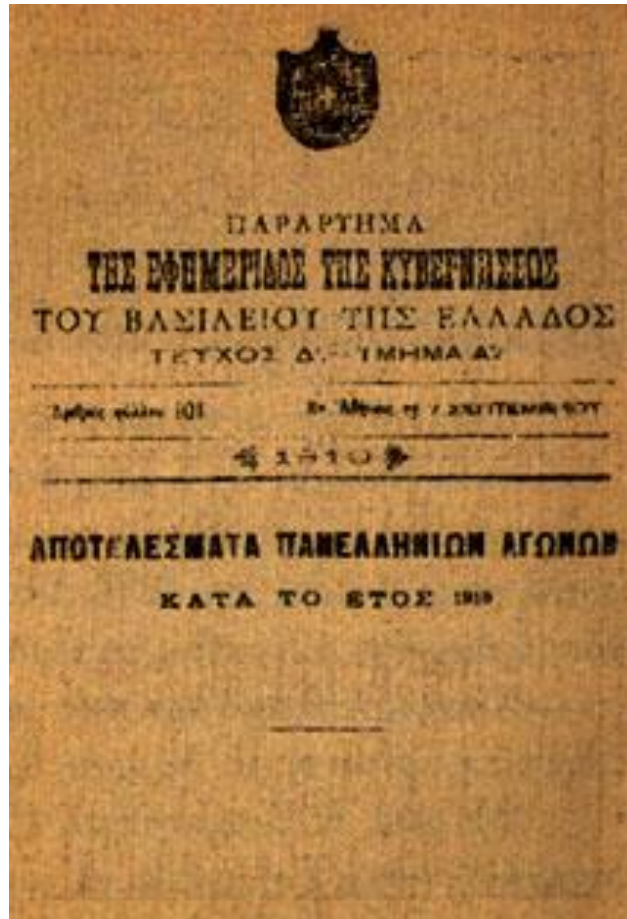

δέχεται διὰ ζωηρῶν ἐπειρημιῶν. Τὸν δρόμον τοῦτον διατρέ-
χουσιν ἐνίοτε οἱ μικροὶ οὔτοι ἀγωνισταὶ καὶ μετὰ λίθων ἀρ-
κατὰ βάρειων. Οὐδεμία δ' ἀμφισβολία, ὅτι τοῦτο εἶνε λεί-
ψανὸν τοῦ ἐπὶ λῆτου δρόμου τῶν ἀρχαίων. Ὁ συνή-
θης τελοῦμενος δρόμος εἶνε ὁ ἄνω περιγραφεῖς Σάζονται
ὅμως εἰσέτι καὶ δύο ἄλλα εἶδη αὐτοῦ. Κατὰ τὸ πρῶτον, οἱ
εἰς τὸ τέρμα ἀφικόμενοι ἄνευ τινὸς χρονοτριβῆς ἐπιστρέφου-
σι καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀφετηρίαν, ὅποτε καὶ κρίνεται ὁ νικη-
τῆς· εἴε δηλονότι καὶ τοῦτο ὅ,τι καὶ ἐδίαυλος ἦ
καὶ ἡ περὶ τὸ δρόμος τῶν ἀνοαίων. Κατὰ δὲ τὸ δεῦτερον.

Ο διακεκριμένος εθνομουσικολόγος, συνθέτης και φιλόλογος Γεώργιος Παχτικός γεννήθηκε στο Ορτάκιοϊ τῆς Βιθυνίας το 1869. Ὅμως το 1895 εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Κωνσταντινούπολη, όπου ολοκλήρωσε τις βασικές του σπουδές. Στη συνέχεια σπούδασε στην Φιλοσοφική Σχολή τῶν Πανεπιστημίου Αθηνῶν και στο Ωδεῖο Αθηνῶν, στο οποίο και ἀρίστευσε. Από νωρίς φάνηκε το ενδιαφέρον του για την δημοτική μουσική, τῆς οποίας υπῆρξε μελετητής, αλλά και για το μικρασιατικό τραγούδι. Κατέγραψε και δημοσίευσε 260 δημοτικά τραγούδια. Βραβεύθηκε δύο φορές από τον «Ζωγράφειο Ἀγῶνα τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως», το 1895 και το 1896, για το ἔργο του «260 δημῶδη ἑλληνικά ἄσματα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ συλλεγῆντα», τόμος Α'. Το ενδιαφέρον του για την δημοτική μουσική τον καθιστά πρωτοπόρο, γιατί μέχρι τότε οἱ ασχολούμενοι με τα δημοτικά τραγούδια τα ἐξέταζαν περισσότερο φιλολογικά και γλωσσικά και ὄχι για την μουσική τους και για τον τρόπο που θα παρουσιαστοῦν στο κοινό. Με το ἔργο του αὐτὸ ἐπεδίωκε να ἀποδείξει το μεγαλεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέσω των λαϊκῶν παραδόσεων. Κατὰ την συλλογή των τραγουδιῶν ἦταν συστηματικός και ακριβῆς στις καταγραφές του. Ἀπέδιδε τα ἄσματα ὅπως ἦταν, χωρίς παρεμβάσεις. Ἐτσι ἔφτασε ὡς τις μέρες μας ἡ «τουρκόφωνη» και ἡ «ἑλληνόφωνη» προφορική παράδοση τῆς Καππαδοκίας. Ο Παχτικός δημοσίευσε ἐπίσης μελέτες για την αρχαία, την βυζαντινῆ και την νεότερη ἑλληνική μουσική σε διάφορες εφημερίδες και στο περιοδικό τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου. Ἐγραψε ἀκόμα λαογραφικές μελέτες για την πατρίδα του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τις δημοσιεύσεις του περὶ τοῦ αρμενόφωνου στοιχείου των κατοίκων τοῦ Ορτάκιοϊ, με τις οποίες ἐπεδίωκε να την κάνει γνωστή στην Ἑλλάδα και να πείσει για την ἑλληνικότητα των ὀρθόδοξων κατοίκων της, που μιλοῦσαν «ἐξ ἀνάγκης» την «παρεφθαρμένην αρμενικήν». Ἀνέπτυξε ὅμως και πλούσια κοινωνική δράση ὡς μέλος τῆς ομάδας που ἰδρύσε τον Σύλλογο Μικρασιατῶν «Ἀνατολή», στο πρῶτο διοικητικό συμβούλιο τοῦ οὐοίου ἐξελέγη εἰδικὸς γραμματέας. Ο Σύλλογος αὐτὸς ἰδρύθηκε στην Αθήνα στα τέλη τοῦ 19ου αἰ. με σκοπὸ να προβάλλει τον Ἑλληνισμό τῆς Μ. Ἀσίας και να ἐνισχύσει την ἑλληνική παιδεία ἀκόμη και στις πιο μακρινές περιοχές τῆς Ἀσίας. Ἀνέβαλε ἐπίσης και στην στήριξη των ἀπόρων Μικρασιατῶν που ἔφταναν στην Αθήνα με ὑποτροφίες και οικονομική ἐνίσχυση. Στο πλαίσιο τοῦ συλλόγου ο Παχτικός παρείχε και πάλι τις μουσικές υπηρεσίες του, μελοποιώντας τον ὕμνο τοῦ συλλόγου, διευθύνοντας την χορωδία του κατὰ τις εορτές και, τέλος, ἰδρύοντας, μαζί με τον διδάκτορα Φιλοσοφίας Λεωνίδα Παπαπαύλου, σχολή ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Η σχολή λειτούργησε ὅσο οἱ δύο αὐτοὶ δάσκαλοι ζοῦσαν στην Αθήνα, ἀλλὰ διελύθη ὅταν ἔφυγαν, γιατί δεν βρέθηκαν αντικαταστάτες τους. Ὅσο καιρὸ βρισκόταν στην Αθήνα ο Παχτικός ἐργάστηκε στο Σχολεῖο τῆς Φ.Ε. ὡς καθηγητῆς και σύμβουλος ἐπὶ θεμάτων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Διαθέσιμο στο: <http://asiaminor.ehw.gr/Forms/FLemmaBody.aspx?lemmaid=5744> ἡμερομηνία προσπέλασης 24.05.2023

Οι Πανιώνιοι Αγώνες ξεκίνησαν το 1896 στη Σμύρνη από το σύλλογο Γυμνάσιον με την ονομασία «Δημόσιοι Αγώνες». Ο τοπικός τύπος, όμως, από την αρχή τους αποκαλούσε Πανιώνιους, εις ανάμνηση των ομώνυμων αγώνων που τελούνταν στη Σμύρνη την αρχαία εποχή. Έτσι καθιερώθηκε η ονομασία, από την οποία προέκυψε και η ονομασία του συλλόγου. Συγκεκριμένα, το 1898 τους αγώνες διοργάνωσαν από κοινού οι ομογάλακτοι σύλλογοι "Γυμνάσιον" και "Ορφεύς", οι οποίοι είχαν χωρίσει το 1893. Στα τέλη του 1898 συνενώθηκαν και πάλι με το όνομα Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος, ο οποίος έκτοτε ανέλαβε την ευθύνη της διοργάνωσης. Αμέσως μετά τη συνένωση Γυμνασίου-Ορφέα, ως πρώτιστος στόχος τέθηκε η προετοιμασία και η διοργάνωση των Γ' Πανιώνιων Αγώνων του 1899. Οι αγώνες τέθηκαν σε καλύτερη βάση, θεσπίστηκε κανονισμός και καθορίστηκαν τα αγωνίσματα. Αρχικά χρησιμοποιήθηκε το αγγλικό σύστημα μέτρησης: 100, 220, 440 γιάρδες, μισό και ένα μίλι, πανιώνιος δρόμος 8,5 χλμ., 120 γιάρδες με εμπόδια, άλματα εις μήκος και ύψος, ρίψεις δίσκου και σφαίρας. Από το 1901 οι αποστάσεις ορίστηκαν με βάση το μέτρο. Όμως, σε κάποιες διοργανώσεις γίνονταν δρόμοι ημιαντοχής ή αντοχής υπολογισμένοι σε μίλια. Αργότερα προστέθηκαν κι άλλα αγωνίσματα: 800, 1.500, 10.000, βάδην, σκυταλοδρομίες, τριπλούν, επί κοντώ, άλματα άνευ φοράς, ακόντιο, λιθοβολία, ελληνική δισκοβολία και πένταθλο. Από το 1913 εντάχθηκαν στο πρόγραμμα και αγωνίσματα εφήβων και παιδών. Επίσης, διεξάγονταν αγωνίσματα γυμναστικής, κολύμβησης, οπλομαχίας, ποδηλασίας, ναυτικά (κοπηλασία) και κατά καιρούς αγώνες πάλης και άρσης βαρών. Οι αγώνες τελούνταν στα τέλη Απριλίου ή στις αρχές Μαΐου. Από το 1904 παράλληλα με τους Πανιώνιους αγώνες διεξαγόταν και το Σχολικό Πρωτάθλημα Στίβου, στο οποίο μετείχαν μαθητές από τα σχολεία της Σμύρνης. Ως το 1922 πραγματοποιήθηκαν 18 σχολικά πρωταθλήματα αλλά όχι πάντα ταυτόχρονα με τους Πανιώνιους Αγώνες. Στους αγώνες είχαν λάβει μέρος όλα τα μεγάλα ονόματα του ελληνικού αθλητισμού εκείνης της εποχής, πολλά από τα οποία είχαν διακριθεί στις Ολυμπιάδες, όπως οι ολυμπιονίκες Τσικλητήρας, Δώριζας, Γεωργαντάς, Τόφαλος, αδελφοί Αλιπράντη. Από τους αγώνες αναδείχθηκαν μορφές του ελληνικού αθλητισμού, κάτοχοι πανελληνίων ρεκόρ και μετέπειτα πανελληνιονίκες, όπως οι: Κωνσταντίνος Μουράτης, Δημήτριος Σαμοθράκης, Γεώργιος Κασσάρ, Βίκτωρ Γοντράν, Χρ. Πάρσαλης, Ν. Ανδρεαδάκης, Κωνσταντίνος Ίσκος, Παντελής Έκτωρος, Καραμπάτης, Παναγιώτης Ρετέλας, Γεώργιος Ισηγώνης κ.ά. Οι νικητές των αγώνων έχαιραν ιδιαίτερης τιμής και στους πολωνικές ή σε όσους κατέρριπταν ρεκόρ ο Πανιώνιος απένειμε το Χρυσό Σταυρό, την ανώτατη διάκριση του σωματείου. Στους αγώνες του 1899 συμμετείχαν για πρώτη φορά αθλητές από σωματεία εκτός Σμύρνης, συγκεκριμένα από τη Λέσβο και από τη Σάμο. Από το 1904 συμμετείχαν και αθηναϊκά σωματεία. Σε όλη την περίοδο της Σμύρνης υπολογίζεται ότι στους Πανιώνιους Αγώνες μετείχαν περισσότεροι από 1.600 αθλητές προερχόμενοι από όλα τα σωματεία της Σμύρνης, από πόλεις της Μικρασίας, την Κωνσταντινούπολη, Λέσβο, Σάμο, Αθήνα, Πειραιά, Πάτρα, Αλεξάνδρεια, Κύπρο καθώς και αγγλικοί, αρμένικοι και τούρκοι σύλλογοι. Πολλές φορές τους παρακολουθούσαν εκπρόσωποι του ΣΕΓΑΣ και της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων. Το 1918 συμμετείχε και η τουρκική ομάδα της Σμύρνης «Αλτάι», η οποία μετά το 1922 οικειοποιήθηκε και χρησιμοποιεί μέχρι σήμερα ως έδρα το στάδιο του Πανιωνίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.hartismag.gr/hartis-48/afierwma/i-simvoli-ton-somateion-tis-smyrnis-stin-ananeosi-toi-ellinikoy-athlismoy> ημερομηνία προσπέλασης 24.05.2023

Φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως με τα δημοσιευμένα αποτελέσματα των Πανελληνίων Αγώνων του 1910. Ε. Skiadas, *100 Chronia Neoteri Olympiaki Istoría. Epitropi Olympiakon Agonon 1896-1996*, ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 1996, σ. 145

Alex. Mercati. Sp. Stais. Sp. Lambros. G. Streit. Pierre Calligas. M. Stellakis.
 Milt. Negropontes. His Royal Highness the Crown Prince, President. Paul Scouzes. Const. Milioti Comnene.
 Nicolas Thon.
 GREEK COMMITTEE OF THE OLYMPIC GAMES.

Η Ελληνική Ολυμπιακή Επιτροπή το 1906 (στο κέντρο στέκεται ο πρόεδρος της, διάδοχος Κωνσταντίνος, επίσης μέλος της οργανωτικής επιτροπής του 1896). Διαθέσιμο στο: <https://www.greeknewsagenda.gr/topics/culture-society/7516-intercalated-games> ημερομηνία προσπέλασης 24.05.2023

Περίληψη

Στη διπλωματική αυτή εργασία διερευνάται ο αθλητισμός στη Μικρά Ασία μεταξύ των ετών 1890-1922 και πιο συγκεκριμένα την ίδρυση των αθλητικών σωματείων και των κυριότερων εκπροσώπων τους. Είναι γεγονός πως στον τομέα του αθλητισμού στη Μικρά Ασία την εν λόγω περίοδο (1890-1922) σημειώθηκε εντυπωσιακή αθλητική δραστηριότητα η οποία είχε αναπτυχθεί προοδευτικά στην πρωτεύουσα της Ιωνίας, τη Σμύρνη, μέχρι και τη δύση της ελληνικής της ζωής.